

בס"ד

אור אלימלך

מדברי תורתו

תולדות חייו ודמותו של

הרב אלימלך בר-שאול זצ"ל

הרב הראשי ואב"ד רחובות

כ"ט סיון תרע"ג – י' חשוון תשכ"ה

חמישים שנה לפטירת הרב אלימלך בר-שאול זצ"ל
תשע"ה

לבירורים בענין החוברת

נא לפנות למשפחת שילה

08-8583868

0545-985838

הערות ותגובות

משפחת שילה - amshilo@walla.com

משפחת בנר - baneruri@gmail.com

משפחת כנרתי - esa@etrog.net.il

תוכן העניינים

הקדמה

תולדות חיים

9	שנותיו הראשונות ומקורות יניקתו.....
15	ישיבת קלצק וישיבת הדרום.....
19	עם בני הישיבות ובני הנוער.....
25	שנות רבנותו ברחובות וקשריו עם הציבור.....
30	פטירתו והלוויה.....
34	ספריו.....
35	הנצחה.....
36	נספח : מחאה רבנית ועמדה תורנית זקופה.....

מאמריו

מאמרי מחשבה

43	המוסר הסלבודקאי.....
50	"כפיה דתית" – או זיוף הסטורי.....
56	האידיאל החינוכי – מהו?.....
58	טעמי המצוות במשנת הראי"ה.....
74	ההיסטוריה הישראלית.....
77	שבח ספר.....

מאמרי הערכת אישים

78	אישיות גאונית – הגרא"י קוק זצ"ל.....
79	גאון האמונה – הגרא"י קוק זצ"ל.....
80	פטיש המוסר – הגר"ל חסמן זצ"ל.....
86	אב בישראל – הגר"י צמבליסט זצ"ל.....
88	נועם המוסר – הגרי"א שר זצ"ל.....
91	חזון האיש – הגרא"י קרליץ זצ"ל.....
96	אבן האזל – הגרא"ז מלצר זצ"ל.....

מאמרי הערכה והספד על הרב בר-שאול זצ"ל

101.....	הרב משה צבי נריה
102.....	ר' דוד זריצקי
105.....	ר' מאיר חובב
108.....	ד"ר יצחק רפאל
109.....	הרב ישראל הס
113.....	הרב כתריאל פישל טכורש
115.....	הרב שלמה גורן
118.....	הרב מרדכי קוקיס
121.....	הרב יהודה שביב
123.....	קובץ אור המזרח
124.....	הרב צבי קפלן
128.....	ר' בצלאל שאולזון
130.....	הרב יוסף גליקסברג

הקדמה

בשבח והודיה להשי"ת הננו עומדים בפתח החוברת "אור אלימלך", העוסקת בתורתו ובאישיותו של איש מופת ואיש אשכולות, מגדולי התורה והמוסר, איש הנפש והלב, הרב אהרן אלימלך בר-שאוֹל זצ"ל, רבה הראשי של העיר רחובות¹. החוברת יוצאת לאור לקראת י" מרחשון תשע"ה, במלאות חמישים שנה לפטירתו².

חז"ל אומרים לנו ש"יראה אדם את בעל השמועה עומד לנגד עיניו" (ירושלמי קידושין). אנחנו הדור החדש שעד עתה קבלנו הרבה מתורתו שבכתב, מספרי המחשבה הנפלאים, זוכים כעת להכיר מעט את דמותו ולראות את "בעל השמועה" עומד לנגד עינינו.

אמנם מחמת קוצר הזמן שעמד לרשותנו לא הספקנו להכין כראוי עבודה שלמה, עם ראיונות ומחקר מקיף וכו', אבל ב"ה גם בדברים הנפלאים שנאספו בחוברת זו יש בהחלט תמונה טובה ויפה על האיש הגדול, בחינת "קווים לדמותו".

החוברת מכילה הן דברים שנדפסו בעבר, בספרים, קבצים ועיתונים שונים, לרוב נדירים להשגה ויש חשיבות גדולה בקיבוצם למקום אחד, והן דברים רבים שעדיין לא נדפסו מעולם.

תודתנו בזה למשפחת הרב שלקחה על עצמה את הוצאת החוברת לכבוד עטרת ראשם זצ"ל. בייחוד תבוא על הברכה הרבנית שילה שתחי', בת הרב זצ"ל, על הערותיה וסיועה החשוב.

חזק חזק ונתחזק, להוסיף לקח, דעת ומוסר, ויהיה נא פועלנו ועמלנו לרצון לפני אדון כל!

אוריאל בנר (שדרות) עמיחי כנרתי (איתמר)

י' מרחשון תשע"ה

---

1. נזכיר כאן את דברי מרן הגרא"א כהנא שפירא זצ"ל, שהרב אלימלך היה מתאים וראוי מצד כשרונותיו להיות הרב הראשי לישראל [מסר הרב יהושע מגנס שליט"א].

2. מתוך מכתב שקבלנו מאחד מתלמידיו: "תודה רבה לכם על שהעברתם אלי את הכתובים על ושל מו"ר הר"א בר-שאוֹל זצ"ל. אודה ולא אבוש כי דמעות של געגועים עזים מציפות את עיני בקוראי את הדברים על האיש הגדול הזה, שהסתלקותו בטרם עת היא אבידה גדולה עד היום הזה. וכבר עברו חמישים שנה – וזכרנו חרות טרי וחי בלבבי, ובטוחני כי כך גם בלב כל אלו שהכירוהו".

תולדות חיים

✧ שנותיו הראשונות ומקורות יניקתו

✧ ישיבת קלצק וישיבת הדרום

✧ עם בני הישיבות ובני הנוער

✧ שנות רבנותו ברחובות וקשריו עם הציבור

✧ פטירתו והלוויה

✧ ספריו

✧ הנצחה

✧ נספח - עמדה רבנית זקופה

שנותיו הראשונות ומקורות יניקתו

הרב אלימלך¹ בר-שאול (שאולזון²), היה דור חמישי בארץ, נצר לעולים שעלו לארץ עם עליית חב"ד³. הוא נולד בשנת תרע"ג בירושלים, לאביו ר' פסח ואמו מרת אסתר שאולזון. סבו, ר' משה יהודה נולד בחברון, עבר בבחרותו לצפת, שם התחתן והתגורר. שם גם נולד בנו פסח⁴. לימים עברה המשפחה לירושלים והתגוררה במאה שערים⁵. באוירתה המיוחדת של שכונה זו גדל הרב בר-שאול. חדריה ובתי-מדרשיה היו לו לערש ילדותו. המצב הכלכלי בבית-הוריו היה בכי רע, אך הוא מצא מפלט בלימודים⁶. עוד מילדותו התבלט בכושר התמדה וביכולת הבנה.

1. שמו המלא היה אהרן אלימלך, אבל הרב היה משתמש רק בשם אלימלך.
2. שם המשפחה: ר' שאול ברימ"ט, היה נינו של המהר"ל, אחיו של האדמו"ר ר' שניאור זלמן מלאדי. ע"פ מפקד מונטיפיורי הוא עלה לארץ ישראל בשנת תקפ"ד עם אביו ואחיו והם התיישבו בירושלים. ר' שאול שימש כמלמד לתנ"ך, לאחר מכן היה שד"ר עבור יהודי ירושלים וחברון, ולבסוף עבר להתגורר בחברון. צאצאיו שינו את שם משפחתם ל"שאולזון" על שמו. [הרב אלימלך עיברת את שם משפחתו ל"בר-שאול", כרבנים רבים שעשו כך באותה תקופה, כל אחד מסיבתו: אריאלי, רענן, אילן, אלישיב, אזרחי, גורן, אושפיזאי, נריה, בר אילן, ועוד].
3. הרב אלימלך הגדיר את עצמו כ"חסיד של האדמו"ר הזקן". נהג להתפלל בנוסח האר"י שהוא הנוסח של חסידי חב"ד, ואת קערת הסדר של פסח וכן את ארבעת המינים בסוכות סידר ע"פ מנהג חב"ד.
4. אחיו ואחותו: הרב אלימלך היה הבכור, אחריו היו בצלאל שאולזון, אברהם בן שאול, רחל קרויזר, משה שאולזון ויששכר שאולזון. כולם יראי ה', הולכי תמים ופועלי צדק.
5. לפרנסתו פתח ר' משה יהודה חנות מכולת. בירושלים כינו אותו: "משה צפאסער".
6. "עין בוחנת היתה לו [לצדיק ר' אריה לוי זצ"ל] את אשר אחרים לא חשו-הוא ראה והבחין. סיפר הרב אלימלך בר-שאול ששימש כרבה של העיר רחובות: "כשהייתי נער, למדתי בת"ת עץ חיים, ור' אריה היה אז ה"משגיח". ביתנו היה עני עד מאד ואני סבלתי חרפת רעב, פשוטו כמשמעו. הרעב הציק לי מאד וקשה היה לי לרכז מחשבותי. בלימוד התרכזתי איך שהוא, כי בחברותא היה קל יותר. אך להתפלל לא יכולתי בשום פנים, התקשיתי להאזין למלים היוצאות מפיו. ר' אריה שם ליבו אלי. יום אחד ניגש אלי תחב סכום כסף לידי ואמר לי: "השגתי סכום כסף מיהודי והא לך עבור שלוש ארוחות ליום".

למד תחילה בתלמוד תורה וישיבת "עץ חיים", ולאחר מכן בישיבת "חברון" שבירושלים. היה מן התלמידים המצטיינים. רבות הושפע מן המשגיח הגה"צ רבי לייב חסמן זצ"ל, מאנשי-המוסר הידועים, מח"ס "אור יהל".

מתוך מכתב שכתב לימים הרב אלימלך לידידו הרמ"צ נריה⁷:

"... אינני נרתע מפני קשיים, ולא ארתע מהם בשום פנים... ואף דברים קטנוניים כדירה ותנאי סידור, אין לבטלם ע"י דיבורים יפים על הקרבה ואידיאליזם וחלוציות. מקבל אני בתודה את התוכחה שלך בנקודה זו, אבל מוכרחני לציין, אם כי לא נעים לי הדבר, שאינני מוצא את עצמי, ביחוד כשאני סוקר את עברי הרחוק והקרוב, רחוק כ"כ מאידיאליזם. כמעט כל שנות ילדותי היו שנות רעב ומחסור, ממש ובלי מליצות, רק משום שרציתי ללמוד. במשך שנים לא אכלתי אלא פעמיים ביום, לכל היותר, והרבה הרבה לילות היה לי ספסל קשה למשכב. כמה פעמים הכריחו אותי לנסוע לאמריקה – יש לנו שם משפחה עשירה – ולא הסכמתי לעזוב את הארץ אפילו לזמן מסוים. כמעט בכל שנותי המעטות הייתי נזיר מכל תענוגות מותרים, החמרתי על עצמי באכזריות פנימית-קדושה וסגרתי ע"ע במסגר ובריה, בכדי שאהיה מוקדש כולי לתורה ולדעת-אלוקים. מעולם גם לא תארתי לי עתיד של עושר ורווחה וחיים אידיליים, יען מאסתי בחיים כאלה. חזיתי לי תמיד חזון-עתידי כעתידי של הקדשת כל כוחותי הדלים שחנן אותי ה' בהמה למען הקים חיית-תורה שלמים בארץ האבות ההולכת ונבנית ע"י בניה-בוניה..."

משהו על חייו בישיבה ניתן ללמוד מדברים שכתב לחבירו הרב צבי פלאי⁸ לרגל חתונתו. אף שהדברים מוסבים על נמען המכתב, יש ללמוד רבות אף על עולמו של כותבם:

וכך דאג ר' אריה להמציא לי סכום במשך כל השנים שלמדתי בת"ת, ואורו עיניי (ספר "איש צדיק היה", שמחה רז, עמ' 210).

7. המכתב כולו מתייחס להצעתו של הרב נריה לרב אלימלך לבוא ולכהן כרב באחד המושבים. הרב ביקר במושב ושהה שם תקופה כלשהי ונראה היה לו שזה לא מתאים. המושב לא היה בשל לקבל "רב" וגם לא היה כנראה מוכן להקצות דירה וכד'. הם חשבו שהרב יכול להיות גם מורה בביה"ס ולהתפרנס מכך.

בע"ה ירושלים ת"ו, כ"א אדר שני תש"ג

לכבוד רעי כאח לי ממש, הרה"ג ר' צבי פאלי יצ"ו

שלום רב ושפע ברכה מרעותא דליבא

בעונג רב, אני מייחד לי רגעים אלה לשם כתיבת מכתבי זה אליך, רחימאי, שבו אוכל אולי להביע משהו דמשהו מרחשי לבי היוקד באהבה רבה אל אישיותך האצילה, ביחוד בשעה גדולה זו, לעת שבה כרת ברית נצח עב"ג שגדול ממציונת שמה תחי'.

מאז זכיתי לבוא אל הקודש, ללמוד תורה ודעת ה' בהיכל ישיבתנו הקדושה, אמנו הרוחנית הגדולה, היית אתה מן הדמויות היחידות שהערצתי אותן עם הכרה ראשונה. ובהמשך הזמן כשההכרה ההדדית גדלה ועמקה, התחלתי לחזות בך דמות מופת, דוגמא, סמל. ותאמין לי יקירי, שלא בתקופה אחת היו מיטב חלומותי- שאיפותי להשתדל וללכת בדרך היחיד שאתה הולך בה בצעדים כה גדולים ובטוחים, ולא יכולתי. משמע, שלא חנני השי"ת במתנות נפש יקרות כשלך, וגם לא הספקתי לחנך בקרבי ולטפח את התכונות האלה, או אפילו מעין אלה. אולם, דווקא מתוך כשלונותי, למדתי יותר ויותר להוקירך, ומזמן לזמן גדלת בעיני כאשר אמנם הלכת בקו העליה, וגדלת בלי הפסק, עד כי הגעת עד הלום וגדלת בכל השטחים - בידיעת התורה ובעומק ההבנה בסוגיותיה, ביראת שמים טהורה הבאה כתוצאה מתפיסה עמוקה ועשירה בדעת השי"ת ודרכיו ע"פ דרך הקודש של תורת המוסר אשר השקעת את כל עצמך בה, במידות נפש טהורות אשר קנית לך בחינוך עצמי נפלא, במעשים גדולים ונפלאים שבצעת תמיד ותדיר במרצך הכביר שנבע מפנים פנימיותך הטהורה, ובכלל: בשמחת החיים הנאצלה שלך, ובהצלחתך לעשות את עצמך לאוהב ואהוב, לאוהב באמת ולאהוב באמת, וכדומה וכדומה.

אשריך, יקירי, ברכושך הגדול שכבר הספקת לרכוש לך עד עתה, ואשרי זו אשר בחר ה' בה להיות לך לעזר, לרעיית חיים. וזאת הברכה אשר יברכך כל ידידיך, אוהביך- ואוהביך גם יחד, ביום כלולותיך: יה"ר שתזכו לגדול ולעלות מעלה מעלה בלי הפסק כלשהו, וביתכם יהיה רם ונשא ונשגב בתורה ובתעודתה, וגדול ומאושר בכל מיני אושר וגדולה, כבוד ותפארת כמיטב שאיפותיכם הנעלות, וכמיטב איחולינו לכם מעומק לב ונפש - איחולי כל ידידיך ובתוכם מוקירך בכל יקוד הלב, ומצפה לראותך בקרוב כיחיד ומיוחד בין היחידים המיוחדים.

8. לימים הרב צבי הירש פלאי, משגיח ישיבת "חברון". המכתב מובא בספר "ר' הירש", עמ'

את שייכותו החזקה לבית המדרש ועולמה המוסרי של "סלבודקה", ממנה הוקמה ישיבת "חברון", ניתן לחוש גם למקרא דבריו בספרו "מערכי לב" עמ' 107-105 על הסבא מסלבודקה, במאמרו "המוסר הסלבודקאי"⁹, ובמאמר הערכה על הגה"צ ר' אייזיק שר זצ"ל ראש ישיבת סלבודקה¹⁰.

יחד עם היותו תלמיד ישיבת "חברון", נמשך הבחור אלימלך שאולזון גם לראי"ה קוק זצ"ל, רבה הראשי של ארץ ישראל, והיה נוהג בקביעות ללכת לשמוע את שיחותיו בסעודה שלישית. כך תיאר הרב מ"צ נריה:

"בין המאזינים-המקשיבים הקבועים היה בן ירושלים, הרב אלימלך בר-שאול ז"ל, שנקרא אז אלימלך שאולזון. תלמיד חכם נלבב זה, שעלה אחר כך במעלות הרבנות הארץ-ישראלית, ברוב תפארת ותהילה, היה אז תלמיד ישיבת חברון, וממושפעי הנאמנים של המשגיח הרוחני הרב יהודה לייב חסמן ז"ל, ועם זאת היה לו האומץ ללכת בדרכו המיוחדת, והוא הצליח למזג בתוכו את נתיבות ישיבות המוסר עם האופקים הרחבים של מחשבת הרב. וכך זכינו להדרכתו המעולה בעבודתו החינוכית בתורתו שבעל פה ובספריו המצוינים, שנשתלבו בהם יחד האנליזה הדקה של מחשבת תנועת המוסר עם הסינתזה הגדולה של מחשבת הרב.

מדי שבת בשבתו היה ר' אלימלך מגיע בזמן הקבוע ונעמד במקומו הקבוע כשכל כולו ריכוז וקשב. עיניו עצומות, פניו מתוחים ואזניו כאפרכסת שלא לאבד טיפה מן הים הגואה והולך, שלא לאבד הגה משיחתו הקולחת של הרב. עמידתו והקשבתו של ר' אלימלך עוררו תשומת לב מיוחדת¹¹. כאן ניתן היה לראות בחוש כיצד אדם מקיים "והוה שותה בצמא את דבריהם"¹² (ספר מועדי הראיה עמ' כא-כב).

---

9. מובא בהמשך החוברת זו.

10. גם הדברים הנ"ל הובאו בהמשך חוברת זו.

11. על חשיבות ההקשבה והשמיעה ראה גם בספרו "מן הבאר" פרשת משפטים.

12. גם בראיון שערך הרב יוחאי רודיק בשנת תש"נ עם הרמ"צ נריה, עבור המרכז התיעודי בבית הרב בשנת תש"נ, מסר הרמ"צ על אודות סעודה שלישית אצל הרב קוק: "... המקשיבים הקבועים היו שנים מישיבת "חברון": ר' בנימין ליפקין ור' אלימלך שאולזון - הרב בר-שאול זצ"ל. לר' אלימלך היה מקום קבוע, עומד, עיניים עצומות, מקשיב, הרגישו שהוא בולע כל מילה ומילה" [תודה לרב ארי שבט שליט"א].

שנים רבות לאחר מכן, ענה על מכתב ברכה מידיד לרגל הבחרו לרבה של רחובות:
 "ודאי לא זכותי היא שהבחירה היתה פה אחד וכו', כי יודע אני מה יש ומה אין בי.
 אין זאת אלא זכותו של מרן גאון הדורות הראי"ה זצק"ל - שאת שמו אני נושא
 בלבי בחרדת קודש, ואולי גם נקלט בקרבי משהו מתורת חייו. ואני תפילה שזכותו
 תגן עלינו תמיד להרבות אהבה ושלוש בין כל חוגי היהדות הנאמנה, אהבת ישראל
 בכלל, אהבת תורה ואהבת ארץ ישראל ובניינה. ואור אורות קדשו יאיר לנו תמיד
 את דרכנו".

את מקורות יניקתו תאר תלמידו הרב ישראל הס¹³:

"... מפי הרב סרנא שליט"א, ראש ישיבת חברון, נאמר, שבמשך שנים עשרה שנה
 (כפשוטו) לא החסיר [הרב אלימלך] אף שיחה אחת מפיו, מלבד באונס שאפילו
 רחמנא פטריה, ובאותו זמן קיבל גם מהסבא מסלבודקה, ויחד עם זה ממרן
 הראי"ה זצ"ל. בלא קטנות של חילוק ופירוד בין אגדה להלכה, חסידות למוסר,
 ונגלה לנסתר.

קו נמשך מצמידות האוזן לשיחות וסיפורי חב"ד מפי סבו העיוור¹⁴ המונהג ע"י נכדו
 הקטן בדרכו לכותל, ועד לשמיעת כל חידוש ומימרא מפי תלמידיו עד ימיו
 האחרונים".

סיפר ר' יוסף ניצן ז"ל, מתושבי רחובות, מפקח שנים רבות במשרד החינוך:

בישיבת חברון היתה קבוצה שנודעה בשם 'עבריתניקים', קבוצה שדרשה שיעורים
 ושיחות בעברית, ולא ביידיש כמו שהיה מקובל עד אז [למרות שרוב חבריה שלטו
 בה היטב]. הישיבה פנתה לרב אלימלך בר-שאול זצ"ל שימסור לחבורה שיחות
 בעברית. החבורה נקשרה אליו, וחלק ממנה הגיע עמו לישיבת קלצק.

13. מתוך מאמר הערכה ב"שמעתי", מובא כולו בהמשך החוברת כאן.

14. ר' משה יהודה, שהתגורר בשכונת מאה שערים והתעורר בזקנתו.

סיפר הג"ר חיים קמיל זצ"ל¹⁵, שמי שהכניס אותו לעולם הלימוד היה האברך הרב שאולזון, ששם לב אליו, לילד היתום, ובלי שום תמורה טיפל בו ולמד איתו, דאג שייכנס למוסדות תורניים וליווה אותו עד לשיבה הגבוהה ועד בכלל, ושכך עשה עם עוד הרבה נערים¹⁶.

בשנת תשי"א¹⁷ נשא לאשה את הינדא לבית ברמן¹⁸, והקים ביתו בירושלים. לאחר נישואיו כיהן תקופה קצרה כרבו של המושב "שדה יעקב", וחזר לירושלים. השתלב בעבודת האנציקלופדיה התלמודית¹⁹. באותה תקופה אף לימד מחשבת היהדות בסמינר "בית יעקב".

---

15. תרצ"ג-תשס"ה. מחשובי הלומדים בישיבת מיר שנים רבות. משנת תשל"ח ראש ישיבת אופקים, לצידו של הג"ר יעקב הורוביץ זצ"ל.

16. כך מסר בשמו ידידו הג"ר יעקב הורוביץ זצ"ל.

17. בגיל 28. כידוע שבעבר גיל הנישואין המקובל בישיבות היה מאוחר בהרבה מהגיל המקובל היום, ואכמ"ל.

18. רעייתו הינדא נולדה בדווינסק (לטביה) להוריה ר' ישראל ופסיה מרים ברמן. אביה, ר' ישראל, היה "מלמד". הוא לימד בביתו ובתו הצעירה הורשתה לשבת מעבר לחלון החדר ולשמוע... לימים עברו להתגורר בעיר חרקוב (אוקראינה). אחיה הבכור, ר' יצחק ברמן, למד בישיבת טלז, התחתן ועלה לארץ ישראל עם רעייתו. הם התיישבו בתל אביב ולאחר מכן עברו לבני ברק. [בניו של ר' יצחק למדו בישיבת פוניבז'. בנו הבכור הגאון ר' שלמה ברמן זצ"ל, מראשי ישיבת פוניבז', מח"ס "אשר לשלמה", חתן הסטייפלר. הבן הצעיר, הגאון ר' חיים ברמן הי"ו, מגדולי המתמידים של ישיבת פוניבז']. ברוסיה הסובייטית היו כולם צריכים ללמוד מקצוע מועיל או לעבוד. הינדא למדה חשבונאות ותוך הסתכנות ומסירות נפש הצליחה לשמור שבת במסגרת לימודיה. כאשר סיימה את הלימודים לא מצאה עבודה במקצועה שתאפשר לה לשמור שבת, לכן עבדה במפעל אריגה שהעסיק עובדים בקבלנות וכך יכלה לעבוד מן הבית ולשמור שבת. בעקבות פציעה חמורה של אביה הורשו הינדא והוריה לצאת מרוסיה וכך זכו לעלות לארץ ישראל בשנת תרצ"ה. בארץ המשיכה הינדא ללמוד פיסיקה והנדסה, וגם לעבוד ולפרנס את הוריה. לאחר נישואיה לימדה מתמטיקה בסמינר "בית יעקב" בירושלים. כאשר עברו לרחובות התמסרה בעיקר להיות "עזר" לבעלה הגדול, וגם נרתמה לענייני חסד וצדקה. לאחר פטירתו של בעלה הרב מילאה את ימיה במעשי חסד שונים. נפטרה בשיבה טובה (בת 95) בערב שבת קודש, כ"ה בניסן תשס"ז.

19. בשבעת הכרכים הראשונים של האנצ' תלמודית מובא שמו כאחד העורכים.

ישיבת קלצק וישיבת הדרום

בשנת תש"א כשהג"ר צבי יהודה מלצר²⁰ הקים את ישיבת קלצק²¹ בפרדס חנה, התלווה אליו הרב בר-שאול. בשנת תש"ז עברה הישיבה לרחובות²². יחד עם הרב מלצר עבר לרחובות גם הרב בר-שאול שהיה "מנהלה הרוחני" של הישיבה. בין השאר לימדו בישיבה בשנותיה הראשונות גם הג"ר אליעזר מנחם מן שך²³, לימים ר"י פונוביז', הג"ר יצחק קוליץ, לימים רבה של ירושלים, והג"ר זבולון גרז, לימים אב"ד רחובות.

בשנת תשי"ד עברה ישיבת קלצק שינוי והפכה לישיבה תיכונית. שמה הוסב אז ל"ישיבת הדרום". הקשר של הרב בר-שאול עם הישיבה המשיך גם בתקופה זו, בשיחות אמונה ועוד²⁴.

בין התלמידים שלמדו באותם שנים בישיבת קלצק ברחובות היו החברים הרב עוזי קלכהיים זצ"ל והרב ישראל הס זצ"ל. בספר הזכרון לרב עוזי זצ"ל, "ישועות עוזי" עמ' 16-17, מובא כך:

---

20. תרנ"ט-תשכ"ט. בן מרן הגרא"ז זצ"ל, מח"ס אבן האזל ור"י עץ חיים. על דמותו המלבבת ראה ב"המעין" תמוז תשס"ט, עמ' 64-71 [מאמר נכדו הרב יואל עמיטל] ו"המעין" תשרי תש"ע עמ' 99-97 [מאמר הרב יהושע מגנס].

21. כממשיכה של ישיבת "קלצק" בפולין, שבה כיהן כראש ישיבה חתנו של הגרא"ז, הגר"א קוטלר זצ"ל. הישיבה תוכננה להיות כסניף של הישיבה בפולין, אבל עד הקמתה חרבה הישיבה הזאת בימי השואה.

22. הרב צבי יהודה מלצר היה חתנו של רב העיר רחובות, הרב צבי שטיינמן. משנפטר הרב שטיינמן נקרא הרב מלצר לשבת על כס חותנו, והוא העביר איתו לרחובות את ישיבת קלצק.

23. "כן הרבה לשוחח בשיח של תורה עם רבי אלימלך בר-שאול, אשר מסר שיחות מוסר בישיבה" [ספר "מרן הרב שך", אשר ברגמן, בני ברק תשס"ו, ח"א עמ' 553].

24. הרב אלימלך היה החזן הקבוע בתפילת מוסף של יו"פ, ובהגיעו לפיוט על עשרת הרוגי מלכות אין עין בבית המדרש שלא התמוגגה מבכי (מפי אבי מורי ר' יוסף מרדכי כנרתי נ"י, מתלמידי הישיבה).

"... יצאו עוזי וישראל לרחובות באביב תשי"ג, לאחר ששמעו על ישיבת קלצק ועל הרב יהודה צבי מלצר זצ"ל והרב אלימלך בר-שאול זצ"ל שעמדו בראשה. כשהגיעו שני הנערים לישיבה מצאו קבוצה קטנה של תלמידים ואת מגידי השיעורים, הרבנים יהודה עמיטל ומרדכי ברויאר. וכך בחבורה של שנים-שלושה תלמידים למדו בשעות הבוקר גמרא תחת ידו האמונה של ר' מרדכי, ממנו למדו כיצד להבין פשט בסוגיה וכך כבשו לראשונה דרך בלימוד דף גמרא עם ראשונים. עם הרב בר-שאול, ששימש כרב העיר באותה עת, למדו בשעות אחה"צ והערב, מדי יום ביומו, מחשבת ישראל.

היתה זו שנת לימודים נדירה מכמה בחינות. תנאי המקום, הזמן והקשר האישי עם גדולים בתורה איפשרו להם לספוג תורה ודעת ב"שיעורים פרטיים" ובהיקף ועומק שאין דומה להם במסגרות ישיבתיות מקובלות. ברחובות אכן הרחיב ה' את גבולם. שם ניטעו השורשים ומשם נוצרה התפנית בלימוד (הרב ברויאר), ביראת שמים (הרב מלצר) ובאמונה (הרב בר-שאול).

מאז ובמשך ארבעים שנות בינה היווה נושא האמונה ציר מרכזי בהגותם, ובפעולותיהם החינוכיות. את הייחודיות של נושא זה קלטו כאשר יצקו מים על ידיו של הרב בר-שאול, שבאישיותו מזג תכונות נפש נעלות ורוחב ידיעות בתורה ובמחשבה".

מכתבים שכתב מירושלים לתלמידיו בישיבת קלצק ברחובות בזמן מלחמת השחרור²⁵:

מכתב לבני הישיבה מירושלים הנצורה

בע"ה, ירושת"ו, ה' טבת תש"ח.

לכבוד אחי ורעי, בני הישיבה החביבים שליט"א.

שלום רב וברכה ממעמקים.

מקוה אני כבר שבימים הקרובים ביותר נתראה שוב בע"ה ונחדש את עבודתנו הרוחנית המשותפת, אבל בינתיים איני יכול שלא לכתוב כמה שורות, של ידידות גרידא.

---

25. הוא נסע לבקר את המשפחה בהפוגה שהיתה, ומחמת המצב המלחמתי לא הצליח לחזור.

מתגעגע אני מאד אליכם, אל כל אחד מכם לחוד ובמיוחד, ומאד הייתי רוצה לדעת מן הנעשה והנשמע אצלכם ובלבבכם, איך עברו החוויות הגדולות בנפשכם. הן חיים אנו עכשיו בלי ספק בשעות נדירות בחיי ישראל ובחיי הישוב, והשעות האלה עוברות דרך כליו הנפשיים של כל אדם מישראל ונספגות בלוח מוחו. ויש צורך בלב עשיר ובדעת רחבה כדי לקבל את המראות והרשמים כדרך שבן-תורה צריך לקבלם וגם לעכלם. ויש צורך, איפוא, במחשבה רצינית ומעמיקה כדי לראות יותר ולהבין יותר. דוקא בשעות כאלה הייתי רוצה מאד להיות אתכם יחד ולהחליף רשמים והגיגים. אבל הכל מאת ה'. ובלי ספק הייתם כולכם מסביב להרב שליט"א²⁶, ואולי גם הרב גרז שליט"א, וקבלתם מי פחות ומי יותר השפעות והשקפות וחומר להרהורים ומחשבות. והעיקר: הרי אתם בעצמכם הנכם כבר בני-תורה ובני-עליה, ועולמה של תורה נתון בלבבכם ובדמכם, ובודאי העמקתם חשוב והרגש באותות יד-ה' הגדולה שהתחילה להגלות, וטובה מחשבה אחת עצמאית יותר ממאה מחשבות שאולות או נתונות.

אמנם כן, אחים ורעים יקרים. עומדים אנו לפני התרחשויות גדולות אשר מי ישורן וישערן. עומד ישראל בכלל, ובני-תורה בפרט. הן כ"כ הרבה ידרש מאתנו בזמן הקרוב במובן הרוחני. הן תפקידים עצומים של הדרכה והשפעה וחינוך יהיו מוטלים עלינו. והשאלה הנשאלת: האם נדע להסתגל לשעה הגדולה הזאת ולתפקידים הגדולים שלה? הנהייה ראויים? הנדע להתכונן, להתכשר? הנדע אנו, כי מעתה כל יום – עולם מלא, כל שעה – אוצר, כל רגע – יקר מפז. וכך אנו צריכים לנצלם לשם הרחבת ידיעותינו בהלכות התורה ומוסרה ומחשבתה, והעמקת ידיעות אלה וסידורן. אני נחרד בהזכרי בזאת. אני מרגיש שמעתה הרבה צריך להשתנות מעיקרו, ונדמה לי שרשאי אני לשתפכם בחרדה הזאת ובשאלות האלה. נדמה לי שאין זה צריך להחשב סתם כמצב רוח, אלא כמצב ממש. כתפקיד, כמשימה, כחזון וכמטרה קדושה.

ולמרות רצוני – אני מפסיק את דברי באמצעם ותוך כדי תסיסתם. ואני חותם: היו ברוכים, אחים יקרים כולכם, והיו קרואים בשעה הגדולה – להיות **גדולים**. ושאו לי וסלחו לי אם הפרזתי במלה פה או שם.

שלכם באהבה – אלימלך.

26. הוא הרצ"י מלצר זצ"ל, ראש הישיבה ורב העיר.

מכתב התחזקות לאחים יקרים

ב"ה, ירושת"ו, אור לט"ו טבת תש"ח

...שמחתי בדבריך על המצב בישיבה, אני מתכוון למצב הרוחני. ב"ה שהחברים שקודים בתלמודם. ואני רוצה לקוות כי החברים קובעים עתים גם ללמודי מוסר ומחשבה, שכן דווקא בשעה שעולם החוץ מלא מהומות ומבוכות וצער ומרירות, דוקא באותה שעה על האדם המרגיש להתרכז כלפי פנים, ומתוך עולם פנים להשקיף על עולם החוץ. ובעולם פנים יש תמיד היכל של מנוחת נפש. של דממה וקול. היכל זה אינו עומד על שפת הלב, אלא חבוי ומוצנע הוא בתוך תוכו. שם המחשבה יכולה להיות אמת, רצינית, שקולה, בריאה. שם גם הרגש הוא מאוזן, נתון בנרתיק, בריא. זהו אותו **המקדש הפנימי** שעליו מדובר כל כך הרבה בספרי יסוד שונים ממערכת המחשבה הישראלית המקורית. והאדם היודע להתכנס לתוך היכל נפשו הפנימי, הוא אינו בא עד משבר רוחני, אינו נכפף ואינו נשבר, אלא הוא שואף חיות חדשה תמיד מן המקורות הברוכים של הניצוץ האלוקי אשר בנשמת האדם. הוא מתחנך לזקיפות, לעמידה איתנה, לרעננות רוחנית יוצרת, לחיים רוחניים אינטנסיביים. ובלשון יותר פשוטה: האדם המקשיב בנפשו את הקול הטמיר הבוקע בנשמה הקשורה לאביה שבשמים, המרגיש את הקשר הנצחי העליון, המקשר את עצמותו עם אור ה' – אדם זה חמוש בבטחון חי בחי עולמים שישועתו קרובה לבוא וצדקתו להגלות, וגאוותם של ישראל עתידה לשוב להם ברוב יפעה והדר כאור שבעת הימים.

אחים אהובים ויקרים! חזקו והתחזקו, כל אחד לחוד וכולכם כאחד, בתורה ובמוסר ובמחשבה מקורית תורנית. איש לרעהו יאמר חזק. איש יעורר את חברו. בשעות קשות צריך כל יחיד להיות קשור עם הכלל שהוא חי בתוכו, ולא רק קשור אלא חטיבה אחת עמו. היו על כן מקשה אחת זהב. כרצונכם ויכולתכם להפוך לגוש מלוכד של אנשי עליה המתכוונים לקבל על עצמם תפקידים חשובים לחינוך ולהדרכה לעם ה' בארץ הקודש. יחשוב כל אחד מכם על חברו ועל כל הציבור לא פחות משהוא חושב על עצמו, תשכחנה כל מיני קטנוניות, כי בשעה כה גדולה וחמורה אין מקום לחשבונות קטנים. יילכדכם רק החשבון הגדול: להיות גדולים בשעה הגדולה, גדלים ביתר שאת, מרץ, רצון, קבולת ומשימה – כדי ליהפך לגדולים!

חזקו ואמצו, אחים יקרים, למענכם, למען עמכם, למען השי"ת!

ולהתראות יחד בימים הקרובים בשלום ובשמחה!

שלכם באהבה, אלימלך

עם בני הישיבות ובני הנוער

בכל תחנות חייו התגלתה השפעתו המשמעותית על בני הנוער. הוא פיתח וטיפח מערכת-קשרים מיוחדת עם בני הדור הצעיר, דתיים וחילוניים. היה נתון ומסור כל כולו לנוער הדתי. השתתף בסמינריונים של "בני עקיבא" ו"עזרא", הדריך את מדריכי התנועות, הופיע בפעולות וענה, בכתב ובע"פ, לבעיות הלכתיות ושאלות עיוניות, שהופנו אליו מידי פעם. חיזק נופלים ועודד העולים²⁷.

לפנינו מספר התבטאויות של תלמידים:

"בתחילת הקמתה של ישיבת "כרם ביבנה" התקיימה במקביל לישיבה, כישיבה עצמאית בתוך הישיבה, גם "ישיבת הקבוץ הדתי".

הרב זצ"ל היה קשור לקבוצות ולקיבוצי "הקיבוץ הדתי" בכמה אופנים ומובנים. בין השאר הם ראו בו כפוסק ההלכה של הקיבוצים כקהילות וכן להרבה יחידים שבאו להיוועץ בו, כמו כן הוא היה מתארח בתקופת הקיץ מידי פעם באחד מן הקיבוצים ועוד ועוד. קשר זה גרם לכך שבתוכנית הלימודים של "ישיבת הקיבוץ הדתי" הרב היה מגיע פעם בשבוע (בימי רביעי) לתת שיעורי מחשבה ואמונה. עד מהרה 'נפרצה המסגרת' והשיעור הפך להיות שיעור לכל מאן דבעי גם מתלמידי "כרם ביבנה" ולא דווקא לתלמידי ישיבת הקבוץ. השיעור היה מורכב משני חלקים, בתחילה למדו ספר מסוים, ואחר כך באו שאלות ותשובות שנשאלו בעל פה או "בהעברת פתקים" אל שולחן הרב.

היה זה ערב מרתק מידי שבוע, ובו התגלה הרב במלוא כישרונו הייחודי. שכן מעבר להיותו תלמיד חכם גדול, דרשן ונעים הליכות, היה הרב איש שומע ומשמיע ואיש שיחה מיוחד במינו. עיניו היו בורקות והוא הפליג לעולמות גבוהים ורחוקים בתוספת מופלאה של סיפורי מעשיות ומעשים ובתיאורן של דמויות מרתקות. ספר

---

27. בקובץ "המאור שבחסידות" בעריכת תלמידו ד"ר יצחק אלפסי מובא חלק ממכתבו של הרב אלימלך אליו. יש בו כדי ללמד על יחס לתלמיד, ועידוד כותבים צעירים:

"לכבוד האי ספרא וסייפא, חובר חיבורים מחוכם... מנין לך זמן וכח לחבר כל כך הרבה חיבורים גדולים במשך תקופה כה קצרה, שמא ידוע לך סוד השבעת הקולמוס? ... פשוט עומד אני ותוהה למה לא זכיתי אני הקטן לשמינית שבשמינית השראה של יצירה? ... בחרדת כבוד, אלימלך בר-שאו".

הזיכרונות מלא בכגון אלו, אך פה נזכיר רק מספר דוגמאות של רגעים ייחודיים בשיעורים אלו. לדוגמא, במישור ההלכתי: התהלכה שמועה 'טורדנית' שנאמרה בשם ה'חזון איש', לפיה מותר 'להבריח' דברים במכס מבלי לשלם עליהם משום שמוכסי המדינה הם בבחינת 'גזלנים'. כשהרב דיבר ומחה על כך, הוא עלה לאוקטבות גבוהות, וניכר היה שחשוב לו לומר זאת בכל נימי נפשו, שהוא עצמו שמע מהחזו"א שדבר זה אינו נכון, ויש בו 'חילול השם'! בכל פעם שהגיע לנקודה זו היה החיוך הקבוע על פניו ממש נעלם ממנו²⁸.

ובאשר למישור המחשבות: דבריו היו שילוב מופלא של בקיאות ועמקות בלשון יפה ומדויקת. היו רגעים שהיה מתפייט, מרים עיניים כלפי מעלה, והיה נראה כולו אחוז שרעפים. היית חש כאילו הוא נכנס לפרדס ומתבשם מריחותיו. היתה זו תחושה מיוחדת של אינטימיות, ניכר היה שהוא מרגיש קרוב אל הדברים, וכאילו יש כאן איזה סוד עמוק שהוא מנסה להעביר ולשתף את השומעים בו.

כאמור, היה לו כישרון דיבור מיוחד. יכולתו הבולטת הייתה האפשרות להסביר ולהעביר דברים גבוהים לכל אחד ואחד. השומע - מצא בדברי הרב את עצמו. מחד - היתה זו עברית פשוטה ונוגעת ללב, ומאידך - התכנים היו עמוקים וטמירים. וכל זה היה מתובל בסיפורים ובמעשיות מוחשיות. עד כדי כך היו הדברים חיים שהשומע יכול היה לדמיין לעצמו מה היה מראה של סימטה פלונית בירושלים ואיך נראו בחורי ישיבה ירושלמיים אותם תיאר.

ועוד: היתה לו יכולת ליצור קשר אישי עם כל אדם, החל מרבנים ותלמידי חכמים מבוגרים וכלה בבני נוער מגוונים. גם מי שלא הבין את כל שיחתו, חש שעומד לפניו אדם גדול, שיש בו משהו יחודי.

היה לו זכרון מופלא, של פרטי פרטים, דמויות ומקורות שידע על בורין, באופן ברור הורגש כי זכרון זה הוא אחד הכלים דרכם נוצר הרושם אצל השומעים, שיש לפנינו אדם פתוח לרחשי לב ויש 'עם מי לדבר'.

שמא היה עלול מאן דהו לחשוב, חלילה, כי בגלל כישרונו זה להיות נעים עם הבריות, היה מוותר על האמת באופן כלשהו, כמובן שטעות בידו. להיפך היה זה ממש פלא כי גם כאשר אמר דברים שאצל שומעים מסוימים היו עלולים לגרום

---

28. לגבי שמועה זו בשם החזון איש, שיש למיסים של מדינת ישראל דין "מוכס העומד מאליו", ראה בירור העדויות בענין מש"כ הרב זלמן קורן שליט"א במאמר בספר "ממלכת כהנים וגוי קדוש", וכן בספר "משפטי מלוכה" לרב יגאל בנבינשתי שליט"א, ובקונטרס "סלע מדינה" לרב יונתן אושינסקי שליט"א [הערת הרב רועי הכהן זק שליט"א מאיתמר].

להתנגדות, היה מסביר ומבאר בצורה כל כך מוארת וברורה, כך שהיה קשה להתנגד לדבריו.

זכורני כי קבוצת חברים שאינם שומרי מצוות שהיו עימו בהפלגה באוניה מאיטליה²⁹ לארץ, משך עשרה ימים, תיארו באוזניי כיצד כולם היו מרותקים לדבריו, היטו אליו אוזן ושמרו עמו קשרים הדוקים משך זמן רב.

[הרב יוחנן פריד שליט"א]

ישיבת כרם ביבנה קמה בחודש חשון בשנת תשי"ד בצמוד לישיבת הקיבוץ הדתי שקדמה לה ושהייתה מעביר הרב אלימלך בר-שאל שיעורים ושיחות. לבקשת ישיבת כרם ביבנה היה הרב מעביר שיעור שבועי לכל הישיבה (ביום ראשון לפני מנחה) בענייני מחשבה ואמונה.

בהמשך השנים הורחבה מערכת שיעוריו של הרב. יותר שיחות כלליות ולקבוצות, והרב היה לדמות חשובה לעיצוב דמותם של בחורים, התלמידים היו שואלים את הרב שאלות בענייני אמונה ומחשבה ומצאו אצלו אוזן קשבת לכל מיני שאלות שהטרידו אותם. כל נושא שהועלה, היה הרב מתמודד איתו תורנית וערכית, לא דחה את השואל ולא התחמק מסוגיות קשות בכל המובנים. הרב לימד בישיבה ספרי מחשבה ומוסר ומאמרים שונים.

הרב היה מגיע בד"כ לישיבה בימי ראשון בשבוע בשעה מוקדמת, בשעה שהבחורים עדיין היו באמצע ארוחת הבוקר, מתיישב איתם עם כוס קפה, ומתחיל כבר שם בדיבורים וסיפורים נחמדים.

השיחות של הרב היו מאד מעניינות ומרתקות, מלאות חיים, עם סיפורים מיוחדים ויפים, עם חכמת חיים ולקחים. סיפורים על הווי החיים בישיבות הירושלמיות, על גדולי התורה שהכיר ועל הקהילות והאנשים שהכיר בחברון, בירושלים, בצפת - מקומות שהכיר מנעוריו וממשפחתו שהיתה גרה במקומות אלו.

לדוגמא רעיון של הרב בר-שאל שהרשים אותי:

הרב דיבר בצורה חי על נער יהונתן [שמואל א פרק כ], זה שאנחנו קוראים עליו בהפטרות "מחר חודש", והוא מוזכר שוב ושוב בשם "הנער" ואין אנו יודעים את שמו. הנער לא הבין מה עשה עם יהונתן בשדה בכל המעשה של איסוף החיצים,

---

29. בשהותו שם בסמינריון קיץ מטעם הסוכנות היהודית.

ומסתמא גם התעצב אל ליבו על המעשים המוזרים האלו שנדרש לעשות (כמו לרוץ ולהביא חיצים שנורו ללא מטרה מוגדרת), ורק אח"כ אולי התברר לו שבעצם היה שותף למעשה גדול מאד של הצלת חייו של דוד מלך ישראל. כך גם אנחנו, יש לנו מעשים קטנים שעשינו ואיננו יודעים את ערכם, אבל מאד יתכן שבעצם היינו שותפים לענין גדול שלא ידוע לנו ואולי למענם נולדנו. לימים הרעיון הובא בהרחבה בספרו של הרב "ריח מים" עמ' 117-119.

הרב בר-שאול סיפר שפעם ערך חופה ב"קבוצת שילר" ליד רחובות, ושאלו אותו שם מה ענין ה"השפלה" הזאת של הכלה שמסתובבת סביב החתן. ענה להם בבדיחותא, שהיא "מחזירה" לו, על כל מה שהוא סובב אחריה עד האירוסין...

סיפר על החזון איש זצ"ל, שפעם באה אליו אמא של בחורה צעירה ושאלה את עצתו בעניני שידוכין, שהבחורה נפגשה עם בחור טוב ובפגישה הראשונה הלך טוב, ואחרי הפגישה השניה הבחור משום מה סירב להמשיך את הקשר. ייעץ החזו"א שיבקשו מהבחור שינסה עוד פגישה אחת, ובפגישה הזאת תבוא הבחורה עם אותם בגדים ותסרוקת שהייתה בפגישה הראשונה... וזה עבד.

דרך כל הסיפורים בשיעור נקלטה בבחורים לצד הלימוד גם חכמת חיים, והייתה שמחה גדולה בשיעור.

הרב גולדויכט זצ"ל, ראש הישיבה, ראה ברכה בקשר החזק של הבחורים עם הרב בר-שאול, שתרם רבות לבנין הרוחני של הבחורים הצעירים כבני תורה, בהבנת ערכם של לימוד תורה ושל חיי תורה. בשנים ההם הדברים לא היו פשוטים לתלמידי הישיבה והם לא חשבו על לימוד ממושך בישיבה זו או אחרת. שיעוריו והדרכתיו של הרב בר-שאול האריכו את ימי שהותם של התלמידים בישיבה עוד ועוד, בטרם היות הישיבה ישיבת הסדר בעלת תקופת לימודים מוגדרת ומחייבת.

ביום הפורים, בצהריים, הישיבה כולה היתה נוסעת אל הרב בר-שאול, לביתו שברחובות, למסיבת פורים קצרה, שהיתה נעשית באוירה של "טיש", שירים מיוחדים וריקודים חזקים. בשיא הריקוד והשמחה היה הרב בר-שאול עוצר לפתע את הרוקדים, ואמרו ביחד את הפסוקים של סיום נעילה, "שמע ישראל" וכו', בחינת פורים כפורים, להדגיש את נקודת הקודש של פורים, כעבודת ה' מתוך אכילה ושתיה ושמחה גדולה.

כשהתארסתי באתי לבית הרב להציג לרב את כלתי ולקבל יחד ברכה והדרכה זוגית. היינו הזוג הראשון שהתחתן מתוך הישיבה, וחשובה היתה לנו הדרכתו של הרב בפרטים רבים כדרך גם לאלו מהישיבה שינשאו, בעז"ה, אחרינו.

לבנו השלישי שנולד בחודש שאחרי פטירת הרב וברית המילה שלו היתה בנר ראשון של חנוכה, קראנו יאיר אלימלך נ"י וב"ה ניכרת עליו ברכת רבינו, הרב אלימלך בר-שאול זצ"ל.

[הרב יוסי שריד שליט"א ממבשרת-ירושלים]

הרב אלימלך היה מעביר שיעור קבוע בישיבת כרם ביבנה ביום ראשון בוקר. הבחורים הצעירים ראו בו דמות שאפשר להתייעץ איתה בכל מיני עניינים שהעסיקו אותם, כמו ענייני הדור והציונות, צניעות, וכו'. בחורי הישיבה היו קשורים אליו מאד, וראו בו "מורה דרך", דמות מרכזית בישיבה לצד ראש הישיבה הגרמני גולדויכט זצ"ל. השיעורין לוו גם בהומור, ונגעו בלבבות הצעירים.

[הרב ישראל אריאל שליט"א]

"השעות במחיצתו של הגאון הרב אלימלך בר-שאול זצ"ל, בתקופת לימודי בישיבת "כרם ביבנה", הסבו לי עונג רב. הוא היה פתוח לכל השאלות, ובחוכמתו כי רבה ידע לנווט כל שיחה למסלול התורני הצרוף ובלי ויתורים הלכתיים".

[שאול שיף, "הצופה"]

"אני וחבר בקשנו ממנו ללמוד איתו... והוא הסכים למרות עיסוקיו הרבים. אחת הסיבות שנקשרתי אליו היתה, כי כשבאתי לארץ היו לי הרבה שאלות. הוא היה מאוד פתוח לשאלות, לכן גם אחרי השיעור הוא היה מוכן לענות לשאלות ומצאתי לי כתובת".

[הרב שלמה גוטל שליט"א, דברים בע"פ]

"היה בא לישיבת כרם ביבנה ומלמד אותנו יהדות מה היא. שיחותיו ותשובותיו על שאלות הבחורים היו נופת צופים, ורוחב ידיעותיו בכל מקצועות התורה הרשימונו עד מאד. הוא זצ"ל בחן אותי ואת חברי שמואל ויינגוט בבחינות סמיכה לרבנות. לשם כך באנו אליו לביתו ברחובות פעמיים, ובהם הוא בחן אותנו במשך 17 שעות! כה מסור היה לתלמידיו".

[ר' אורי בן נון, בספר "משל אבי וקצת משלי", הקדמה עמוד 9]

שנות רבנותו ברחובות וקשריו עם הציבור

בשנת תשי"א פרש הרב מלצר מרבנות העיר והתמסר כולו לפיתוח הישיבה. במקומו נבחר פה אחד הרב בר-שאול לכהן כרב העיר. זו היתה הסכמה נדירה של כל המפלגות בעיר. מזכיר הרבנות הראשית, הרב שמואל אהרון שזורי, העיר כי זו הפעם הראשונה בארץ מאז בחירת הרב קוק בירושלים, שבה נבחר רב ברוב מוחץ כל-כך.

לשמחה היו שותפים מכיריו ומוקיריו הרבים. נביא כאן מדברי ברכתו של ידידו הנאמן הרמ"צ נריה:

"קבל נא אפוא ידידי הנעלה את ברכתי הנאמנה מעומקא דליבא לכהונתך הגדולה והחשובה שזכית לה בצורה הנאה ביותר והמכובדת ביותר בזכות מעלות תורתך ומידותיך התרומיות, נועם הליכותיך וקרבתך הפנימית לבעיות היחיד והציבור בן-דורנו. יוסיף נועם ה' להיות עליך ומעשיך יכונן וברוב טובך תנהל עדתך ותדריכם בדרך ישרה בדרך העולה בית א-ל, יאריך ה' ימך על ממלכתך ברוב כבוד ויפוצו מעינותיך חוצה"³⁰.

בתפקידו כרב העיר אירגן את החיים הדתיים, הרחיב את התשתית, ותקופת זמן אף שימש כראש המועצה הדתית במקום. התחבב על תושבי עירו, בני כל העדות והחוגים, חקלאים ומתיישבים, דתיים וחילוניים.

באחת הפגישות עימו סיפר על עגלון שנכנס אליו להתייעץ אם למכור את הסוס או לא. "שאלתי אותו על גיל הסוס, כושר הסיבולת שלו, שוויו בכסף, מחירו של הסוס החדש וכיו"ב. כשהלך העגלון נשאלתי בבדיחותא מאימתי הפכתי סוחר סוסים. השבתי להם", אמר הרב בר-שאול, "שעשיתי מאמץ להבין גם בטיבו של סוס. עכשיו העגלון יודע שהוא יכול לשאול אותי בכל נושא ולא אלעג עליו, ואולי כך ישאל אותי גם בנושא הלכתי שכרת ולאווים חמורים תלויים בו, ואז הדקות שהקדשתי לסוס ורוכבו יהיו שווים כל הון שבעולם". [שאול שיף, "הצופה"]

---

30. בפתיחת מכתבו של הרמ"צ נריה לרב אלימלך אודות יום העצמאות, נדפס בספרו "צניף מלוכה".

הד ליחס המיוחד בינו לבין בני עירו ניתן לשמוע בדברים הבאים של ר' יצחק כהן, ראש המועצה הדתית³¹:

"נוצר ביני ובין הרב בר-שאול קשר חם, ממקום של הערכה רבה לאיש ולדמותו. הוא היה ידוע בצניעותו הרבה. כשהרב חלה, חייקין, שהיה מנהל בנק המזרחי, רצה לבקר את הרב. הוא ביקש ממני שאסור עימו לבית הרב ושנקיים ביחד מצוות ביקור חולים. כשהגענו לביתו הרב שמח מאוד, ואמר לחייקין שיעשה לו טובה ושייגש לאריה לוי שהיה מנהל בנק הפועלים. הרב ערך לבתו את החופה והקידושין, והוא בתמורה שלח לרב סכום של 40 לירות. תאמר בבקשה לאריה לוי שאני מחזיר לבתו את הכסף, לא כי חלילה הסכום אינו מספק אותי, אלא אינני לוקח כסף על עריכת חופה וקידושין. זו זכות גדולה בשבילי. כך הוא הקפיד על ענייני ממון. לא היה מוכן לקבל".

את תפקידו ראה בהקשר רחב יותר מהמתחייב מכהונתו. הוא פעל רבות בתחום הפצת ערכי-היהדות, הופיע בבמות ציבוריות שונות, אירגן מסיבות בית וחוגי-עיון. את השקפותיו על מהות תפקידו של הרב ביטא בכתב:

"אנו, הרבנים, נדרשים ונתבעים לעמוד בראש ההתעוררות הרוחנית הגדולה שישנה כבר, ולקדם את זו העומדת לבוא. אמנם, יש לנו תפקידים רבניים מעשיים רבים וקשים בלאו הכי, והם לוקחים את מרבית זמננו וכוחנו. אבל השעה הגדולה מחייבת אותנו לקבל על עצמנו משימה אדירה של הדרכת הדור; מחייבת את כל אחד מאתנו, כפי כוחו וכשרונו ונסיונו במקומו, ואת כלל הרבנים בתורת חטיבה רוחנית. עלינו לצאת אל העם, על כל עדותיו ושכבותיו, ולהגיש לו את המאור שבתורה, לפי יכולת קליטתו הרוחנית. ואל הנוער הלומד והעובד נבוא ונראה לו את היופי העליון של האמונה, של התורה, של המצוות של כל מנהגי-ישראל, של כל החיים היהודיים המקוריים, נדובב אותו ונשמע את שאלותיו, משאלותיו ולבטיו, נקשיב לנפשו ההומיה הצמאה לדבר ד'. ברבנות-הראשית ביקש לראות "מטה רוחני עליון" אשר "נושא חזון אדיר והדרך לתנופה מעשית גדולה".

31. עיבדה וכתבה: טובה שטראוכלר. נמצא באתר ביכנ"ס בית זלצר (רחובות).

נענה ברצון להזמנות קיבוצי השמאל באיזור והטעימם מערכי-היהדות. יזם חוג ללימודי-היהדות של חוקרי מכון-ווייצמן. הצטיין בכושר ביטוי בעל-פה ובכתב והתבטא בסגנון בן-הדור.

תיכנן להקים מרכז רוחני-תורני לרחובות והסביבה. האמין, כי מרכז כזה עשוי להיות מוקד של פעילות תורנית-יהודית. הוא אף החל לפעול בכיוון השגת תקציבים למימוש תוכניותיו. יוזמתו נקטעה עם פטירתו.

ישובי "הפועל המזרחי" וקיבוציו ראו בו מורה דרך ופוסק הלכות. עמד אתם בקשר אמיץ, והיה שותף ללבטים רוחניים-דתיים במבנה החברה הקיבוצית. את "הקיבוץ הדתי" ראה כ"כלי יקר", ומנסיונו העיד ש"מסופקני אם יש עוד גוף ציבורי ביישוב אשר מרבה כל כך להציע שאלות בענייני הלכה כמו הקיבוץ הדתי".

הוא לא נמנע מלהביע את דעת התורה וההלכה גם כאשר זו לא נעמה לאוזני השואלים. על מחאתו הנמרצת נגד הפגישה עם המומר שלום אש, הורחב כאן בנספח בסוף החוברת.

נמנה עם ראשי "חבר הרבנים" של המזרחי³². השתתף בקביעות בדיוני ה'חבר' ופעולותיו, והיה אחראי גם על השיעורים והרצאות. היה משתתף קבוע בכינוסי "ירחי כלה", ופירסם מאמרים בהלכה ובאגדה ב"שבילין" - בטאון "חבר הרבנים".

כך תיאר אדם שלא היה בקשר רצוף עם הרב בר-שאול את פגישתם המזדמנת, ואת השפעתה עליו ועל אחרים:

"...נסעתי לבית הבראה בגן המצודה בצפת. באותו זמן היה שם אחד מיוחד מרבני ארץ ישראל, הגאון הרב אלימלך בר-שאול... בשבת אחר הצהריים התקיימה הרצאתו של הרב בר-שאול. למותר לציין את ההתעניינות הרבה, כי הרב היה ידוע כפה מפיק מרגליות. האולם היה מלא עד אפס מקום, אבל פנצ'ר אחד בכל זאת קרה. אחד המשתתפים הדליק סיגריה ואני קמתי ועזבתי את האולם ולא חזרתי, וזאת כאות מחאה על חילול שבת בפרהסיא, וגם באתי אח"כ בטענה אל הרב, מדוע לא עזב גם הוא את המקום, ואז השיב לי הרב במתק לשונו: עליך לדעת שבעזיבה

---

32. מבחינה תורנית, ולא רשמית מפני שסבר שרב אמור להיות א-פוליטי והוא נוהר מאד בכך.

לא פעלת שום דבר. אני הערתי לו שזה לא נכון מה שעשה, ותיכף כיבה את הסיגריה וביקש סליחה ונשאר באולם כשעתיים, וודאי שלא עישן באותן שעותיים, ואני חושב שדברי השפיעו עליו שלא לחלל שבת בעתיד.

הרב בר-שאל היה פסיכולוג יוצא מן הכלל, והעובדות דלהלן יוכיחו. ובכן הוא פנה אלי שהוא רוצה לשוחח איתי כי הוא מרגיש שאני חי במתח, ושאל אותי על עיסוקי ומצב משפחתי. סיפרתי לו הכל אודותי, ואז הוא פנה אלי בהצעה, שהיות והרב לוי ששוהה בחדרו, עוזב במוצאי שבת, שאעבור לחדרו למשך העשרה ימים הבאים שנותרו לי, וכך עשיתי. החוויות שחוויתי באותם ימים לא אשכח לעולם. כל לילה הלכנו לישון לא לפני חצות לילה. ישבנו תחת עץ בגן המצודה והקשבנו בצורה חופשית להרצאותיו של הרב, או יותר נכון, לשיחותיו ותשובות על שאלות שהציגו לוי

[ספר "דור לדור ישבח מעשיך", ר' יוסף יאקאב, ירושלים תשס"ו, עמודים 200-203]

הרב אלימלך האמין בתוכנה הגואל של מדינת ישראל, אך העיר על דמותה הרוחנית של המדינה: "מובן מאליו - כתב באחד ממאמריו - שמדינת ישראל של עכשיו, שאנו מודים לשמו יתברך על נס תקומתה וקיומה, איננה עדיין המדינה שאנו מייחלים לה... לא אל מדינה זו כמות שהיא נכספה וגם כלתה נפש האומה". סבר שיש להטביע חותם רוחני ליום העצמאות. הנהיג אמירת הלל בבתי-הכנסת בעירו, וגרס שמן הרצוי לקבוע מנהג של קריאה בתורה עם ברכות ביום זה, בפרשה מסויימת שיש בה משום שיקוף תוכן היום וניסיו ומשום חיזוק הצפיה לגאולה שלמה" (ספר "הלכות יום העצמאות ויום ירושלים" עמוד שי).

הרבה לעסוק בשאלות הדור לכל היקפן. במאמרו "לדמותה הרוחנית של מדינת ישראל" ("מצוה ולב", ב' עמ' 250-227) הוא מביע את הדעה, כי מדינת ישראל בהווה עדיין איננה גאולה "כי המושג המלא של גאולה הוא הרבה יותר רחב ועמוק בתוכנו מאשר מדינה כמו מדינתנו על כל מה שיש בה ויכול להיות בה בדרך הטבע בלבד". במדינת ישראל אורות וצללים בערבוביה. "בבחינת התהוות בלתי פוסקת עם חליפות ותמורות". יש מאבק רוחני עז בין עבר ועתיד. ברם "ראשית צמיחת גאולתנו" יש, "וראשית זאת התחילה בעצם עוד הרבה תקופות לפני תקומת המדינה". סופו של המאבק הזה לפי אמונתנו העתיקה בנצחון האור של אהבת תורה וחיי תורה, שכן "גובר והולך הצימאון לדעת ה', לתלמוד תורה, להידור מצווה, לקוממיות נפשית. היכלי התורה בכל איזורי הארץ מרכזים בתוכם

ומסביבם אלפי צעירים רעננים, ובתי אבות איתנים, ומתגלים הרבה כשרונות מצויינים, אשר מהר יאירו אור גדול בשמי ישראל. ההתיישבות הדתית מקדשת שם שמים. הרבנות הראשית ומאות רבנים משמשים בקודש. בתי-דין רבניים למופת. אלפי בתי-כנסת ומאות מתווספים מזמן לזמן. רשת בתי ספר ההולכת וגדלה משנה לשנה, מוסדות חינוך מקצועיים, וכפרי נוער. ספרי קודש מוכנסים כמעט לכל בית ישראל. ובכלל: התעוררות דתית כללית בכל אשר תשא עיניך. כל זה ישנו כבר בהווה ומגביר חיילים כלפי העתיד. כל זה הוא בתהליך של זריחה גדולה, וזו תשטוף את שרידי החילוניות ותזככם ותטהרם ותעלה את הגרעינים הטובים לכלל צמיחה של קדושה".

פטירתו

הרב נפטר לבית עולמו בפתאומיות, בשיא פריחתו³³, ביום י' מרחשון תשכ"ה, ערב שבת קודש פרשת לך לך³⁴.

השאיר אחריו כואבים את משפחתו היקרה³⁵ ותלמידיו ומוקיריו הרבים. "צדיקים במיתתם נקראים חיים" (ברכות יח, א) ו"גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן" (חולין ז, ב). מעשיו החשובים, האישיים, הציבוריים והכלליים, ממשיכים להאיר ולהשפיע גם לאחר עלייתו לגנוזי מרומים, ומלמדים "צדיק מה פעל".

פרטים על ההלוויה, מתוך עיתון "המודיע":

"תחושת האבל העמוקה אשר שררה בעת הלוויתו של הג"ר אלימלך בר-שאול, רבה הראשי של רחובות, שיקפה בצורה הנאמנה ביותר את מהות האבידה לעולם התורני והדתי בארץ.

הציבור אשר ליווה את הארון ואשר מנה אלפים ללא ספור, מורכב היה מכל גווני הקשת. דיינים ורבנים, ראשי ישיבות ותלמידי חכמים, סוחרים ופועלים, אלפי בני נוער מכל קצות הארץ, שבמיוחד אליהם מצא הרב המנוח מסילות ונתיבים. כולם ידעו לספר על גודל מעלותיו, על בת השחוק שליוותה אותו תמיד, מסירותו ויושרו, על מאור פניו ועל כשרונו המבורך לקרב ולהדריך, להחזיר אמונה בלב ותקווה

---

33. במסכת מועד קטן דף כה עמוד ב: "כי נח נפשיה דרבי יוחנן פתח עליה רבי יצחק בן אלעזר: קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים" וכו'. והיינו שההרגשה היתה שנפטר באמצע תוקפו, באמצע כל הפעילות התורנית ללמוד וללמד, כמו שמש ששוקעת באמצע היום [כן באר הגרז"נ גולדברג שליט"א בהספדו על חמיו מרן הגרשז"א זצ"ל].

34. בערב פסח תשכ"ד לקה הרב בהתקף לב חריף. הוא חזר לרבנות, אבל לא ממש שב לכוחותיו. כעבור חצי שנה, ביום חמישי, ט' חשון תשכ"ה, חש ברע ואושפז בבי"ח קפלן. עוד בטרם נכנסה השבת נצחו אראלים את המצוקים והרב החזיר את נשמתו הטהורה לבורא העולם.

35. הרב אלימלך השאיר אחריו אמא, רעיה, בן ושלוש בנות: מלכיאל, פועה- בלומה (בארי), מרים (שילה) ורבקה (סומפולינסקי).

טובה, יכלתו לנחם ולעודד, שלא לדבר כבר על גדלותו בתורה והצטיינותו המופלאה במתן דוגמא נפלאה של רב בישראל. הדבר ניכר היה בהזדהות השלימה של העיר רחובות כולה עם האבל. כל החנויות וכל בתי המלאכה היו סגורים על מסגר במשך חמש שעות הלוויה. התחבורה שבתה, העיר כולה הלכה אחרי ארון רבה הנערץ והמהולל...".

הספרדים בהלויה

ליד בית הרב ברחוב עזרא ספדו לו בזה אחר זה רבני העיר: הרב יוסף משולם – רב העדה התימנית ברחובות, הרב יחזקאל כהן – רב עדות הספרדים, הרב יונה שיבר – רב ביכני"ס פא"י, הרב שלפוברסקי, והרב טכורש.

בבית הכנסת הגדול ספדו לו: הרב שלמה גורן שהיה אז הרב הראשי לצה"ל, הרב אונטרמן – הרב הראשי לישראל, הרב יחזקאל סרנא – ראש ישיבת חברון, שר הדתות ד"ר זרח ורהפטיג, ראש העיר רחובות מר י. כ"ץ, והרב צבי יהודה מלצר אב"ד וראש ישיבת הדרום.

בביכני"ס "שונה הלכות" ספדו: הרב זבולון גרז בשם הרבנות ברחובות, והרב משה צבי נריה.

מסע ההלוויה נמשך רגלית, דרך רחוב הרצל, רחוב יעקב ועד בית העלמין.

באזכרה שהתקיימה בבית הכנסת הגדול במלאות שבעה לפטירתו הספיד אותו הרב בצלאל זילטי. ההספד מופיע במלואו במבוא לספר "ריח מים".

באזכרה שהתקיימה בישיבת הדרום במלאות שלושים לפטירתו, הספיד אותו הרב אריה לוין.

מתוך מאות מכתבי התנחומין שהגיעו, מובא כאן מכתב אחד, של הצדיק הירושלמי, הרב אריה לוין זצ"ל:

ב"ה ירושלים. יום רביעי בשבת ט"ו מ' חשון תשכ"ה

המנחם ציון ובונה ירושלים הוא ינחם את המשפחה המתאבלת, הרבנית הצדקת על בעל נעוריה נזרה ותפארתה הגאון הצדיק איש חמודות פאר המדות רבי אלימלך בר-שאול זצ"ל, בנו היקר ובנותיו היקרות ועדינות שיחיו שלוקח מהם אביהם עטרת ראשם רוח אפס נ"ע, ואמו הצדיקה השכולה תחי' אשר אבדה כלי חמדתה מחמד

לבבה, ולכל המשפחה היקרה שיחיו אשר נלקח מהם נזרם ותפארתם. וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה', ובציון ינוחמו.

מעת שובי מההלוייה ביום ראשון לפנות ערב לבי בקרבי יהמה, אגלי דמעה עוד בעפעי יתגוללו, מהאסון הגדול והאבל הכבד אשר קרה לעמינו וארצינו הקדושה, וי לארעא קדישא דחסרא גברא רבה, וי להאי שופרא דבלי בארעא. איש האשכולות. במקום גדולתו שם ענוותנותו. מיום שהכרתיו מימי ילדותו תכנתי אז את רוחו הטהורה, מוכתר בנימוסין ובצניעות הבושה הק' אשר רחפה אז על פניו בעדינות תיירה. אהבתיהו באהבה בלי מיצרים, ושערתי אז כי לגדולות ונצורות נברא, לקדש שם שמים בתורתו וצדקתו. במידותיו כולו חסד. ומדת האמת אשר הצטיין בה היא עמדה לו.

דלה לשוני להביע נטפי ניחומים כי מה אומר ומה אדבר, כי אין אומר ואין דברים, רבי אלימלך זצ"ל איננו כי לקח אותו אלוקים. הוא הלך למנוחות לשכון מרומים, בדמי ימיו, יגע רבי בון³⁶ וכו', השלים חובתו בעולמו ואותנו עזב לאנחות באמצע פעולותיו ומעשיו הטובים ככוכבי השמים. הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, ולוקח נפשות צדיקים במשפט, אולם תהי זאת לכם מעט נחמה צרת רבים, כי לא רק למשפחתו קרה האסון הנורא הזה אשר "גם זה ברחמי השיי"ת", כי לכל עמינו וארצנו הק'. אנכי אבדתי את ידיד נפשי ומיודעי אשר מיום הכרתיו אהבת עולם אהבתיו, נפשו הק' והטהורה כזהר הרקיע, בצל שדי יתלונן וזכרו לא ימוש מאתנו, וימליץ תמיד בעד משפחתו. השיי"ת ינחמה מעצבון לבבה, וישלח לנו במהרה בקרוב משיח צדקנו, ויקיצו וירונו כל שוכני עפר בשוב ה' שיבת ציון.

המשתתף בצערכם ומצפה לנחמה

אריה לוי

---

36. מדרש שה"ש רבה, ו, ו: "כד דמך ר' בון ברבי חייא עאל ר' זירא ואפטר עליוי "מתוקה שנת העובד", נימר לכו למה רבי בון דומה, למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים, והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכולן, כיון שראהו המלך כשר במלאכתו יותר מדאי, אחזו בידו והתחיל מטייל עמו ארוכות וקצרות, לעתותי ערב באו הפועלים ליטול שכרן, ובא אותו פועל ליטול שכרו עמהם, ונתן לו המלך שכרו כמותן, התחילו הפועלים מצירים אמרו לו אדוננו המלך אנו שיגענו כל היום, וזה לא יגע אלא שתיים או שלוש שעות ביום והוא נוטל שכרו כמותינו, אמר להם המלך מה אתם מצירין, יגע זה בשתיים או שלוש שעות מה שלא יגע אתם כל היום כולו, כך יגע רבי בון בר חייא לעשרים ושמונה שנה בתורה מה שלא יגע תלמיד ותיק למאה שנה".

נוסח המצבה

לכבוד הנפטר הגדול, המועצה הדתית רחובות בנתה אהל על קברו. וכך נכתב שם,
חלק על המצבה עצמה וחלק על האהל³⁷:

פ"נ

אוצר הרוח והמידות

גאון בתורה ומופלא בהגות

מורה לנבוכי הדור

פאר רבני ארצנו הקדושה

מוהר"ר אהרן אלימלך ב"ר פסח בר-שאול (שאולזון) זצל"ה

הרב הראשי ואב"ד לרחובות רבתי

מחבר הספרים מצוה ולב, מערכי לב, מן הבאר, ריח מים

מיקירי ירושלים עיה"ק

ודור חמישי לעולי חב"ד

נשמתו עלתה בטהרה לגנוי מרומים

בעש"ק י' מרחשון תשכ"ה

והוא ב"ן שנים

תנצב"ה

---

37. מתוך רשימה של ארבעת הספרים על המצבה, שמות שני הספרים האחרונים נוספו
כמובן בהמשך השנים, שכן הם נדפסו לאחר פטירת הרב.

ספריו

ספריו של הרב אלימלך כתובים בסגנונו המיוחד והמלבב, בשפה מליצית שמצד אחד עמוקה ומצד שני מובנת וברורה, בשפת הנפש. כך כתבו בהקדמה לספר "מן הבאר": "בגליונות אלה מקופל אוצר שלא יסולא בפז של דעות והשקפות, הגיגים וניצוצות, שירתה של דרך ה' כפי שהתרוננה בנפשו של הרב זצ"ל, והבאה לידי ביטוי בדרכו המיוחדת".

לפיכך התחבבו ספריו על העם, הן הלומדים והמעמיקים והן פשוטי העם, ונהפכו להיות "צאן ברזל" בספרי מחשבת ישראל של הדור.

בחיייו של הרב יצאו לאור הספרים:

"מצוה ולב" חלק א' [תשי"א]

"מערכי לב" [תשי"ט]

לאחר מותו יצאו לאור הספרים:

"מן הבאר" [תשכ"ה]

"מצוה ולב" חלק ב' [תשכ"ח]

"ריח מים" [תשכ"ח]

הספרים "מן הבאר" ו"ריח מים" נערכו על ידי הרב זצ"ל בחייו, וגם שמות הספרים ניתנו על ידו. "מן הבאר" נערך בסיוע תלמידו ר' מאיר חובב, וכבר היה מוכן לדפוס לפני פטירתו. "ריח מים" היה ערוך, אבל לא מוכן באופן סופי ובן המחבר ר' מלכיאל הי"ו עוד עמל עליו רבות. כמו כן הוא ליקט וערך את אוסף המאמרים שבספר "מצוה ולב" חלק ב'.

הספרים יצאו באלפי עותקים ובמספר מהדורות, ובשנים האחרונות בהוצאת ישיבת אור עציון. השנה, שנת החמישים לפטירתו, אמורים בעז"ה לצאת ספריו לאור במהדורה חדשה ומתוקנת, עם הוספות חשובות.

הנצחה

* כולל הרב בר-שאול, ברחובות (רחוב מרים מזרחי). בזמן הלווייתו של רבי אלימלך הכריז רעהו הרב צ"י מלצר בלשון חז"ל: "מלמד שהושיבו ישיבה על קברו"! ומיד התחיל לטפל בהקמת ה'כולל' ברחובות שנקרא על שם הרב בר-שאול, שמאז הקמתו ועד עתה הוא מן הכוללים המפוארים בארץ³⁸. בכולל זה נמצא ספר תורה שרעיית הרב, הרבנית יעל, תרמה לעילוי נשמתו.

* פרס שנתי קבוע לספרות תורנית חשובה³⁹. בין הזוכים במשך השנים היו הגר"ש ישראלי זצ"ל, הרמ"צ נריה זצ"ל והרב יהושע בכרך זצ"ל על ספריהם, ועוד רבים וחשובים.

* בית הכנסת דתי לאומי בשיכון הפועל המזרחי ברחובות, רחוב בר-אילן. האולם נבנה לזכרו של הרב אלימלך בר-שאול זצ"ל. [כיום נקרא "בית כנסת בר אילן" ע"ש הרחוב].

* ברחובות נקרא על שמו הרחוב בו נמצא "בית הרבנות הראשית". רחוב על שמו קיים גם בעיר בת-ים.

* ספריה תורנית על שמו, בבית הכנסת לצעירים בעיר בת-ים.

---

38. ראשי הכולל בעבר היו הגר"י ישראלזון זצ"ל, חתן הגר"ש אלישיב זצ"ל, והגר"ר משה פינס זצ"ל.

39. המעמד התקיים במשך כשלושים שנה מאז פטירתו.

נספח: מחאה רבנית ועמדה תורנית זקופה

פרשת המומר

פרשת המומר אש פרצה ברחובות בשנת תשט"ו, כאשר הוזמן שלום אש ע"י הסתדרות הפועלים להרצות בעיר. הסערה פרצה בעקבות מחאתו הנמרצת של הרב בר-שאול כנגד ההזמנה וכנגד האיש. הוא פירסם בחוצות העיר כרוז החתום בשמו וכתרתו: "מול חרפת הפגישה עם המומר שלום אש". מחאתו לא מצאה חן בעיני ראש העיר ועסקנים שונים, אולם הרב בר-שאול עמד על דעתו ולא ניאות להסיר את מחאתו.

ב"ה, י"א טבת תשט"ו. רחובות.

מול חרפת הפגישה

(עם המומר שלום אש!)

בשם כל תושבי עירנו, אוהבי עמם וארצם וגאים ביהדותם, ללא הבדל עדה, מפלגה ומעמד, הנני מוקיע בשאט-נפש והתמרמרות עמוקה את חרפת ה"פגישה" עם אותו מסית ומדיח **שלום אש**, אשר בכתביו המיסיונריים הטמאים הוא מטיל ארס של איבה ועלילות-זדון על עם ישראל, תורתו ומוסרו, ותקות גאולתו.

עוכר ישראל זה מקטר קטורת לעבודה זרה, וקושר כתרי-תהילה לצוררינו ומשנאינו, אשר ידיהם וידי אחיהם מגואלות בדם ששת מליוני אחינו שנספו בארצות אירופה – **ואנו נקבל את פניו?**

עוכר ישראל זה עשה פלסתר את כל ההסטוריה הישראלית, כופר בכל ערכיה הנשגבים, מזייף את מאורעותיה ומסלף את דמויותיה ומכחיש את משמעותה – **ואנו נפגש אתו?**

עוכר ישראל זה הוציא את עצמו מכלל ישראל, בהכריזו בגלוי בפני העולם הנוצרי: "אותה אמונה, אותה משענת רוחנית בחיי אשר תביא לי מנוחה ושלוה, אשר על-ידן אוכל להביא קצת שלווה גם לזולתי, אני מכריז חגיגת כאן, שמצאתי זאת בנוצרי" (פורסם בעתון המסיונרי "כריסטיאן העראלד", ינואר 1944).

עוכר ישראל זה פנה עורף לעם ישראל ולמדינת ישראל ובנינה בהכריזו בגלוי: "עם ישראל שלי אבד, אין מדינת ישראל נבנית על-ידי היהודים שלי, כי-אם על-יד בני עדות המזרח (האוריינטליים), בעיני היא הופכת ארץ של אוריינטליים, אנכי אירופי הנני, וכל הקרוב וקדוש לאדם האירופי, קרוב הוא ויקר וקדוש לי" (פורסם בעתון "אמריקן היברו", 20 ינואר 1950).

ואנחנו נחלוק לו כבוד?

נדע כולנו לעמוד על הגובה, ונתרחק בסלידה נפשית עמוקה מפניו של אותו בוגד לאומי ומומר-להכעיס, ובמלוא הכבוד העצמי נקיים כלפיו את הצווי הנצחי:

שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו – כי חרם הוא!

הכותב וחותם בצער רב

למען כבוד עירנו החביבה וכבוד ישראל

אלימלך בר-שאול

רב העיר

לפנינו אחד ממכתבי החיזוק שקיבל הרב:

ב"ה, ירושלים. י"ט טבת תשט"ו.

לכבוד

ידידנו היקר והנכבד

הרב הגאון ר' אלימלך בר-שאול שליט"א

רבה של רחובות

רב נכבד מאד!

הריני מתכבד להביע לכב' יישר-כח לבבי על הכרוז נגד המסית והמדיח שלום אש, שכת"ר פרסם ברחבי רחובות.

אכן, היה זה דבר בעתו ... למחות על הכבוד שהעניקו בארצנו הקדושה לעוכר ישראל זה, שבמקום לצאת ב"אני מאשים" גדול נגד כל העמים הנוצרים שעמדו על דמנו בתקופת השואה וההשמדה, בא זה והעמיד בספריו הטמאים את הנוצרי והנצרות באור הנעלה של "בחירי האנושיות".

אני חוזר ומוודה לכב' על עמידתו הנאה והגאה על משמר כבוד היהדות, וחותם בכבוד רב ובברכה,

דניאל סירקיס

מצורף כאן חלק מראיון שנעשה בעיתון "חירות" עם הרב זצ"ל בזמן פרשה זו:

סביב סערת אש ברחובות. שיחה עם רבה של העיר הרב א. בר-שאול.

הרב א. בר-שאול, רבה הראשי של רחובות, יצא בדברי מתאה חריפים נגד מנהיגי מועצת פועלי רחובות, שראו לנכון להזמין את הסופר הישיש שלום אש לפגישה עם צבור תושבי רחובות, ובהכרזה כי יש צורך להחרים את "הנוצרי הגלוי המתגלה כאישיותו של סופר זה". את כבוד הרב פגשתי בשבתו במשרד הרבנות המחוזי ברח' יעקב ברחובות. מטרתי היתה לברר את הסיבה לפרסום כרוזו החריף נגד הסופר, בו הינו מסיים בצווי המקודש: "שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו, כי חרם הוא". בעיקר עוררו פליאה ניסוחו החריף של הכרוז שחובר ע"י הרב, הידוע והמוכר במתינותו הרבה והנו מקובל גם בקרב הציבור הלא דתי, כפי שמספרים, רבים מחברי הקיבוצים השמאליים באיזור, שאין לחשוד מהם בקרבה יתירה לאיש הדת, מבקרים לעיתים קרובות בביתו של הרב ודנים עמו בשאלות עולמיות וארציות. כן מרבה הרב לבקר בקיבוצים השונים שבאזור שאליהם הוא מוזמן להרצות את עיקרי היהדות והשקפת דת ישראל

הרב בר-שאול, נוסף על היותו גדול בתורה נחשב הוא גם לאחד מהמלומדים בענפי המדע השונים, ובעיקר גדולה ידיעתו בענף הפסיכולוגיה והפילוסופיה, ומאמריו על נושאים אלו פורסמו בהבלטה רבה בכתבי עת שונים בארץ ובחו"ל

שקע הרב במחשבותיו ואחר אמר: ... רבים בארץ שלא שנו ולא למדו, עלולים להיות מושפעים מדבריו הסנטימנטליים ומצורת דיבורו השובה לבבות. כתבריו המסיונרים יודע הוא את מלאכת ההשפעה ההרסנית. יתר על כן, ראה באיזו חגיגות ופרסומות מתקבל האיש כאן בארץ הקדושה. ראש הממשלה מצא לנכון להזמין, אגודת הסופרים ערכה לכבודו מסיבה חגיגית ומועצות הפועלים של ה"הסתדרות" גייסו את המומר לאסיפותיה. כרב העיר - ממשיך הרב בר-שאול - ראיתי חובה לעצמי לפקוח את עיני התמימים. בכרוזי צטטתי מדבריו בירחונים המיסיונרים בארצות הברית... **תפקידי כרב בישראל אינו מצטמצם אך ורק בפתרון שאלות של איסור והיתר בלבד.** יודע אני-המשיך הרב-שלא הצלחתי למנוע עריכת פגישה זו, אבל מנעתי רבים מלבוא לפגישה זו עם עוכר ישראל. והמארגנים הוכרחו להביא אנשים מהישובים הסמוכים כדי למלא את האולם הקטן של "בית הפועלים".

לפני פרסום הכרוז ניסיתי בשיחות אישיות עם המארגנים להניעם מבצע זאת. אולם דחוני בקש. לא אבינה, מה טעם ראו נציגי מועצת הפועלים שבשורותיהם רבים הבוחלים באיש זה ובתורתו לגייס מומר זה. הטחו עיניהם מראות מה רבה הסכנה

בו? מה גדולה שנאתו לעם ישראל ולארץ ישראל? אין זאת, כי נתקנאו ראשי ומארגני האסיפה ברחובות בחבריהם התל אביבים!

כבוד הרב השתמש בדבריו בהגדרתו כ"מומר", האם הגדרה זו זהה עם ההלכה היהודית? - שאלתי.

מומר לפי ההלכה היהודית אינו רק זה ההולך לכנסיה ומוטבל שם. מומר הוא האדם המוציא את עצמו מן הכלל, המשמיץ את העם היהודי ואת דתו. עוד במלחמתו הידועה לפני 40 שנה נגד המילה ידעתי שלפנינו נוצרי בלבוש יהודי.

בסיום השיחה נגע כבוד הרב בהפרעות השונות שנתקל בפרסום כרוזו. שני בתי דפוס ברחובות סרבו להדפיס את דבריו ולאחר שהדפיס זאת בת"א, סרבו בעירית רחובות להדביקם, ואף ראש העיר ניסה "לשכנע" את הרב לוותר על הפירסום, אולם ללא הועיל. הכרוזים ניתלו, אם כי באיחור רב.

מאמריו

מאמרי מחשבה

- ✻ המוסר הסלבודקאי
- ✻ "כפיה דתית" – או זיוף היסטורי
- ✻ האידיאל החינוכי - מהו?
- ✻ טעמי המצוות במשנת הראי"ה
- ✻ ההיסטוריה הישראלית
- ✻ שבח ספר

מאמרי הערכת אישים

- ✻ אישיות גאונית (הגרא"י קוק זצ"ל)
- ✻ גאון האמונה (הגרא"י קוק זצ"ל)
- ✻ פטיש המוסר (הגר"ל חסמן זצ"ל)
- ✻ אב בישראל (הגר"י צמבליסט זצ"ל)
- ✻ נועם המוסר (הגרי"א שר זצ"ל)
- ✻ חזון האיש (הגרא"י קרליץ זצ"ל)
- ✻ אבן האזל (הגרא"ז מלצר זצ"ל)

המוסר הסלבודקאי

המוסר הסלבודקאי קובע את אפיו המיוחד בשלושה יסודות ראשיים:

(א) גישתו המקורית למיצויה של דעת-תורה בדעות ובמידות; (ב) הדגשתו את גדלות האדם; (ג) שיטתו החינוכית האינדיבידואלית לפי הבנה עמוקה בכוחות-הנפש של כל אחד ואחד;

ומגמת הדברים הבאים תהיה: להאיר הארה קצרה וממצה, את כל אחד מן היסודות הנזכרים, ולהצביע על הקשר האמיץ שבין שלושתם. אותו קשר הרמוני שנתגשם באופן כ"כ אידיאלי, בכל היקף ישותו הרוחנית של בית מדרשו של היוצר הגדול מסלבודקא: ה"סבא" זצוק"ל.

א.

גישות שונות היו וישנן להבנת דברי חז"ל. עד הופעת אור המוסר בעולמנו ע"י רבנו הגרי"ס זל"ה, שנתמצה מתורתם של כל גדולי הדורות והשתלשל אליו באופן ישר מתורתו של הגר"א ע"י תלמידיו זל"ה, שלטה בהרבה תקופות, כמעט שליטה מחלטת, גישת הדרוש. כלומר: המאמר שימש אמצעי אדיר להביע על ידו את הרעיון שנבע אותה שעה בלבו של הדורש, בע"פ ובכתב. ואמנם הגדולים, גדולי התורה והיראה וגאוני המחשבה המקורית, הביעו והביאו על ידו לעולם אוצרות-אוצרות של מחשבות עמוקות והרגשות קדושות, שישמשו מעין לא-אכזב של יראת-שמים טהורה לדורי-דורות. אולם אי-אפשר להשתחרר מן הרושם, שבמקרים רבים, הנה לא המאמר הוא שהוליד את הרעיון, אלא להיפך: הרעיון את המאמר. זיווג הרעיון והמאמר הוא, איפוא, פחות-יותר מקרי. ומובן שעל ידי זה מקבלת צורת-ההבנה של המאמר צורה סובייקטיבית מחלטת, ובכלל קשה כבר למצוא בסיס מוצק לאיזו דעה או לאיזה רגש, אם כל מאמר נתון להרבה-הרבה אפשרויות של קמיטה גמישה.

משהופיע אור המוסר והדגיש בין השאר את הצורך הגדול להחיות את חלק האגדה שבתורה בתור חלק-הלכה: הלכות דעות ומדות, בא מפנה מכריע באופן הגישה להבנת דברי חז"ל. כי הרי פסיקת הלכה דורשת אובייקטיביות גמורה, השתעבדות חמורה אל המקור שממנו צריך להוציא את ההלכה המבוקשת. וכך נולדה הגישה המוסרית העצמית להבנת מאמרי חז"ל, דברי חכמים וחיזותם. וגדולים מאד היו המרחקים שבינה ובין הגישה הרגילה, בנוגע לאופי ולמסקנות. ואם לפעמים גם היא נסתה בביאורים צדדיים להבנת איזה מאמר כדי להוציא ממנו אילו מסקנות מוסריות - באוריה היו חדורי הגיון מוסרי, חותך-ונוקב עד תהומות הנפש, ובוקע ועולה למרומי המחשבות העליונות. ותמיד שוותה לנגד עיניה את מטרתה הרצינית

הנשגבה: להוציא מסקנות מוסריות חדשות שתשמשנה הלכה-למעשה בהליכות החיים והנפש, והשתדלה תמיד-ותדיר להקשיב קשב פנימי לרעיון הגרעיני, החבוי בקפוליו של המאמר העומד לדיון ולברור, ובאופן כזה להבהיר את תכנו של המאמר, ולבאר אותו, למען ישמש לנו מגדלור בחיי-הנפש שלנו, על כל נבכייהם, נפתוליהם, וסבוכיהם.

אבל באה סלבודקא והמשיכה את הקו, והתקדמה בצעדי-און בגבולי הגישה המיוחדת הזאת להבנת דברי חז"ל והכריזה: ברצותנו באמת למצות את עומק דעת-התורה בהלכות דעות ומדות, מוכרחים אנו להיות לגמרי אוניקטיביים; לאמור: להשתעבד השתעבדות מחלטת את מקורות דברי חז"ל, אשר בהם נחשף לפנינו עומק דעת-התורה בכל אשר נחשוב, נרגיש, ונעשה. לא לעשות שום נסיון של תרוץ ובאור, פירוש והסבר, ולוא גם באופן העמוק ביותר והמאושש ביותר. אלא להסתכל הסתכלות ישרה ובהירה במאמר, אעפ"י שאיננו מובן לנו לכאורה, ולהוציא ממנו באופן כזה את כל המסקנות המוסריות הניתנות למצוי. ובזה עשתה את מסקנותיה המוסריות למצוקות ביותר, לדעת-תורה במלוא משמעותן של מלים אלה.

וכאז עמדה והוסיפה את ענין ההקבלה, וההקבלה להקבלה. בהרחבה יתרה, ממאמר למאמר ומענין לענין, בכונה להעלות את הענינים והמושגים מדרגא לדרגא, ובזה פתחה אופקים רחבים-חדשים להבנה מקיפה של דעות התורה, עפ"י מיצוי ישר-בהיר של מאמרי חז"ל כמו שהם, ובזה סללה לכל צמא לדבר ה' דרך רחבה בתורה, בחיים, ובנפש.

ב.

יסוד-היסודות של המוסר הסלבודקאי הוא: הדגשת גדלותו של האדם. כי האדם נברא "בצלם אלוקים". נשמתו נאצלה ממרומי הטוהר העליון, מזיו ה' והדר כבודו. "ויפח" - "מאן דנפח מדיליה נפח". ומקרא מלא מעיד עליו: "ותחסרהו מעט מאלוקים".

וא"כ, אם כה גדול ועשיר הוא האדם, מובן ממילא שאין כל גבול ושיעור, מדה ומשקל, מספר וסכום, ליכולתו ולאפשרויותיו. ואם אמרו שאמת-המידה לחובת עליותיו של האדם בקודש היא: מה הוא אף אתה וכו', אין זאת אלא מפני שכל אותן העליות העצומות והנשגבות, שאמת-המידה הנזכרת מחייבת אותן, כל אותן העליות שממש אין חקר להן, ביכולתו של האדם לבצע אותן. לבו של האדם די רחב ועמוק הוא כדי להכיל את כולן עד תומן.

והא בהא תליא. מפני שהאדם הוא כה גדול, כה רב-כח, לפיכך אי-אפשר שהמדרגות הרוחניות שאליהן הוא צריך להגיע, תהיינה קטנות ופחותות ממידת האפשרויות

הנתונה ברשותו. וכשם שאין חקר ואין שיעור לאפשרויותיו, כך אין חקר ואין שיעור לחובותיו.

והאדם הוא לא רק גדול כשלעצמו, אלא הוא-הוא מרכז-הבריאה ויסוד-קיומה. ועליותה וירידותיה של הבריאה כולה: השפע שהיא מקבלת תמיד, והפורענות הניתכת עליה לפעמים, כולן-כולן תלויות בעליותיו וירידותיו של האדם. צעד טוב, מעשה הגון, או אפילו ניע קל במחשבה, או זיע קל בלב, מביאים אורה וברכה לכל העולמות. ולעומת-זה: כל פגימה, ואפילו קלה שבקלות, מכניסה חורבן והרס בכל. והעולם יורד מגדולתו, ומתדלדל דלדול אחר דלדול. דוק: "כל שתה תחת רגליו" - בין לטב ובין למוטב.

זוהי תמצית-תמציתה של ההשקפה המוסרית-הסלבודקאית על גדלותו של האדם, ועל האחריות הגדולה המוטלת עליו כלפי כל יצירה כולה.

ומגמתה של סלבודקא לא היתה רק לגלות ולפתח השקפת-עולם תורנית מופשטת על גדלותו של האדם, אלא שראתה סוד גדול בכוחות-הנפש של האדם, וביחוד של הת"ח הצעיר, בהקניית ההשקפה הנזכרת, הרחבתה והעמקתה; מפתח פלאי להתפתחותו העקבית כיהודי גדול ושלם, יהודי שכל חייו הם תורה, תורה שבלב ותורה שבמעשה.

כי דוקא ההשקפה הרואה ומדגישה את גדלותו של האדם, יכולה לצפות שהאדם המתחנך ברוחה ישתדל בכל-כחתיו למלא את החובות הגדולות המוטלות עליו במדה המכסימלית ביותר. מפני שהשקפה זאת נוסכת בו הכרה עצמית מלאה, ואחריות עצמית גדולה, כלפיו וכלפי העולם.

כי רק הכרה עצמית גדולה מביאה להגשמה עצמית גדולה, ורק אחריות עצמית נשגבה מביאה לידי מעשים ומפעלים נשגבים. והכרה כזאת ואחריות כזאת באות ללבו של האדם, רק אם יכיר וידע ויבין את שרש-מהותו ומקור-מחצבתו, רק אם יבין את סוד גדלותו שהוא מבחר היצורים ונזר הבריאה, וגורל הכל קשור בגורלו הוא.

ובהתאם להשקפתה של סלבודקא על גדלותו של האדם, והאפשרויות ללא גבול הנתונות ברשותו, השכילה לפתח ולהעמיק ולהרחיב את החובות הגדולות המוטלות על האדם. ומכאן העמקתה-הרחבתה בתורת-החסד הגדולה של התורה; ומכאן חדירתה-חיתירתה לתוך מעמקי-המעמקים של כוחות הנפש אשר לאדם, לפנות-האורה ולצדדי-החולשה; ומכאן לדרכה העמוק והמקיף בחנוך האינדבדואלי; ולבסוף: מכאן להצלחתה הגדולה, בזכותה להקים דורות של יחידים, שהם לתהילה ולתפארת לה, ולעם ה' כולו.

ויצוין בזה בבהירות: אין המכוון בדברים האמורים, שסלבדקא היא שחדשה בעולמנו את ההשקפה הגדולה על גדלות האדם, עפ"י עומק דעת-תורה. אדרבא: מעולם לא התימרה בכך. וכבר רבותינו הקדמונים ז"ל דברו הרבה על גדלות האדם- ואמנם גם עליהם התבססה ההשקפה הסלבדקאית; ובדורות האחרונים דברה בזה הרבה, בשפתה היא, החסידות לכל זרמיה, חידושה של סלבדקא מונח בזה שהיא העמידה את תורת גדלות האדם כמרכז שמסביבו מסתובבים ומתפתחים כל חיי האדם, וכל אפשרות עליונית. ותורת גדלות-האדם נתהפכה אצלה מתורה אבסטרקטית-מופשטת, מהשקפה גדולה גרידא, לתורת חיים מקיפה. היא עשתה את המפורסם לעיקרי, לשורש פורה כל טוהר וכל יופי, ועל זה גאונה וגאותה, ועל זה תהילתה ותפארתה.

ג.

פרשה נפלאה בפני-עצמה היא דרך-החינוך המיוחדת של סלבדקא. ועליה כדאי להעמיק את העיון, ולהרחיב את הדבור, מתוך תשומת-לב יתרה.

פרובלמת החינוך הנפשי-הפסיכי של האדם, היתה והנה פרובלמה קשה מאד בכל העולם, ואף בעולמנו הישראלי. היו וישנם שחשבו, שיש להסגיר את נפשו של החניך במסגרת רוחנית קפדנית, מבלי לתת לו כל חופש אישי בשביל התפתחות עצמית חופשית, מחשש שמא יבוא החניך לפריצת-גבולין יתרה, ונפשו תתפזר פיזור שאין לו תקנה. ובאו אחרים והראו, שבדרך זו צפויים לנו הרבה כשלונות אכזריים. כי נפש החניך לא תוכל לפעמים להכנע למשטר שנאכף עליה, והיא תרגיש פתאם כאילו אזיקי-ברזל מעיקים עליה ואינם נותנים לה לגדול ולצמוח, ומתוך-כך תזדעזע וזעזוע עמוק מאד, ותחגור את כל כוחותיה להפקיע את עצמה מן הכבלים הכבדים, ובמצב נפשי כזה היא מאבדת כבר את השליטה על עצמה, ותוך כדי בריחה כללית ממסגרתה ומעברה, שוב אינה מבחינה כלום, והיא מערטלת את עצמה לגמרי, ויוצאת נקיה מכל רכושיה הרוחני, שעלה לה סוף סוף בהרבה עמל ויגיעה.

ונמצאו, איפוא מחנכים, שנקטו לעיקר לתת חופש גמור לנפשו של החניך, ורק להעניק לו את הידיעות הנחוצות, למען יקבע לו על-ידם בבחירה חופשית את דרך-חייו. ואולם מובן, שגם ובעיקר, דרך-חינוך זאת צפויה לאכזבות קשות ומרות. כי חופש גמור בשביל נפש צעירה משמעה לעתים קרובות מצב של אנרכיה, ובסופם של דברים: מצב של התנוונות ממושכת, מתוך תעיה במבוכ של התחבטויות והרהורים, המביאה לידי דכאון ויאוש. המתמחה מדברינו האמורים הוא: ששתי הדרכים הנזכרות אינן מייצגות את החינוך האידיאלי של אדם צעיר שלם ברוחו ונפשו, כי באופן הטוב ביותר, יוצאת נפש החניך, עפ"י דרכי-חנוך אלה, נגועה בכמה מפינותיה

בניגודים חריפים וסתירות כרוניות, ובמידה מרובה של חוסר מרץ ועייפות פנימית עמוקה, והשפעות אלה נותנות אותותיהן בכל מבנה העתיד של הנפש הצעירה. ומכאן סכנה גדולה לקרירות רוחנית פנימית, וגם להתערטלות גמורה.

את החינוך האידיאלי מייצגת רק ההרמוניא של שתי הדרכים דלעיל: חופש מכסימלי מתוך פקוח אינדבדואלי. כלומר: לרדת לסוף עומק כוחותיו של כל חניך על כל סיבוכיו ונפתוליו; לנתח ולהעריך את כשרונותיו; לדעת ידיעה ברורה על ההשפעות השונות, על כל שכבותיהן, שהושפע מהן בטרם הכנסו למסגרת החינוכית הנוכחית; לקבל ידיעות מבוררות על מצבה הרוחני של המשפחה והסביבה אשר ממנה בא החניך, ולקחת בחשבון גם את כוחותיו הגופניים; ומזוינים בידיעות אלה, שומה על המחנכים לצעוד תמיד בעקבות החניך, בכל שלבי התקדמויותיו ונסיגותיו, לייעץ לו ביחס אבהי את העצה הפסיכולוגית או המעשית הנכונה. ולדאוג תמיד שהחניך, מתוך הרגשה חוזרת, ייתן את אמונו המלא במחנך, למען תהא נפשו של החניך על כל לבטיה פתוחה לפני המחנך, ולא יסתיר ממנו שום הלך-נפש שיש בו איזו משמעות חשובה.

ואמנם את האמון הזה מצד החניך, אפשר לו למחנך לרכוש, רק אם ינהיג בזהירות שלא לשים שום כבלים מורגשים על נפש החניך, בכדי שלא לתת מקום לשום ריאקציה, שראשיתה אבוד האמון, החלקי או המוחלט, במחנך, וסופה מי ישורנה ומי ישערה. המחנך צריך ללוות את החניך בכל הליכותיו, אבל ליווי זה אסור לו שישא עליו אופי של השגחה קפדנית שבכל צעד שהחניך צועד ירגיש כאילו נוקשים באצבע צרדה על לוח לבו. כאמור: רק ליווי אבהי, עירני ורוכש-אמון, של מחנך שנהירה ובהירה לו נפשו של החניך, עשוי להביא לעולם את הטופס המושלם וההרמוני ביותר של האדם.

ואם הדברים האחרונים אמורים כך ביחד לבתי-חינוך רגילים- ק"ו לחנוך של הישיבה. כי מהותה היסודית של המסגרת הרוחנית של הישיבה קבועה היא מאז, שאעפ"י שמצד אחד יש בה, מפאת עצם טבעה, מדה גדולה של חופש אישי לכל חניך וחניך, בשביל התפתחותו הרוחנית הבלתי-מוגבלת, הנה מצד שני מקיפה היא את כל חיי בן-ישיבה, לכל גילוייהם, באופן ששום פרט אינו יוצא מתחום חנוכה והשפעתה, ובזה היא קובעת ויוצרת את דפוס-העתיד של חייו כיהודי בר-הכרה ובר-מעשה; ומסגרת זו יש בה, איפוא, באמת מן ההתאחדות הנפלאה של שני קטבים, מן המזיגה הגדולה של הפכים רוחניים, ובה הם מחזקים זה את זה, ומשלימים זה את זה.

וכאן יש תפקידים גדולים למחנך בעל שעור-קומה גדול, שיהא ת"ח בעל היקף ועומק, ופסיכולוג בעל עין-נשרים חדה, שתהיינה נהירות לו גם שבילי אורייתא וגם שבילי הנפש; וידע לקבוע כוון לכל גילוי מגילויי הנפש, ולתת מבע מפולש לכל נטיה לטוהר וליופי. ועם זה יהיה בעצמו אישיות הרמונית גדולה, שתורתו ודרכו נתגלמו בו, נתאחדו ונתמזגו בכל ישותו, ועשוהו למה שעשוהו.

וסלבדוקא היא שזכתה לכל זה. הנשר הגדול, ענק-המוסר וגאון-החנוך, הסבא זצוק"ל, יוצר המוסר הסלבדוקאי-עשה את סלבדוקא לבית-היוצר שלו. ותחת סדן פטישו נתרקעו נפשות מסוגים שונים, וכל אחת קבלה את צורתה המהוקצעה, ועשתה את בעליה לגדול ודגול במלוא מובנם של המושגים האלה. בטפולו האבחי המחלט בנפשות חניכיו, עפ"י תורת-החנוך הרחבה והעמוקה שלו, תורה שכל בורג שלה מבוסס ומושתת על יסוד חדירתו החריפה והמקיפה בתורה ודברי חז"ל, הצליח להעשות מורם ומאיר-ודרכם של אלפי בני-עליה, ושמו וזכרו חקוקים בלבותיהם לנצח. כל נשמה של צעיר היתה בידו כחומר ביד היוצר, והוא ז"ל יצק אותה בדפוסה הרוחני האידיאלי, וגם נתן לה צידה לכל ימי חייה.

ותיקי סלבדוקא, מחונכיו של היוצר הגדול, יודעים לספר חבילות-חבילות של ספורים נפלאים על דרכו החנוכית, ההרמונית, המיוחדת במינה ובהצלחתה; על ידיעתו חדירתו בכוחות נפשו ונפתוליה של כל אחד ואחד מתלמידיו-חניכיו, ועל הדרכותיו העמוקות והמאוששות לכוון הכוחות והכשרונות האינדבידואליים; ובעיקר: על הסתמכו בכל הליכותיו בחינוך, בהתרת הפרובלמות החינוכיות הכי קשות שנודמנו לפניו תמיד, על יסודות מוצקים בדברי חז"ל, באורח נפלא ומופלא.

בגילוי נפשי בודד, אפילו צדדי לכאורה, היה רואה לפעמים עולם מלא. עין-הנשרים תפסה תפיסה שורשית את הגילוי ההוא, והוא השקיף לפניו את מעמדה הכללי של הנפש, את כל עומק פנימיותה. ומתוך כך היה קובע עמדה ומתווה דרך לעלייתה הגדולה של הנפש, להתרוממותה הנוספת מעל לכל מיני רצונות קטנים ושאיפות דלות, באופן שרק רצונות גדולים ושאיפות נאצלות יתפסו בה מקומות מרכזיים. ויש שמבטו החודר העמיק לראות גם במעשים גדולים, ובהרגשות ושאיפות נאצלות, את הבסיס הפנימי הרעוע שלהן, את מקורן המזויף והשטחי. הוא ערטל את הצורה החיצונית מעל כל מחשבה רגש ומעשה, וראה את הלפני-ולפנים שלהם, את תכנם המהותי העמוק. ובכל צעד משלו, לכאן או לכאן, בכוון זה או בכוון אחר, שמשו לו דברי חז"ל אמת-מדה אבסולוטית, כי רק תורת אלוקים יכולה לשמש ראי נאמן לנפש האדם שנברא בצלם אלקים.

ואין פלא, איפוא, אם המחנך הגדול מסלבודקא זכה להערצה יוצאת מן הכלל, וכל אחד מאלפי תלמידיו ותלמידי-תלמידיו רואה בו את אביו הרוחני הגדול, ודמותו תלויה כשמש גדולה ומאירה בשמיו הרוחניים של כל אחד ואחד. שמש אשר לאורה יוסיפו וילכו, יוסיפו ויעלו, בעקביות ומתוך הכרה גדולה וברורה, אלי מטרת-המטרות: היות יהודי גדול ושלם.

*

ובשולי המאמר מן החובה לציין, שלא היתה כאן כל כונה לתת הערכה מקיפה על המוסר בכלל, ועל בתי מדרשותיה השונים, שמכולם יוצאים קרני אורה לכל בית ישראל; ואף לא למצות את כל עומק מהותו של המוסר הסלבודקאי; הכונה היתה רק לציין אילו קוים בודדים, שיש בהם כדי להבליט במידה ידועה את המיוחד ביותר שבתפיסה המוסרית הסלבודקאית - וגם זאת בקצרה.

[מתוך "אורות - במה למחשבה מוסרית", תרצ"ט]

"כפיה דתית" - או זיוף היסטורי?

על רוב ומיעוט וצביונה הלאומי של המדינה

נושא זה של "כפיה דתית" עולה ואינו יורד מעל סדר-יומנו בשנים האחרונות, ורבים דנים בו מפנים שונים. אך הואיל והגישה לנושא זה היא בדרך כלל מתוך ריגוש ורתיחה, על כן לוקה הבירור הענייני. מן הראוי אפוא, לעשות ניסיון של בירור שקט בנושא הזה, ולדון בו בישוב הדעת והלב. כי רק בירור כזה כוחו יפה לתרום תוספת הבנה בגופו ונופו של הנושא. עיון ודיון מתונים ושקולים ערכם רב בשביל העומדים משני עברי הויכוח.

כל חברת בני-אדם יש ביסודה סכום של רעיונות מחייבים המלכדים את היחידים לחטיבה אחת. הרעיונות המחייבים מתקבלים תחילה על דעת כל היחידים מרצונם הטוב. אך חברה הדואגת גם לעתידה מביאה בחשבון, כי יתכן ויבוא זמן אשר יחיד או יחידים בה ירצו לבטל או לשנות כמה מן הרעיונות של אותה חברה, בניגוד לרצון רוב אנשי החברה, ולכן קובעת החברה מראש כי רצון הרוב מחייב גם את המיעוט. וכל עוד אין המיעוט יוצא לגמרי מן החברה, הריהו חייב להישמע לדעת הרוב, ויש לרוב הזכות גם לכופ את המיעוט לציית לרוב. ואם כי כולנו די נבונים לדעת שלא תמיד הרוב צודק והמיעוט לא-צודק, ואסור כלל להניח שהרוב מורכב אך ורק ממלאכי-השרת והמיעוט מורכב אך ורק ממלאכי-חבלה, מכל-מקום אין דרך אחרת אלא להשתית את קיום החברה על היסוד של הכרעת הרוב. ועדיין יש לו למיעוט הזכות לנהל הסברה נמרצת אך נימוסית נגד תפיסת הרוב. ולקוות שמחר או מאחרתיים תתקבל תפיסת המיעוט על דעת הרוב. אבל למעשה חייב המיעוט לקבל את הכרעת הרוב, ואסור לו למיעוט להתנגד בפועל לביצוע הכרעת הרוב. ואם המיעוט מתנגד בפועל לביצוע הכרעת הרוב, הריהו חוטא לחוקת החברה כי הוא מערער את יסודות קיומה.

חברה אנרכית בלי כל כפיה, אינה בת קיום. ועכ"פ אם יש חולמים על חברה כזאת, אין הם יכולים לצמצם את חלומם רק לתחום אחד של עניינים שבחברה, אלא עליהם לחשוב על חברה שלמה כזאת שתבסס את קיומה ותסדיר את כל ענייניה על יסוד של רצון טוב בלבד מצד כל יחידי החברה וללא כל כפיה. והואיל ואינה קיימת עדיין חברה אנרכית, הרי שבחברה הקיימת המבוססת גם על זכות הכפייה, אין המיעוט זכאי להפקיע עצמו מהכרעת הרוב ע"י העלאת החלום על חברה בלי כפיה לגבי אותם העניינים שעליהם אמר הרוב את דברו.

המדינה בימינו איננה רק גוף מדיני-כלכלי אלא גם מסגרת תרבותית הדואגת לחינוך הדור הצעיר ולהעלאת רמתו הרוחנית של האזרח בכלל. וזאת ועוד: אין לך מדינה כיום שאינה רואה לחובה לה לדאוג ולעשות למען הצביון הלאומי של כלל-אזרחיה, ע"י קביעת מסכת יחסים ונימוסים ומנהגים בעלי אופי מיוחד, שרישומם יהיה ניכר בעיקר בחיים הציבוריים. ואף כאן קובעת דעת הרוב, הנשענת מן הסתם על שיטת המסורת ההיסטורית של עם-המדינה. ואם יש גם מיעוט המתנגד חלקית או לגמרי לתפיסת הרוב, הריהו מקבל למעשה את הכרעת הרוב. ונשאר למיעוט רק הזכות לתת מהלכים לתפיסתו ע"י אמצעי הסברה, ולקוות ליום שיבוא ובו תיחפך דעת המיעוט לדעת הרוב.

"מדינת ישראל" שונה מכל מדינה אחרת בעולם בשני דברים יסודיים:

(א) השם ישראל שנטלה לעצמה, (ב) אזרחיה הם מיעוט של העם שאליו מתייחסת המדינה.

כאשר נטלה המדינה עצמה את השם ישראל, קיבלה על עצמה אחריות גדולה וכבדה כלפי התוכן המקורי-היסטורי של המושג ישראל. ואם מדינת-ישראל רוצה להיות ראויה לשאת את שמה הגדול, ולא לרוקנו מתוכנו המקורי-ההיסטורי או סתם לזייפו, ודאי שהיא חייבת לדאוג ולעשות למען שמירתו וטיפוחו של הצביון הלאומי ההיסטורי של עם ישראל, ע"י קביעת מסכת יחסים ונימוסים ומנהגים בעלי אופי ישראלי מקורי, שרישומם יהיה ניכר בעיקר בכל ענפי החיים הציבוריים במדינה.

ומהו התוכן המקורי-ההיסטורי של המושג "ישראל", בזה אין ספקות. כל בר-דעת אשר עיניו אינן סומות ומצפנו ישר וכנה, אינו יכול שלא להודות שבמשך אלפי שנות קיומו נודע עם-ישראל בתור עם-התורה. ועל קיום חיי-תורה מסרו טובי העם את נפשם בעלותם בשמחה על כל מיני עקדות. ולכן הן לא יתכן להעלות על הדעת שתקום מדינה של יהודים בארץ ההיסטורית שלהם, ותיטול לעצמה את השם ההיסטורי המקודש ישראל - ותרשה עצמה להתכחש לשם ישראל ותכנו, עד כדי התנערות מכל התוכן הלאומי ההיסטורי של העם. הן זה יהיה הנורא מכל הזיופים שנעשו אי-פעם בעולם. ולכן טבעי הוא כי ישנה בחוגים רחבים ביותר הכרה עקרונית שאין לעשות את מדינת-ישראל המחודשת למשהו מנותק מבחינה מהותית-לאומית-רוחנית מן השרשרת ההיסטורית של עם-ישראל מאז ומעולם. והויכוח המתנהל בין חוגים אלה ובין הציבור הדתי המאורגן נוגע למיצוי המסקנות המעשיות מתוך ההכרה העקרונית האמורה.

ואם הציבור הדתי המאורגן דורש למצות מן ההכרה העקרונית הנוכרת את מלוא המסקנות הישירות ולקובען בחוקת המדינה, הרי לא בשם עצמו ובזכות ייצוגו בבית-הנבחרים של המדינה הוא עומד על דרישותיו, אלא הוא בא בשם ההיסטוריה הלאומית של עם ישראל, והוא מייצג את ההכרה העקרונית שאין לגזור "כרת" על מדינת-ישראל ע"י ניתוקה מגנזי-נשמתה של האומה. הציבור הדתי המאורגן גם אם הוא מיוצג כמיעוט מספרי ב"כנסת", הרי הוא-הוא ההמשך המלא באמונתו-ובתורתו של מה שמכונה בשם "ישראל" במשך אלפי שנים. ואילו החוגים החילוניים הרי שואפים בגלוי ליצור פה עם חדש, או אפילו עם אחר. ומי אם לא הציבור הדתי זכאי לבוא ולדרוש בשם עם-ישראל ההיסטורי, שלא ירוקנו פה את המושג ההיסטורי של ישראל, ושלא יזייפוהו ע"י תחליפים.

ולא כנים הם אלה הטוענים נגד הציבור הדתי המאורגן: נעזוב את ההיסטוריה לנפשה ואל נוציא אותה מן הספרים ואל נדרוש בשמה שום דבר, אלא נהיה אך ורק מציאותיים צמודים להווה, ונחתוך את כל קווי-חינו לפי ההצבעה בכנסת בלבד. אמנם כן, הטוענים כך אינם כנים, מכמה טעמים. אבל קודם-כל מפני שהם עצמם נושאים ברמה את שם ההיסטוריה הישראלית בבואם לדבר בשער האומות על זכותו של עם ישראל על ארץ-ישראל שהיא מולדתו ההיסטורית. ועוד זאת: ההסתדרות הציונית מעולם לא ייצגה מבחינה מספרית של חבריה-שוקליה את רוב העם היהודי, וכאשר ראשי-אומות הטיחו בפני מנהיגי הציונות: הרי אתם מייצגים מיעוט בעם היהודי, השיבו המנהיגים הציוניים: אמנם מבחינה מספרית אנחנו מייצגים מיעוט של עם-ישראל, אבל אנחנו מייצגים את ההיסטוריה הגדולה של עם ישראל ותקוות תחייתו על אדמת אבותיו. והוצאנו והראינו להם בגאווה את השטר שלנו, את התנ"ך. וכיצד יכולים אלה לטעון נגד הציבור הדתי בהציגו את דרישותיו בשם ההיסטוריה הגדולה של עם ישראל לזכותה של תורת-ישראל על ארץ-ישראל, כיצד אפשר ומותר להעלות נגד הציבור הדתי טענות הנשמעות מפי שונאי ישראל - אשר כולנו דוחים אותן בשאט-נפש.

ואם אין ערך לדרישות בשם ההיסטוריה שלנו, משום חשבונות ריאליים של רוב-ומיעוט ב"כנסת", הרי שפוקעת מחמת טענה זו עצמה כל זכותנו על ארץ-ישראל. כי עד קום המדינה היה בארץ רוב ערבי, והרוב הזה התנגד לעליה יהודית כדי שלא ייהפך במשך הזמן הרוב למיעוט בתוך רוב יהודי, ואנו בכל זאת חשבנו את דרישתנו לעליה חופשית לצודקת - בשם זכויותינו ההיסטוריות עפ"י התנ"ך. וכאשר נתקבלה בעצרת האו"ם ההחלטה על הקמת מדינה יהודית, נימקו ראשי המשלחות באו"ם את תמיכתן בהחלטה באותן זכויות היסטוריות של העם היהודי על ארצו ההיסטורית. וכאשר הכרזנו אנו באותו עש"ק ה' אייר תש"ח על תקומת המדינה

הדגשנו את זכויותינו ההיסטוריות - והלא גם "הצהרת-בלפור" בשעתה הכירה בזכותנו ל"בית לאומי" בארצנו בתוקף אותן זכויות היסטוריות שלנו. וכנגד טענות הערבים ותומכיהם בעולם שיש להתחשב בעובדה שזה מאות שנים הם יושבים בארץ וכי אין להחזיר את גלגלי ההיסטוריה אחורנית, אנו תמיד אמרנו: הזכות ההיסטורית של עם-ישראל על הארץ הזאת עולה על כל זכות אחרת של מי שהוא, ועל כל מציאות אחרת שנוצרה זה מאות שנים פה בארץ הזאת. ועדיין אנו משיבים כך לכל מי שמעז לערער על זכותנו הלאומית על ארצנו, וטוען נגד זכות קיומה וצדקת קיומה של מדינתנו המחודשת. הרי אפוא שאנו מאמינים ומתגאים בהיסטוריה הלאומית שלנו, ונשענים עליה בתביעת זכויותינו, ורואים אותה כמחייבת גם כל איש ישר שאינו מבני ברית. וא"כ, כיצד יוכלו לטעון נגד הציבור הדתי ודרישותינו בשם ההיסטוריה הרוחנית של עם ישראל, כי אין זו מחייבת עתה את כל בני ישראל. אין זאת אלא שנסתבכו בסתירה טראגית, ומחמתה לקו ההגיון והרגש גם יחד. ויש באמת לרחם עליהם.

ועוד דגש עיוני.

במדינת-ישראל חי כיום רק מיעוט של עם-ישראל, ורוב העם נמצא עדיין מחוצה לה. ואם מנהיגי המדינה כנים הם בדבריהם כי המדינה שייכת לעם-כולו, כיצד יוכלו הם אפוא, להרשות לעצמם לקבוע דמות חדשה, אחרת, לעם ישראל, על דעת תושבי המדינה כיום בלבד. על דעת מיעוט בעם בלבד. והרי מתן דמות חדשה לעם זוהי מהפכה גדולה בהיסטוריה הלאומית של ישראל, והאם מותר למיעוט בעם להרשות לעצמו לחתוך בין העבר הגדול של ישראל ובין העתיד שלו ולהתיימר ליצור היסטוריה חדשה לעם העתיק. אכן, מיעוט בעם כמו זה המצוי עתה במדינת-ישראל המחודשת חייב לעסוק בעניינים מעשיים של ביצור ופיתוח המדינה כדי שתוכל לקלוט יותר ויותר מבני עמנו אשר הם עתה עדיין בגולה, וכן מוטל על מיעוט זה ליצור במדינה אקלים יהודי חם ועסיסי באופן שכל עולה ירגיש כי הוא חוזר אל בית-אמו וחדר-הורתו. אבל אסור לו למיעוט לעסוק במהפכות רוחניות היסטוריות שישנו את צביון העם מעיקרו. וזו זכותו וחובתו של הצבור הדתי לעמוד על המשמר לבל יעשה ע"י מיעוט שהוא לעת עתה רוב במדינה, שום דבר, שיש בו משום פגיעה באופיו ההיסטורי של עם-ישראל.

ועתה - דברים לגופי העניינים שעליהם מצביעים שהם בחינת "כפייה דתית".

אם נתבונן יפה נמצא שאין כאן כלל כפייה דתית. וכדי שהדברים לא יהיו מוזרים ומעורפלים נפנה לדוגמאות מספר: חוק הנישואין והגירושין על-פי דין תורה, חוק לאיסור גידול החזיר והפצתו, חוק השבת, הגדרת "מיהו יהודי".

לכאורה יש ב"חוק הנישואין והגירושין" משום כפייה דתית מובהקת, ולא כן. כי החוק אומר שנישואין וגירושין יהיו על-פי דין תורה, כלומר: מה שמובן בעם-ישראל זה אלפי שנים במושגים "נישואין וגירושין", התוכן הקדוש של מושגים אלה כפי שהוא מתנחל מדור לדור, זה צריך להיערך על-פי דין תורה. מפני ש"נישואין וגירושין" שלא עפ"י דין תורה אינם כלל "נישואין וגירושין" לפי המובן ההיסטורי-המקורי של מושגים אלה בעם ישראל. וכל סדורים וטקסים אחרים שיכנו אותם באותם שמות: "נישואין וגירושין", לא יהיו אלא זיוף היסטורי של מושגי "נישואין וגירושין". עובדה היא שאין במדינת ישראל איסור מטעם החוק לגור יחד בלי חופה וקדושין, ואלה שלבם פנוי מקדושה יודעים זאת. אבל אין רשות לאלה לבקש לרוקן בשבילם את המושגים הקדושים הגנוזים בשמות העבריים: "נישואין וגירושין". לא נאסר על שכאלה להמציא מונחים מסוימים כלשהם כדי לציין בהם מה שנראה להם, ובלבד שלא ייקחו להם בשביל זה את מה שקדוש לעם ישראל מאז ומעולם. הרי שבעמידתו של הציבור הדתי על משמר קדושת ה"נישואין וגירושין" הוא שומר את המדינה לבל תיכשל בזיוף היסטורי, אבל בשום פנים אין כאן כפייה על מישהו הרוצה בעצם במשהו שאינו כלול במושגים ההיסטוריים של "נישואין וגירושין".

וה"חוק לאיסור גידול החזיר והפצתו" ודאי שאין שמץ של "כפייה דתית". שכן החזיר אסור כמו כל בעלי-החיים שהם מפריסי-פרסה ולא מעלי-גירה. והרי איש לא הציע חוק לאיסור כל בעלי-החיים האלה. ואם הצעת החוק מזכירה רק את החזיר, הרי שהרקע לחוק זה הוא לאו דווקא דתי, אלא לאומי-היסטורי: מפני שאותה בהמה טמאה היא סמל של שיקוף ותועבה ושנאת-ישראל. ואם היוזמה של הצעת החוק הזה יצאה בעיקרה מתוך הציבור הדתי, הרי זה כנראה מפני שהציבור הדתי רגיש יותר גם מבחינה לאומית. אבל העובדה אינה משתנית כלל, שאין בקבלת חוק כזה שמץ של "כפייה דתית".

ואף "חוק השבת" אם יתקבל, אין בו כלל משום "כפייה דתית". כי חוק זה אינו עונה על בעיית השבת מבחינה דתית. כי חוק זה מן הסתם ישאיר עוד חללים רבים מבחינה דתית-הלכתית. אבל החוק המוצע מקורו בהכרה שגם מבחינה לאומית-כללית יש להשרות מנוחת-שבת בחיים הציבוריים של המדינה. כתבו ודברו על כך הרבה מגדולי הסופרים והמשוררים שלא נמנו על הציבור הדתי. ובפירוש הטיפו לצביון שבתי-כללי בארץ-ישראל. אמנם רק במעט הזדהתה עמדתם עם התפיסה

הדתית, אבל יש בכל זאת בעמדתם הודאה מסוימת בערכים הגדולים של השבת. ומתוך כך נוצרה אפשרות להצעת חוק בעניין זה. ואם בינתיים נמצאים בין החילוניים כאלה שנטשו את השקפת רבותיהם, הרי אין בזה משום שבח לרמתם התרבותית-לאומית. אבל עכ"פ אין לומר בשום אופן שבחוק זה יש משום "כפייה דתית". אם כי יש בו בודאי משום כפייה תרבותית-לאומית. ודבר זה הוא בסמכותה של כל חברה תרבותית.

ואף ההגדרה של "מיהו יהודי" מבחינה הלכתית אין בה משום כפייה. כי עמידתו של הצבור הדתי על כך ש"מיהו יהודי" יוגדר רק על-פי ההלכה, התבססה על כך שהמושג "יהודי" הוא בעל משמעות היסטורית מוגדרת על-פי ההלכה ורק על-פי ההלכה, ולכן כל הגדרה חילונית-שרירותית יהיה בה משום זיוף היסטורי של המושג "יהודי". ומי שאינו מסכים להגדרה ההלכתית, אסור לו להשתמש במונח "יהודי" בשביל הגדרתו המנוגדת להגדרה ההלכתית, אלא עליו לבחור לעצמו מונח אחר. ומעניין הדבר כי בדור הקודם הרבו החילוניים להשתמש במונח "עברי" במקום המונח "יהודי". וכנראה עשו זאת מתוך הרגשה שאין לזייף את המונח ההיסטורי "יהודי" לשם שימוש חלוני. ואולי הייתה כאן פשוט הרגשה של ניתוק מן ההגדרה ההלכתית כדי להיות בני-חורין לשם יצירת הגדרות חדשות. עכ"פ, הצבור הדתי הציל בעמידתו האיתנה את המדינה מעשיית זיוף היסטורי במושג "יהודי", אבל שמץ של כפייה אין כאן כלפי מישחו.

עלינו להשתחרר ממה שמודבק לנו ע"י אחינו החילוניים שכאילו אנו לוחצים ל"כפייה דתית". או שאין כאן כפייה כלל, או שהכפייה היא לאומית-תרבותית, ולא כפייה דתית. ועדיין לא אמרנו פה אלא דברים כלליים בלבד, וכבר ארכו הדברים, ואין להאריך עוד.

[מתוך: הדת והמדינה, הוצאת מורשת, תשכ"ד. נמצא גם באתר "דעת". רובו נדפס גם בספר "אל המקורות", ניסן תשל"ו, עמ' 225-227]

האידיאל החינוכי מהו?

האידיאל החינוכי – הוא לחנך כל אחד לפי כוחו וכשרונו¹ לקראת תפקידו בחיי האומה ובמילוי משימותיה השונות.

כשאנו אומרים לפי כוחו וכשרונו – הכוונה לחלוקת תפקידים מתאימה. כשם שאנו מוצאים בתורה: כהנים ונביאים, שופטים ושוטרים, מלכים ומורים, ולכל אחד תפקידו המיוחד לו, כן יש לדאוג גם היום לחלוקה מתאימה ושווה. יש להזהר ששום איש לא ישיג גבול רעהו, וכל אחד יפעל, כמובן, תוך תיאום, בשטחו שלו.

כשם שלכל גוף פרטי ישנם איברים משלו, ולכל אחד פונקציה מיוחדת לו, כן גם לגוף האומה איברים משלה ותפקידם שלהם.

אך ברור שמוח האומה וליבה הם תלמידי החכמים שבדור². על בני הישיבה הצעירים מוטל התפקיד להתחנך לקראת תפקיד זה.

ערך לימוד התורה, המוח והלב, עומד בראש סולם הערכים ומשפיע על שאר הערכים. הוא אשר צריך לכוון, הוא אשר צריך להרגיש את ה"יש" ולדעת את ה"חסר" למען יוכל לכוון בדרך הנכונה, ולתת את הנדרש בזמן הנכון.

אלא שאי אפשר למוח וללב בלי רגליים וידיים ואיברים אחרים, מהם פנימיים ומהם חיצוניים. וכולם – כל האיברים הללו – שהם כלי הביצוע, צריכים לפעול תוך תיאום והשלמה.

כל איבר פרטי הרוצה להיות אוטונומי ולפעול בנפרד משאר האיברים, יגרום נזק לפעולה הכללית, ולא רק שהפעולה הכללית לא תהיה כתיקונה, אלא גם הפעולה של אותו איבר עצמו לא תהיה כתיקונה.

המוח והלב הם תלמידי החכמים, אך אין זה אומר, בשום פנים, כי שאר האיברים אינם צריכים להיות ידיים ורגליים של תורה.

---

1. "אף מי שטבעו רע לא יילך נגד הטבע לגמרי כי לא יתקיים בידו, רק צריך להתחנך לילך בדרך הישר ע"פ טבעו. למשל, מי שנולד במזל מאדים שהוא מוכרח להיות שופך דם, אז יש בידו להתחנך להיות שוחט שהוא בינוני או מוהל שהוא צדיק, ולא להיות ליסטים. וזה שכתוב במשלי, חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (ספר אבן שלמה), תלמידי הגר"א, פ"א סי' ז). וע"ע לגבי הילוך האדם בעבודת השם ביחוד ע"פ טבעו מש"כ באור שמח תחילת ה' ת"ת ובהעמק דבר סוף פרשת שלח [הערת העורכים].

2. ראה למהר"ל בספר באר הגולה, באר השביעי, פרק ג.

בכל אחד צריכה להיות ידיעה מסוימת של תורה, ובעיקר צריכה להיות מצויה אהבת תורה ואהבת תלמידי חכמים ואמונתם.

צריכה להיות, איפוא, מעין הפרדת רשויות וחלוקה שווה לתפקידים. בשום אופן אסור לערבב תחומים.

אפשר להביא כמשל מן ההיסטוריה את מיזוג תורה ודרך ארץ שבגרמניה. אם "דרך ארץ" פירושה לא רק מדעים כלליים אלא גם גישה ביקורתית לתורה, הרי יש בזאת השגת גבול חמורה ומסוכנת של גבול ההלכה והגישה הלמדנית.

גם בשטח ההשקפות התורה צריכה להתבאר מבפנים, על ידי אלה שלמדוה, ששקדו עליה וששאבו את כוחם מבאותיה הנצחיים. אין להכנס לתוכה על ידי מטודות מבחוץ, באשר ישנה סכנה בכל רוח זרה.

הוא הדין אף להיפך, אל ללימוד התורה וההלכה להשיג את גבול המדע ולהחליש את אלה העוסקים בזה לשם שמים ולתועלת הבריות.

האידיאל החינוכי אינו אידיאל של גאונים בלבד, אלא צריך לשמש את הציבור כולו. כל אחד ינצל את הכשרון המתגלה בו.

לימוד התורה הוא מצות יסוד לכל אדם בישראל כקטן וכגדול. להלכה אין זה חידוש. למעשה יש בזה חידוש - אם נתקיימה, כי הדבר קשה וכבד בשביל אלה שאינם רגילים לעול הנעים של תלמוד תורה.

האידיאל החינוכי אינו מתבטא בטיפוס אחד והחינוך לקראתו, אלא בניצול כל כשרון. הדבר מתבטא בדברי חז"ל: "ילמד אדם בנו אומנות" (קידושין כט, א), בפירוש כי יש לחנך לפי הנטיות המתגלות.

הברכה שברכו גדולי ישראל את תלמידיהם, בעוזבם את בית מדרשם, היתה: "במקומך יושבוך" (יומא לח, א). אשרי אדם היושב במקומו, ואשרי הדור היודע להושיב את בניו כל אחד במקומו ובתפקידו המיוחד לו, בבחינת: "איש על מחנהו ואיש על דגלו".

[הופיע בבטאון "מחניים", תשי"ז. בחוברת מחניים המצויה אצל המשפחה הוסיף הרב הערות בכתב ידו למאמר שכבר פורסם, והוסיפו כאן למאמר].

טעמי המצוות במשנת הראי"ה

במלחמת העולם הראשונה, כאשר שהה הרב קוק זצ"ל בחו"ל, בשוויצריה, פירסם מאמר בשם "טללי אורות", אשר תוכנו מבוא לבעיית טעמי המצוות. המאמר התפרסם בקובץ "תחכמוני" ב', אבל גם אחר כך, במשך שנות שבתו בירושלים, עיר הקודש, פירסם, בין השאר, הרבה דברים בעניין זה, על טעמי מצוות, על שיטות ראשונים בטעמי מצוות, על ההבדלים שבין השיטות השונות, וגם הביא טעמים מעצמו במסגרת זאת. לא נוכל, כמובן, לתת אלא משהו ממה שפירסם הרב זצ"ל, וקצת דברי הסבר בשולי דבריו. וקודם כל כמה נקודות שהן כפתיחה לטעמי מצוות.

א

הרב זצ"ל עומד על הסימבוליקה שבטעמי מצוות, והוא אומר:

"אחד מיסודי הידיעות העיקריות הוא שאין המצוות דברים סימבוליים כמו סימני זכרון, אלא הן פעולות יצירתיות שהמחוגה האלוהית תיארן, ומכל מקום יש בהן מרחב גדול לכל היופי הסימבוליים" ("זרעים", ז', תרצ"ו).

ובכן הרב מנסח כאן בסגנון די ברור כי אין המצוות בבחינת דברים סימבוליים גרידא אשר מתוכם ילמד, אגב קיום המצוה, מתוך ההתבוננות בסימבול, ערכים. אלא המצוות הן פעולות יצירתיות או פעולות יוצרות. הן יוצרות באדם בידעתו או שלא בידעתו. מה הן יוצרות? – את האדם מחדש, את כוחותיו מחדש, כלומר: הן מעניקות לאדם המקיים את המצוות ערכים מסוימים לא רק משום שהאדם לומד מן המצווה, אלא משום שהמצווה כשלעצמה, בקיומה, יוצרת זאת בנפש האדם, בכוחות האדם הפנימיים והחיצוניים. השאלה היא עתה איך יוצרות המצוות כשהאדם מקיים אותן למעשה, ועל זה הנה עוד כמה דברים.

הרב זצ"ל ב"אגרות ראי"ה" (ירושלים תרפ"א) בעמוד 6, אומר:

"היסוד הרוחני של חפץ אדון כל עולמים יתעלה שמו, נמצא בכללותה של תורה, ומזהיר ומנהיר בכל מצוות והלכה, בסעיפיה וסעיפי סעיפיה".

המקשיב לדברים ישמע מהם: כיוון שמצווה היא ציווי של הקב"ה, הרי שרצונו של המצווה בתוכה. כשהאדם מקיים מצווה הרי היסוד הרוחני של חפץ אדון כל עולמים, כלומר: של הרצון העליון, מנהיר במעשי המצווה ומקרין מן המצווה אל נפש האדם. כשהאדם מקיים מצווה הרי הוא קולט לתוכו אותו ניצוץ הרצון העליון אשר בה, ואותו ניצוץ של רצון עליון מתאחד עם רצונו של האדם עצמו. בזה מתקדש רצונו של אדם, והופך להיות רצונו של הקב"ה. ובמקום אחר הרב מנסח: "כל המעשים כולם, כל המצוות, כל המנהגים, אינם כי אם כלים רבים המכילים

בקרבתם כל אחד ואחד ניצוצי אור אחדים מהאורה העליונה. ולפי חוסנם של הכלים, לפי טהרתם ודיוקם המכוון (כדמות הדיוק הבלשני לעומת הרעיונות הפנימיים שמתבטאים על ידו), כך, האורה בתוך הכלים, היינו: המצוות, מתגדלת. ולפי מרבית הדעה, השכל, גדולת המחשבה והרחבתה, כן טל חיים מרטיב ומחיה את כל לב שוקק ונפש צמאה" (עקבי הצאן, עמוד כ"ה).

לא קל להוציא את הרעיון התמציתי מן הקטע הזה שהוא מורכב מאוד. דומה כי הרב משתמש כאן בכמה מונחים נרדפים, כך שבסקירה ראשונה קשה לעמוד על כוונתו, לאיזה מן המונחים הוא מייחס את עיקר דבריו. לאחר עיון דומה כי זו היא כוונתו העיקרית: המעשים, כלומר המצוות המעשיות, ולא דוקא מצוות שהן ממנין תרי"ג, אלא כל שנכלל במושג מצווה, כל המנהגים וכל המעשים, כולם הם כלים לאורה העליונה. האורה העליונה, או במילים אחרות: האור הא-לוהי, שואף תמיד לשרות על כל אדם המכין עצמו לקראת זה, ונעשה כלי לאור הזה. ברם הכנה בלב גרידא אינה מספיקה. משום כך ניתנו מצוות לאדם כדי שבקיומן המעשי תשמנה כלים, אשר בהם תופיע האורה הא-לוהית, האור העליון. ע"י זה שהאדם מקיים את המצוות הוא כולו הופך כלי להשראת האור העליון, האור הא-לוהי. האור הזה שורה בו, יורד בו, מתפשט בו, מרטיב אותו, מחייה אותו, ומרווה את הנפש הצמאה. אף אנחנו בעקבות הרב לא השתמשנו במונח אחד אלא בכמה מונחים נרדפים, אף על פי כן אני חושב שאמרנו כאן בכל זאת איזה רעיון תמציתי. כיצד המצוות הן כלים, יוכל כל אחד ואחד מאיתנו לבחון בתוכו. מן החיים שאנו שרויים בהם, אפילו בחיים הפשוטים היומיומיים, אנו למדים כי אי אפשר לו לאיזה תוכן להופיע באדם אלא אם כן יש כלי לאותו תוכן. לפחות אי אפשר לו לאותו תוכן להיקלט באדם קליטת קבע אלא אם כן הכין האדם את עצמו לקראת זה. במה הכין את עצמו? כמובן, בפיתוח ובטיפוח שאיפות טהורות, כיסופים למה שלמעלה מן הזמן הרגיל, למה שמעבר למקום שהוא עומד בו עתה, למה שמחוץ לאינטרסים היומיומיים הקטנים או הגדולים: כיון שמוציא האדם את עצמו מן השיגרה, כיון שהוא מחדד את מבטו לראות קצת יותר רחוק מאשר הוא צריך לראות לפי הצרכים הרגילים שלו - והוא הדין ביחס לרגש, והוא הדין ביחס לכל כוחותיו הפרטיים של האדם - הרי על ידי זה הוא נעשה כלי לאור שהוא למעלה מכל הדברים הרגילים, כלומר לאור עליון. "עליון" - הכוונה עליון על כל מה שאיננו עליון.

אם אנחנו מציגים לעצמנו את השאלה מי בעצם מוכן לקלוט אידיאל גדול, הרי לא נוכל לומר שהאדם אשר יבין את האידיאל הוא גם מוכן לקלוטו. זה לא כך. אדם יכול לקרוא ספר טוב אשר בו מבואר עניין גדול, רעיון גדול, ואף על פי כן האידיאל לא ייקלט בלבו, אם כי הוא לא יעמיד בלבו התנגדות לאידיאל הזה. הוא יכול

לקרוא את הספר ולהסכים לרעיונות שבו, אבל לא יתלהב לדבריו. אם יעמיד לעצמו שאלה: הרי הבין את הדברים, הרי אינו מתנגד להם, הרי אין בפניו גם מעצורים והוא בעצם יכול לקום ולעשות לפי האידיאל שעליו קרא בספר ואותו הבין יפה. למה איננו עושה זאת? התשובה היא: משום שהנפש לא מוכשרת, והכשרת נפש פירושה שהאדם יהיה מוכן לא רק להבין אלא גם לקבל עליו.

לקבל עליו זה עניין אחר לגמרי מאשר להבין. זה מתחום המושגים של "קבלת עול מלכות שמים" ו"קבלת עול מצוות", בפרשיות קריאת שמע. אין לומר שכאן מתווספת לאדם הבנה חדשה במצוות. אפשר שכן ואפשר שלא. לא כל אדם מעמיק בפרשיות, בקריאת שמע. ובכן מה כאן העניין של קבלה? מה הוא מקבל? הבנה חדשה איננו מקבל, ובפסוקי קריאת שמע הוא בקי בעל פה. מה אם כן יקבל כאן כשהוא קורא פרשה ראשונה ופרשה שניה? הרי לנו כי קבלה זה משהו שונה מהבנה או מבקאות, או מחריפות. זה עניין אחר לגמרי. זו היא קבלה בלב, זו היא קבלה בנפש. האדם פותח את עצמו לקראת הדברים האלה ומסיח דעתו מכל יתר הדברים ומבטל מליבו את ערכם, הוא מתכוון לשמוע אל הדברים האלה ולקבל אותם כדרך חיים. ברור שאין מספיק מילים כדי להסביר את הדבר, כי על כן מדובר כאן על קבלה בנפש ולא על איזה דבר שניתן להגדירו בדיוק. אבל, על כל פנים, המצוות, עצם קיומן של המצוות, מצוות התלויות בזמן, מצוות התלויות בלב, מצוות התלויות ביחיד, מצוות התלויות בציבור - אין לך מצווה אשר אינה מוציאה את האדם מן הצרכים הרגילים, הפעוטים, ואולי הבלתי פעוטים, אל מה שלמעלה מזה. לא שהיא מוציאה מן החיים. להיפך, היא מכניסה אותו לתוכם עם מבט אחר על החיים, יותר רחב. היא פותחת לפניו אופקים יותר רחוקים, כך שהוא, ממילא, "מקבל". אולי לא הבין כאן יותר אבל הנפש פתוחה יותר, לבו פתוח יותר, ומשום כך הוא גם מקבל יותר את הדברים. אנחנו רואים, למשל, שבתוך מצב רוח מסוים האדם מתלהב יותר לקראת איזה רעיון מאשר אחרי עיון באותו רעיון במצב רוח רגיל לגמרי. מצב הרוח איננו מוסיף כאן, אולי, הבנה, אבל הוא מוסיף פתיחת דלתות שבנפש. הוא מוציא את האדם מן השיגרה דוקא משום שהוא מצב רוח מיוחד. מתוך שאדם יוצא ממצב רוחו הרגיל הוא ממילא פתוח יותר, ומוכן לקבל יותר.

מה הוא מקבל? כאן הוא מקבל את האור, היורד תמיד אל האדם אלא שלא תמיד האדם מסוגל לקבל אותו, ואילו עם קיום המצוות למעשה הוא מסוגל לקבל את האור העליון הזה. ומתוך כך מובן למה הרב מדבר כאן על טל חיים. זו היא כמובן אסוציאציה. "כי טל אורות טליך", אומרת הגמרא: זה הוא טל שעתיד הקב"ה להחיות בו את המתים. אבל לא רק את המתים יש להחיות אלא גם את החיים. הנה

כולנו יודעים לולב יבש למה הוא פסול. הטעם הוא משום "ואנוהו". אבל בירושלמי מביא על זה את הפסוק "לא המתים יהללו י-ה". לולב יבש בגדר מת הוא. והיו חסידים אומרים: "אם בלולב כך, באדם על אחת כמה וכמה". כל יובש איננו יכול להקלט בחיים. היובש פירושו מיתה, כי אם הלולב היבש הזה יכול להתקיים עוד הרבה זמן בטרם יתפורר לגמרי. הלולב אין בו חיים כשהוא תלוש מן העץ, אבל זמן מסוים עוד יחזיק בו את רטיבותו. אולם כאשר יצאה ממנו כל רטיבותו, יצא הליח האחרון של חייו לשעבר. ולכן האור הזה השורה באדם כשהוא מוכן לכך, מובן מאליה שהוא מרטיב אותו, מרווה וגם מצית צמאון חדש בנפש. אבל לא רק אור נגלה, כלומר, אור שיורד באדם, כשאדם פתוח לקראתו, הוא אור אשר בא לאדם דרך המצווה שהאדם מקיים אותה, אלא גם אותו אור אשר לכאורה אין האדם מרגיש בו. כלומר: אור הנסתר.

ב

הרב זצ"ל מדבר הרבה על זרמי נסתר ההולכים בד בבד עם הנגלה. הנה כמה מדבריו על זרמי הנסתר שבמצווה: "בתוך התורה הנגלית על כל סעיפיה מתפרץ הזרם של המענינות הנסתרים הנובעים ממעמקי המחשבות העליונות שנצח ישראל חי בהם" (התרבות הישראלית ע' 14). יש כאן קומה שלמה. האור הנאצל ממקורו העליון הוא בתחילה האור הנעלם. מהאור הנעלם משתלשל האור הבהיר יותר בשבילנו, ויחד הם מופיעים בנפש האדם דרך המצווה שהאדם מקיים אותה. במילים אחרות, בכל מצווה יש נסתר ונגלה, יש מה שיכול להיות מובן ובהיר, ויש מה שאינו יכול להיות מובן ובהיר. אבל גם הנגלה שבמצווה או מה שיכול להיות נגלה, וגם הנסתר שבמצווה, שניהם מושכים אל האדם מן המקור העליון את אורותיהם, ולא רק משפיעים עליו במובן כלשהו, אלא יוצרים אותו מחדש. מסתבר, שהואיל וגם באדם עצמו יש נסתר ונגלה וזה הוא האדם בהרכבו הנפלא, כך גם האורות החודרים אליו דרך המצווה בקיימו אותה. האורות הנסתרים והנגלים יוצרים מחדש, או כמו שהרב אומר, "מרטיבים" מחדש, את כל כוחותיו של האדם המקיים את המצוות, גם את כוחותיו הנסתרים שהם אורות נשמתו וגם את אורותיו הנגלים, כלומר אורות התבונה שבו, או אותם אורות שיכולים לבוא לכלל תבונה. מכאן עובר הרב, עד כמה שניתן לנו לראות סדר בדבריו, לעוד יסוד, יסוד השמחה שבמצווה. הרב כותב ב"אגרות ראייה" (ח"ב עמוד רפח) בלשון זו:

"היסוד הפנימי של המצווה היא שמחתה שבה מאיר אור קדושת האמונה החבויה במעמקי הנשמה, המוודאת לאדם שהעושר של מצוות ה' הוא נעלה ונשגב מכל סגולות מלכים ואוצרות אדירים".

היסוד הפנימי של המצווה הוא שמחתה. בשמחה מאיר אור קדושת האמונה, האמונה הבנויה במעמקי הנשמה אשר ממנה באה הוודאות לאדם, בערך הנשגב של המצוות. אין שמחה אלא בוודאות. בספקות או בספקנות יש לפעמים עושר של רעיונות, כמובן לא מבוססים, לא ברורים, אבל שמחה אין. כל חיטוט, כך אומר רבי נחמן מברסלב, מוליד עצבות. וזה נכון מאוד. כל אדם שנתנסה בכך יודע זאת. מכאן שהשמחה היא ביטוי של וודאות, אין דבר משמח כפתירת ספקות. היסוד הפנימי של המצווה היא שמחתה, אבל איך מתקשר היסוד הפנימי של המצווה עם האמונה החבויה במעמקי הנשמה? אלא בעצם הדבר הוא כך: היסוד הפנימי של המצווה הוא נפש אדם. אין יסוד אחר למצווה. לא הידיים ולא הרגליים ולא שום אבר אחר נצטוו במצוות. הם רק מקום המצוות. בידיים אני מניח תפילין, אני עושה מצוות, אני פותח ידי לעני, לגר, ליתום ולאלמנה, אני עושה מעשה חסד, מעשים טובים אחרים שבין אדם למקום ושבין אדם לחבירו. אבל הנפש היא המקבלת את המצווה. זהו היסוד הפנימי של המצווה, והיסוד הזה הוא שמחתה, שכן יסוד פנימי פירושו שמחה, שכן בפנימיותה של הנשמה יש רק וודאות, ואם יש רק וודאות יש רק שמחה; בבחינת "עוז וחדוה במקומו", כשם שלמעלה עוז וחדוה במקומו, כך גם באדם בפנימיותו רק עוז וחדוה. שם למעלה אין שברי שברים, יש עוז, ומשום כך יש תמיד חדוה, יש תמיד שמחה פנימית. ואם כן, אם האדם מקיים מצוה הרי בזה הוא מפתח ומגלה, את היסוד הפנימי שבו, וממילא הוא מגלה גם את האמונה הפנימית שבו, שהיא זהה עם אותו יסוד פנימי שבנפש, והוא מגלה, אם כן, גם את השמחה, שכן אף השמחה באה בעקבותיה של הוודאות הפנימית. הרגשת הנפש היא הרגשת היסוד הנצחי, היא שמחת הוודאות, היא תולדת המצווה.

ומשום כך מוסיף הרב זצ"ל (שם): "והרגיש כבר הרב חסדאי קרשקש ז"ל בספרו אור השם לבסס את רגש קדושת האמונה על אושיות השמחה הפנימית והקבועה באופי הנשמה המטוהרת בטהרה עליונה".

כאן רומז הרב זצ"ל לדברים שב"אור השם", שכשם שהוודאות הפנימית מולידה את השמחה כך יש לומר שהשמחה שהאדם יטפח אותה תביא אותו גם לידי גילוי אותה וודאות פנימית.

"ויותר מזה דיבר האר"י ז"ל למושפעי - ביסוד שמחת המצוות אשר לו", והרב מסיים: "וכמה יקרה היא מצווה חשוקה בעת יוקר מציאותה, כבכורה בטרם קץ וכענבים והדס במדבר".

מכאן עוד משהו, ובזה אנחנו מסיימים את דברי הפתיחה.

המצווה כולה גבולות. כל מצווה מתחילה בזמן מסויים ומסתיימת בזמן מסויים, אפילו מצוות התלויות בלב. הנה במצוות אהבת ה', יש אמנם מדרגה של עובד מאהבה, שכל חייו אהבה ללא הפסק. אבל מצוות אהבת השם אדם מקיים גם כשמתלקח בלבו לרגע רגש של אהבת השם. אם ברגע השני אין בו רגש כזה, הרי ברגע שני איננו מקיים מצווה. אין מצווה אשר אינה מוגבלת, מסויימת, נתונה בתוך תחומים. אלא שתוכנה של מצוות הוא מן האורות העליונים, תוכנם א-לוהי. האדם גם הוא מוגבל, מוגבל בזמן ובמקום ובכוח, אבל לעומת זאת נפח הקדוש ברוך הוא באדם נשמה שהיא בלתי מוגבלת והיא בבחינת "ותחסרהו מעט מאלוקים", ואי אתה יודע לתת גבולות ל"מעט" הזה. המצווה מקבילה אל האדם עצמו, וקיומה מוציא את האדם מן המוגבל אל הבלתי מוגבל. המצווה באה אל האדם בזמן מסויים, במעשה מסויים, בצווי מסויים, אבל תוך כדי קיומו את הצווי המסויים הזה, הרי התוכן שבדבר, התוכן שמצווה מוציא אותו מן ההגבלה אל המרחבים העליונים שמעבר לזמנים, מקומות וערכים רגילים, אל הבלתי מוגבל. וכך אומר הרב בקשר לזה במאמרו "המצווה כמאמרה" - מאמר מבוא שנתפרסם בהוצאה השנייה של ספרו "חבש פאר" על מצוות התפילין. "מצווה כמאמרה", אומר הרב זצ"ל, "יש בה כח חיים המקיף את כל ההוויה כולה, מתפשטת היא הקדושה העליונה של המצווה במרחבי עולמי עד. שומרת היא המצווה כמאמרה את ההתפשטות הגדולה של המרחקים כולם וקווי אור קדושתה משתלבים במקום אשר לא תשיג יד האדם והרחבת שורשי חייו וענפיהם. וכל תקלה וכל נגע לא יקרב במקור הטוב. לא יוכל כל מוקש לבוא אליו". זה בא כדי לבאר את דברי חז"ל (שבת סג, א) ש"כל העושה מצווה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות", כי הרע הוא מוגבל. "מאתו יתברך" לא יצא הרע. הוא א-ל מלא רחמים, וקדמונינו אומרים: "מה שמלא אינו מתמלא". אלא הרע בא כגילוי של חסד בעולם המוגבל הזה שיש בו עדיין מקום לסטיות, לחטאים. ובכן, כיוון שאדם עושה מצווה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות כיוון שהמצווה כמאמרה מרימה את האדם מעל המוגבל הזה. אפילו הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה, כך אומרת הגמרא בשבת. והרב שם בהמשך דבריו אומר: "גזרות יוצאות לעולם המדוד, השקול והמצוי, והמוגבל והמוקצב בתכנית בנינו וגזרתו, והעושה מצווה כמאמרה, המצווה שגבולי דקדוקיה משתמרים מתוך כוח החיים העליוניים (והרי המגבלות שבמצווה, התחומים והגבולות שבה גם הם מתוארים ע"י המחוגה העליונה כדי שיביאו בעקבותיהם את שחרורו של האדם מן המוגבל המעיק עליו) הוא מתנשא למקור החיים ש"ממעל

לשמש", אשר בניגוד ל"אין כל חדש תחת השמש". שם תמיד אור חדש יאיר, והוא מתעלה. ואפילו הקב"ה גוזר גזרה בתהליכה הקצוב אשר לכל בריה וכל חי, הוא, האדם העושה מצווה כמאמרה, המתרום מתוכה מעל לכל צמצומי הוויה והגבלת גבוליה, הוא הדורש את אור השם הגנוז ביסוד החיים העליונים של עול קדושת המצווה וסוד נשמתה, הוא מבטלה" (שם). מבטל את הגזרה.

גם לאחר כל הנאמר בזה שאין הרב מדגיש את הצד הפסיכולוגי של המצווה, כלומר של מקיים המצווה, אף על פי כן, כיוון שהמצווה באה בתוך נפש האדם הרי ברור שעל הנפש להקשיב למצווה. לא תמיד תבין, אבל צריכה גם להשתדל להבין. ושוב: הבנה במצווה אינה באה כאן כדי שהאדם ידע יותר על המצווה, ידע אם כדאי לו לקיים אותה. לא זוהי הכוונה. להבנה במצוות או בטעמי מצוות, יש חלק באותו תהליך של האור האלוהי החודר דרך המצווה אל נפש האדם, שכן כשהאדם מבין יותר, הוא גם פתוח יותר. כשאנו מבין והוא רק מאמין בקדושת המצווה, יש בו אמנם בפנימיותו כח של אמונה, צמאון לא-ל חי. אבל כשהוא גם מבין יותר, כשהוא גם מקשיב יותר למצווה, הרי הוא גם פתוח יותר; כלומר, הבנת המצווה והבנת טעמיה מהווים צעד נוסף לפיתוח, לגילוי האדם לקראת קבלתה של המצווה, קבלת אורה של מצווה. משום כך, אומר הרב זצ"ל: "כל מצווה וכל הלכה יש לה תכונה מוסיקלית מיוחדת שכנסת ישראל מקשיבה ומתענגת עליה" (אדר היקר) יש קשב מוזיקלי (ברור שאין הרב זצ"ל מתכוון כאן למוסיקה ממש), יש ניגון במצוה [כדרך שמדברים על כך גדולי החסידות והבולט בהם רבי נחמן מברסלב] יש ניגון בכל דבר, כלומר יש איזה דבר הדופק בלבך גם כשאין מבין את זה. מתקבל איזה רושם קרוב רחוק, יש איזה השראה מן הדבר, כדרך שבאה השראה אמנותית על האדם והוא עצמו איננו יודע לבאר אותה; כדרך שאדם מתרשם מניגון אם כי איננו יודע כלל אם יש בו חוש מוסיקלי או אין. הקשבה זו, לניגון המצווה, גם היא חלק של אותו תהליך של מלמעלה למטה, כלומר הנפש פותחת את עצמה יותר ויותר לקראת המצווה.

אני שמעתי לא אחת בע"פ מדברי הרב זצ"ל אשר אמר ככה (הוא אמר זאת כתשובה לשאלה, אני לא זוכר כמובן את הפרטים, הייתי די צעיר ולא נרשמו במוחי הפרטים, אבל כפי שזכור לי אמר כך), שאלוהו: מהי הדרך לקליטת אמונה, ולמה יש לא מעטים אשר לא מצליחים לקלוט את האמונה בליבם? והתשובה: "אתה מודה לי שאמונה למחצה אינה יכולה להיות מורגשת בלב האדם כאמונה ממש, משום שהיא אמונה למחצה". עכשיו תאר לעצמך: מי צריך כאן לקבל את האמונה? – האדם. אבל מי זה האדם? – האדם על כל כוחותיו. תאר לעצמך שלא כל כוחותיו של האדם פנויים לאמונה, הרי יוצא שהוא מקבל את האמונה בלבו למחצה. ככה זה כשאדם

פותח את מוחו, ואת חייו הציבוריים לאמונה, אבל אינו פותח את חייו האינטימיים הפרטיים לאמונה. זה מוכן לקבל אותה למחצה, לשליש ולרביע, בין אם הוא מודה בכך, בין אם אינו מודה בכך. לעומת זאת, אם אדם משתדל כל ימי חייו לגלות עד כמה שאפשר יותר את כשרונותיו, את כוחותיו, לפתח ולטפח אותם, הרי גם תחדור אליו האמונה על כל אורותיה, ותתפשט בכל ישותו. וכך אנחנו מוצאים בתנ"ך ובכל ספרי קדמונינו, ראשונים ואחרונים, הסתכלות בשמים והסתכלות בארץ, בקטן שבנבראים, ובגדול שבנבראים, בתמונה חולפת ובתמונה קבועה, בים וביבשה, בבינת שנות דור, אבל לאו דווקא במאורעות גדולים; פה ושם אתה מוצא בדברי חז"ל דברים מאוד מאלפים דווקא בקשר לאיזה מאורע שבכלל לא היה גדול לפי מושגינו אנו, מפני שדרך כל הדברים האלה חודר אור האמונה לאדם. הקב"ה מדבר אל האדם, מתגלה אל האדם, מחפש, מבקש את האדם. האדם כאשר הוא פותח את כל עצמו לקראת האמונה הרי הוא זוכה לקלוט את כל האמונה כולה; ואם אינו פותח את כל עצמו, הרי האמונה תופסת בו רק למחצה, לשליש ולרביע. ואם זה בעומק למחצה, לשליש ולרביע, אז יתכן מאוד כי האמונה היא בכלל חיצונית בלבד.

ד

נפנה עתה לעיין קצת במצוות לשם הדגמת האמור לעיל. מובן שלא נוכל כאן ללכת לפי סדר מסויים, משום שקשה מאוד במסגרת קצרה לבוא בדברים מסודרים. נתחיל בתפילה.

בהרבה ספרים דובר על התפילה, וכל אחד מן הקוראים קרא על כך לבטח לא מעט, אבל מה שהרב זצ"ל אומר על התפילה - ואני חושב שלא אגזים בזה - לא נמצא כמוהו בניסוח כזה בשום ספר:

"התפילה היא האידיאל של כל העולמים. כל ההווה כולה למקור חייה היא עורגת. כל צמח וכל שית, כל גרגר חול וכל רגב אדמה, כל אשר בו חיים נגלים וכל אשר בו חיים כמוסים, כל קטני היצירה וכל גדוליה, שחקי מעל ושרפי קודש, כל הפרטיות שבכל יש וכל כללותו, הכל הומה, שואף ושוקק לחמדת שלמות מקורו העליון, החי, הקדוש, הטהור והכביר. והאדם סופג את כל השקיקות הללו בכל עת ובכל שעה, והוא מתרומם ומתעלה בתשוקות קדשו. ובא תור הגילוי לתשוקות רוממות-אל אלה בתפילה, המכה גלי אורה ... מרומם הוא האדם בתפילה את כל הייצור, מאחד הוא עימו את כל היש, מעלה את הכל, מרומם את הכל למקור הברכה ולמקור החיים" (עולת ראייה עמ' יג). "הנשמה מתפללת תמיד" (שם), כלומר, לא מדובר כאן על מצוות תפילה אלא על יסוד התפילה, היסוד שבנפש, ואין התפילה שבלב איזה מעשה מוגבל. נכון שבכל הנוגע לקיום המצווה, יש זמן לתפילה, יש מטבע לתפילה

ויש מניין לתפילות, אבל כל אלה הם תקנות חכמים. לעומת זאת עיקר תפילה מן התורה, ואפילו לפי הרמב"ן, עיקר זעקה על כל פנים, מן התורה.

ומה היא איפוא התפילה? אפשר כאן לצמצם ולומר: ענין של שפיכת שיח לפני הקב"ה - אם כשהאדם נצרך לאיזה דבר, והרי עיקרו של מטבע תפילה הוא בקשת צרכים, ואם באופן כללי שפיכת שיח לפני הקב"ה, או, כביכול, דו-שיח עמו. או נגיד: האדם שופך את נפשו משום ששפיכת הנפש הוא מעין היתוך מחדש של הנפש וממילא התחדשותה וכו'.

אלה הם דברים נכונים ויפים, ובדומה להם הרבה.

ברם הרב זצ"ל מצייר לנו תמונה אחרת. אותו אדם אשר לפני כן מדובר עליו בכתוב במין חצי זלזול: "מה אנוש כי תדעהו", מי זה, ומה זה אדם. הנה מיד עובר המזמור לדברים אחרים על האדם: "ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר" וגו'. "כל שתה תחת רגליו". בדברי חכמים האדם הוא בבחינת איקונין של מעלה בעולם הזה. כל ספר "נפש החיים" של ר' חיים מוולוז'ין, סובב הולך על ציר זה, האדם, בו תלויים עליונים ותחתונים. בצעד אחד של האדם, בזיע, בניע הקטנים ביותר שלו הריהו מתקן עולמות או מחריב עולמות. ביכולתו לעשות את העולם כולו כדאי, וביכולתו להפוך את העולם כולו לבלתי כדאי. הוא למעשה יסוד העולם. ואם כן האדם בבואו להתפלל אינו צריך רק להתפלל בשביל עצמו, אלא עליו לשמש גם כשליח של כל העולם כולו, לא רק שליח אותו ציבור של עשרה יהודים טובים המתכנסים אותו יחד להתפלל. ברור, דין תפילה בציבור מחייב מציאותם של לפחות עשרה יהודים, "עדה", אבל מבחינה יותר כללית, אם בעמדו בתוך מנין אנשים בבית כנסת ואם אפילו בעמדו בתפילת יחיד, הרי הוא כאדם, כנברא בצלם, הוא היצור אשר בו תלויה כדאיותה של הבריאה כולה. כשהוא פונה אל הקב"ה, הוא פונה מתוך הבריאה ומשמש פה לכל הבריאה, לכל יצורי בראשית: הוא רואה אותם, הוא לומד אותם, הוא מתפלל עליהם ומתפעל מהם; הוא רואה דרכם את דרכי השם, את מידותיו של הקב"ה, הוא אומר "מה רבו מעשיך השם ומה גדלו מעשיך השם", הוא אומר "הוד והדר לבשת". הוא רואה זאת, הוא חש כל אלה. והוא משמש פה לכל אלה בתפילתו לפני הקב"ה. התפילה היא הקשר שבין האדם לבין הקב"ה.

הרשו נא לי לספר איזה דבר מאוצרה של החסידות. הגמרא (יומא עה, א) אומרת ביחס לקללות שבתורה, שאין קללה בלי ברכה, ומניין שזה כך, שהרי נתקלל הנחש ונאמר לו "ועפר תאכל כל ימי חיידך" (בראשית ג, יד), והרי כאן גם הברכה שבדבר, שבכל מקום שהוא הולך מזונותיו מצויים לו, עפר יש בכל מקום. עד כאן, דברי חז"ל. ונשאלת השאלה: אם כך היכן כאן הקללה? – לואי ויכולנו גם אנחנו לאכול

עפר, וכי היה חסר לנו משהו? מה היא כאן הקללה? והתשובה היא: קללה איננה באותו פתרון כלכלי שניתן לו לנחש הקדמוני. הקללה היא אחרת לגמרי. אמר לו הקב"ה לנחש: שמע, ביני ובינך איני רוצה שיתקיים יותר שום קשר. הריני נותן מראש את מזונותיך לך ולבניך אחריו עד עולם, כך שאף פעם לא תבוא לידי כך שתצטרך לפנות אלי. זוהי הקללה. זהו ה"כרת" אשר אין גדול ממנו בין הקב"ה ובין הנחש. שכן דווקא הזיקה הזאת שבין האדם לקב"ה, שהאדם צריך לבקש בכל יום תמיד, על החיים בכלל, על פרנסתו, על בניו ומשפחתו, על הכלל ועל הפרט - דווקא זה מפגיש אותו עם הקב"ה. זה קושר אותו מחדש עם הקב"ה: זאת היא הברכה הגדולה. האדם איננו יוצא רק מתוך צרכיו הוא.

והנה תמצית משיחת יהודים תמימים. שואל אחד: למה אני צריך להגיד שלוש פעמים ביום שהעולם כולו יתקן, האם לא מספיק להתפלל פעם אחת ביום שהעולם כולו יתקן? סוף סוף לא מדובר כאן באופן מיוחד על גאולת ישראל, ולא על פרנסה ולא על כלכלה, ומספיק פעם אחת. ולעומתו שואל יהודי שני: מתי? בערב, בבוקר? בא יהודי שלישי ואומר: שמע, דוקא משום כך יש לומר "עלינו" בכל שלש התפילות, כי תיקון עולם לא צריך להיות רק תיקון של יום, אלא גם תקון של ערב ותיקון של לילה, כלומר שהכל יהיה מתוקן. זוהי שיחה עממית. אבל יש בה משהו. הרי כל אדם בישראל, בין אם הוא יכול לעשות הרבה לתיקון העולם, ובין אם אינו יכול לעשות למעשה כלום, מתפלל על תיקון עולם במלכות שדי, כאילו אינו יכול לאכול את פת לחמו בשחרית או בערבית מבלי שיתפלל לתיקונו של עולם. זה לא בא רק משום שהוטל עלינו להתפלל, אלא זה הוטל משום שכך צריך להיות. זהו תפקידו של האדם, האחראי לכל מעשה בראשית. משום כך אמר הקב"ה לאדם הראשון: "ראה כמה יפה עולמי, אל תקלקליו". הנה כאן, רקע אחר לגמרי לתפילה. כמה אושר נפשי ישיג האדם אם ירגיש אפילו מעט מזה בעמדו להתפלל לפני קונו, שהוא שליח ציבור של הבריאה כולה.

ה

והנה משהו על תרומות ומעשרות. מאמר זה מובא בספר "אורות". אני לא יכול לקרוא את הכל, ולכן אגע בדברים שבאקטואליות. ובכן, ככל רב אחר בישראל, אני צריך להתעסק בענייני הפרשות תרומות ומעשרות. צריך לבוא לאחים, שנתרחקו לצערנו, שעדיין הם רחוקים, ולקחת מהם מעט מן הפירות ומן הירקות. אנחנו משתדלים, אמנם, לקחת מן הפסולת, אבל לא תמיד יש פסולת, לא תמיד הם זוכרים להביא פסולת. אבל הרי צריך להפריש, אחרת הפירות יהיו טבל. יש מי שאיננו שואל הרבה. אתה אומר טבל, "קח" ואל יהיו הפירות "טבל". צריך לשווק אותם. אבל בכל זאת יש ובא לפעמים אדם רציני - וכך קרה לי - והוא אומר: אני

מוכן לתת את כל הפירות האלה ל"ישיבות", אבל להכחיד אותם?! אמרתי לו: אבל אי אפשר לאכול אותם כי הם אסורים.

והוא בשלו: אני רוצה להבין. הזמנתי אותו, ולמדתי אתו את המאמר הזה. כשגמרנו אמר: אגיד לך את האמת - הרבה לא הבנתי, אבל דבר אחד על כל פנים נודעתי, שיש כאן מה להבין. לפני זה חשבתי שאין כאן בכלל מה להבין. אני רואה שיש כאן מה להבין, אבל בדיוק מה אינני יודע.

הרב זצ"ל במאמר די גדול אומר כך: היו שני מצבים - הראשון, המאושר של בית ראשון ושני, אשר בו, בזמן כשאדם מישראל הפריש תרומות ומעשרות הרגיש לא רק את טעמה של מצוות ההפרשה, אלא גם את טעמה של מצוות הנתינה. הוא נתן, ללוי והם עובדי עבודת הקודש, מחנכי הדור בישראל, השבט המקודש. הוא פגש אותם, נעים היה לו להיפגש אתם. הם שמעו אותו, נוצרה זיקה, נוצר שיתוף לבבות. זה היה מצב יפה מאוד, קדוש מאוד. אנחנו מאמינים באמונה שלמה שיבוא שוב מצב כזה, ועוד הרבה יותר מזה; הרבה יותר יפה מזה, לכשנזכה לבנין בית מקדשנו עם גאולת ישראל השלמה. אבל אנו עומדים עכשיו בין חורבן ובין בנין; במצב השני המקדש חרב, ואין כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם. אבל יחד עם בית המקדש עצמו נחרבו הרבה דברים שעתידיים להבנות. כך "נחרבו" גם מצוות תרומות ומעשרות. הן היום מצוות "חרבות" משום שהבית חרב. העם איננו כולו בארצו. הארץ איננה בנויה והגאולה איננה שלמה והמצוות הן "חרבות". אבל בכל זאת צריך להחזיק בהן, כי קיום המצוות כפי שהן היום, בחורבן, הוא אשר יעביר אותנו מן העבר הגדול אל העתיד הגדול. האם לא כדאי לעשות זאת? הרי אדם אינו מהסס לעבור על פני גשר כשעליו להגיע ממקום למקום. הוא רוצה שהגשר יהיה חזק, אבל אינו מקפיד אם הגשר איננו יפה כל כך. אבל המצווה היא יותר מגשר. יש בה מן המצווה ורק לא כל המצווה, ולכן היא מזכירה את העבר והיא מעוררת גם צער על כך שעדיין לא זכינו לעתיד. האם אין בזה ערך חינוכי גדול? "מאשרים אנו ליתן להם את תרומתם בשמחה". כך מתאר הרב את המצב שהיה ויהיה, "מוצאים אנו בקרבנו רגש מרומם ועולים יחד עם התרומה אל אותו גובה רוחני ששמה אנשי קודש הללו מתעלים, ונפשנו רוויה ממגד שמים. והנה הלויים, אלה הטובים והענוגים אשר לקחו לבבנו בנועם זמרתם בקודש, בהתקדש חג, כאשר עלינו לראות בהדרת כבוד מקדש האל בירושלים לראות את פני האדון השם אלוהי ישראל, פניהם הצוחלים והעדינים מזכירים לנו את זמרתם קודש, ואנחנו מתענגים בנחלי עדנים רוחניים, ונותנים להם בלב מלא שמחה ואושר את חלקם, את המעשר. עוד נתראה בהר השם במועד הקרוב". כך אנו אומרים בלבנו, "ומה ירחב לבבנו לראות

אלה כהני השם ולוייו בעבודת קודשם ובשירת עוזם, אשרי העם שככה לו, אשרי העם שהשם אלוהיו".

והרב זצ"ל מוסיף (אורות):

"לכן מלאי חיים הם לנו הזכרונות העצורים בזכר שאנו עושים על פי המסורת ועל פי תיקון סופרים, על פי קבלת אבות מקדם ועל פי שריד מעיקר חיוב דין תורה. מצומקים נראים לנו עתה הדברים, צורה דלה יש לדברים מבחוץ, אבל חיים וענין רב הם מלאים מבפנים. אלה הגרגרים הזעירים - כפי שנראות היום המצוות האלה - "כח צמיחה גדול גנוז בהם, אל כל מה שהם עורגים, מכל מה שהם צומחים בעבר ואת כל מה שהם עתידים להצמיח להבא: וכן הם פועלים על הנשמה בחשאי, פועלים על הנשמה המקיימת אותם, להלהיב בהתמדה את אש הקודש לאהבת ארץ חמדה ומחנכים את העם בימי שפלותו לרוח גדולתו".

ו

אני עובר מזה לדוגמא אחרת. מצאתי בזה רק כמה שורות מדברי הרב זצ"ל. הגמרא (יומא כח, ב) אומרת שאברהם אבינו קיים את כל התורה כולה, ואפילו עירוב תבשילין. "מצוותי חוקותי ותורותיי" - ואפילו עירובי תבשילין. כך מובאת גירסה זו בהרבה דברי ראשונים, ועל כן יש להתייחס אליה כדי לעיין בה ולהבין אותה. למה, בעצם, "אפילו" ערוב תבשילין? מה יש מיוחד ב"עירוב תבשילין"? והרי אם קיים את כל המצוות מדאורייתא, עד שלא ניתנו, ואף מצוות מדרבנן - ודאי קיים גם "ערוב תבשילין" שהיא מצווה מדברי סופרים. ואין לומר שמצוות "ערוב תבשילין" קשה יותר לקיים, כי במה הקושי גדול יותר? אדרבא, היא קלה מאוד. והרב זצ"ל באגרות הראי"ה (הוצאה חדשה, חלק א' עמ' קל"ה) אומר כך: "החיים של האבות בכללם, הנה הם מתוארים בדרך של דימוי מצבם למצבנו, שאז היו מצד אותו הרעיון האלוהי שלהם - מקיימים הכל כפשוטו, אפילו "ערוב תבשילין"; היינו: אפילו אותם הקוים הדקים שמבדילים בין קודש חמור לבין קודש קל, שהם יותר נעלמים מאותם שמבדילים בין קודש לחול ובין טמא לטהור". כאן אומר הרב דבר גדול. כלל הוא: אם אין דעה, הבדלה מניין? ואם יש הבדלה יש כמובן דעה. אבל בכל זאת כל אדם יודע, שבליה קשה להבדיל בין דק לדק, אבל לא קשה להבדיל בין גס לגס. גם במושגים, לא כל כך קשה להבדיל בין גס לדק. כל אדם שלמד קצת, שמתמצא קצת, יכול להבדיל. אבל להבדיל בין דק לדק, זה לא כל כך פשוט. ולכן, להבדיל בין קודש לחול לא כל כך קשה, אם כי גם כאן יש אנשים שמחליפים בין קודש לחול ובין חול לקודש. אבל, בכל זאת לא כל כך קשה. יותר קשה להבדיל בין קודש לקודש. להבדיל בין קודש חמור לקודש קל, זהו שיא ההבדלה, הדקה מן הדקה.

אברהם אבינו קיים את כל התורה כולה, פירוש הדבר: הוא הבדיל לאורך כל החיים בין חיי קדושה לחיי טומאה, בין טומאה לטהרה, בין קודש ובין חול, בין חיוב ובין שלילה וכו', אבל לא רק בין הפכים אלא גם בין קודש לקודש. כלומר, אברהם אבינו עבר את כל הדרך, את כל ההבדלות למיניהן וסוגיהן. והרי כל המצוות כולן מקורן בהבדלות האלה.

במצווה מבדיל האדם בין המותר ובין האסור, בין הטהור ובין הטמא, בין הקודש ובין חול, אבל גם בין קודש ובין קודש, ו"עירוב תבשילין" זוהי מצווה יחידה שבאה להבדיל, ויסודה הוא זה, בין קודש לקודש. אין יום טוב מכין לשבת, ואם עושים תיקון זה אפשר להכין. אם כן מבדילין כאן בין קודש קל לקודש חמור.

ז

והנה משהו "על שופר". אמנם הרב לא מזכיר את הדברים כטעם למצוות שופר, בענין זה של "שופר", אבל בספרו "ראש מלין" בבואו לדבר על ה"פשטא" הוא מדבר גם על ה"שופר", שכן ה"פשטא" יש לה צורת "שופר".

הרב זצ"ל רואה בכל סדר פסקי הטעמים, סדר של השתלשלות כל העולמות, למן הפשוט ביותר אשר לפני כל עלייה אצל כל אדם אל העלייה אשר אין למעלה ממנה, אל העלייה הגבוהה ביותר. יש פשטא, ואחר כך יש מהפך פשטא. ברור שאחרי הפשטות הראשונית יש "מהפך", כי מה הוא האדם שנשאר רק בפשוטו הראשונה. ובכן יש מהפך פשטא ויש דרגא תביר ויש יתיב, יש אתנחתא ויש חצי אתנחתא, ויש מונח זרקא. אדם נזרק ממצב למצב, אבל תוך כדי כך הוא מסתגל למצב, מונח סגול וכו', עד שבסופו של דבר: "ירח בן יומיו", כלומר, הירח נולד מחדש, והנה גם יגיע למלוא זריחתו. כאן הכוונה היא כמובן: אף על פי שאתה רואה רק התנוצצות של האור הגדול, מכל מקום אתה צריך להיות בטוח שהאור ילך הלוך ואור עד נכון היום.

ובכן, הבה אקרא בפנים את השורות על הפשטא: "העידון הפשוט הומה בקרבנו, אנו מתענגים על המחשבה העליונה של הפשטות המוחלטת, של אי צורך בהרכבה, של אי אפשרות הרכבה". כשם שיש פשטות נמוכה, כך יש פשטות עליונה שהיא למעלה מההרכבה, פשטות של אי צורך בהרכבה ואי אפשרות להרכבה. הרב ממשיך: "על החיות האמיצה הממלאה את כל הדרישות בגודל פשטותה, וצהלה קולית פשוטה, בצורה של קרן כפופה, מסמנת לנו את ההבחנה העידונית הפנימית, המתעלה ביקר חיי עולם, ומרווה את נפשנו בעידונים פנימיים העולים בעולמי השירה העליונה". (שם). ואם אינני טועה, שמעתי פעם, מפי הרב זצ"ל, כי תשר"ת מכיל במיצוי את כל ההיסטוריה העולמית. כנגד "ה' מלך, ה' מלך, ה' ימלוך לעולם

ועד". והנה "השם מלך" התקיים פעם בעבר בגן עדן, לפני החטא, ואחר כך בבית ראשון ובבית שני. זו "תקיעה" ראשונה. ויש עוד "תקיעה", "תקיעה גדולה" של עתיד לבוא. "השם ימלוך". שני הקצוות האלה אינם פרובלימטיים. מה שהיה היה כבר, ומה שיהיה מוכרח להיות. השאלה היא אם יהיה מוקדם יותר או מאוחר יותר, אבל בעצם היות העתיד אין כל ספק. ורק באמצע, בהווה, כל הפרובלימטיקה. כלומר, "השם מלך" [בהווה] זוהי הבעיה. ומשום כך "גינוחי גנח וילולי יליל", "שברים תרועה". תקיעה מצד אחד, ותקיעה מצד שני - באלה אין בעיות, "פשטא". תקיעה פשוטה. אבל באמצע בין העבר שהיה ובין העתיד שיהיה, נטוש המאבק למלכות ה' על כל סגנוניו.

והנה עוד דוגמא קטנה: "כיוור". בסידורו של הרב "עולת ראייה", יש הרבה מאד טעמים למצוות. אפילו לפרטי מצוות, וכשמתבוננים בהם אפשר באמת ללמוד הרבה על כל שיטתו. הנה למשל פרט זה ביחס לכיוור, המשמש לטהרת הכהנים. "ונתת אותו בין אהל מועד ובין המזבח". מן הסתם יש סיבה מיוחדת לכך שהוא צריך לעמוד דוקא "בין אוהל מועד ובין המזבח". הרב אומר על כך: "הטהרה מוכרחת להיות באה מתוך ההשפעה של השכל ושל הרצון. יסוד אור השכל במקורו הוא הדיבור האלוהי אשר אוהל מועד הוא נוסד עליו, "אוהל מועד אשר אוועד לך שמה!" "אוהל מועד" הוא - כפי שאומר הרמב"ן (תחילת תרומה) - המשך של מעמד הר סיני, "אוהל מועד" הוא ההתגלות המתמדת של הקב"ה לישראל, בחיר האדם. והרב ממשיך: "והמזבח הוא מקור העלאת הרצון, יסוד ההקרבה "לרצון לפני השם" (שם). לשם כך צריך הכיוור לעמוד בין אוהל מועד ובין המזבח. ובעצם הרי זה לא רק טעם לכיוור, אלא כלל בחיי עלייה. צריך לדעת כי טהרה היא בין אוהל מועד ובין מזבח. אם ירצה האדם בטהרה בלי תורה וזיכוך מידות, לא יצלח. צריך קודם כל ללמוד תורה. אנחנו לא מקבלים כיום גילויים ישירים, לא זכינו היום לאוהל מועד. אצלנו היום גילוי שכינה בתורה, ובלי לימוד אי אפשר להגיע לטהרה. אבל נוסף ללמוד תורה יש באמת גם לזכך את המידות בבחינת מזבח. זיכוך ה"רצון", שיהיה "לפני ה'".

ח

והנה משהו על פר ושעיר של יום כפור. ושוב מ"עולת ראייה". כולנו יודעים על פר ושעיר של יוה"כ כי "שחיטתן בצפון". אומר הרב: "כוח השור מלא הגבורה והעוז, בתוקף פעולת החיים שלו מצד אחד, וכוח ההרס המסעיר (הרמז לשעיר) העומד על כללות ההווה בכדי לשפר אותה יותר ויותר בהחלפת צורותיה ע"י כח הסותר והמחריב בהיותם מתעלים לרום הגובה של מטרסתם" (שם, קס"ז). ואז "כל חטא ועוון מתכפרים הם בקדושת עיצומו של יום" (שם). ה"שור" הוא בהמת הבית,

החורשת וזורעת. בהמת עבודה. בניין ויצירה. סימלו של ה"שעיר", לעומת זה, הוא תמיד ה'ר'ס. אבל אין הכוונה העליונה להרס לשם הרס, אלא הרס הבא כדי להחליף צורות, צורה פחות טובה בצורה יותר טובה. ברס, כשהוא לעצמו הוא רק הורס. לעומת זאת ה"פר" כשלעצמו אמנם רק בונה, אך בונה תמיד באותה צורה ראשונה, איננו מחליף צורה, איננו פושט צורה ולובש צורה, איננו מחדש, איננו יוצר. שניהם כאחד יש בהם גם יסוד הבניה וגם יסוד החידוש, והרי זה הוא בעצם היסוד של כפרת חטא ועוון. כי מצד אחד במעמד היציב של האדם, בהיות האדם שומר תורה ומצווה, יציב הוא, תמיד בונה. אבל לעומת זה אם הוא יציב יותר מידי הרי איננו מחדש, איננו מתכוון לחדש תורה, וזה מפסיד לנו. אמנם אין תורה חדשה, אבל יש חדש בתורה, לא לחדש מצוות אלא להתחדש במצווה.

העוון, מאידך, יש בו הרבה "חידושים", העוון אינו יציב, משום כך יש בו, לצערנו, תמיד פנים חדשות, גירוי חדש, דחף חדש, אחרת אין מקום ליצר. היצר הוא כולו חידוש. כשהוא לעצמו הוא חידוש של הרס, אבל כשאתה מצרף את היסוד הטוב שביצר עם היסוד היציב שבטוב הקבוע, הרי יש לך כאן גם עשיית טוב וגם החידוש בתוך הטוב עצמו. גם התחדשות הטוב במקורו, גם חילוף צורות; אבל כמובן רק על יסוד ההלכה, ולפי כללי ההלכה ללא סטיה מהם כלל.

ט

אני מתקרב לסיום, וטוב שאסיים במצווה הנוהגת בכל יום, אם כי אין מצוותה בלילה, והיא מצוות ציצית. מתוך הדברים תבינו למה סיימתי בה.

בדברו ב"עולת ראייה" על עניין ציצית, טלית גדול, וטלית קטן הוא אומר כך: "המידות הנפשיות כולן הן לבושי הנפש". המידות הן לבושי הנפש, לבושי העצמיות הנפשית. המידות מלבישות את הנפש ומסייעות לה להתגלות במרחב החיים. במה אדם מתגלה? – במידות. ומעשים מהיכן באים, מה הדחיפה למעשים? אלא כשהמידות מתחדדות, נפגשות זו בזו, עד שאי אפשר להן כבר להישאר רק ברגש שבלב, אז יש דחיפה חזקה ואדם בא לידי מעשה: החידוד מסתמל כאן ב"כנף". והציצית, היוצאת מן הכנף היא סמל למעשים. ומשום כך היא חוטאים. שהרי החוטאים נפרדים, אם כי קשורים למעלה. כלומר, הכוונה היא למעשים השונים, לפרטים. במעשים הכל מתפרץ, הכל מסתעף להרבה דברים. כך דרכו של מעשה, שהוא מתפרט ומסתעף.

עכשיו השאלה היא: למה יש גם חוט תכלת. חז"ל אומרים: למה תכלת, מפני שתכלת דומה לים, דומה לעשבים ודומה לכיסא הכבוד. ודווקא התכלת הזאת שמזכירה לאדם את כסא הכבוד איננה מעכבת, כי הרי רובנו בלי תכלת, ואף על פי

כן אנחנו מקיימים את המצווה, ואם לא מקיימים מצוות תכלת, אבל מצוות ציצית מקיימים. ואם התכלת מזכירה לאדם את כסא הכבוד, למה אין התכלת מעכבת? לא נכנס לבירור הלכתי. בחב"ד היו אומרים כך: התכלת מזכירה לאדם את כסא הכבוד והלבן מזכיר לאדם את זה שהוא למעלה מכסא הכבוד, משום שלבן אינו צבע, כלומר אינו ניתן לשום הגדרה, לשום ביטוי, לשום שם, הוא אין סוף. הרב זצ"ל מדבר כאן על מידות, לבושי הנפש, ועל מעשים, על כנפות ציצית, ומוסיף משהו על חוט התכלת, ודומה שזה בכלל דבריו שם: יחד עם מידות האדם ועבודתו של האדם לשפר את מידותיו, ויחד עם המעשים שבאים בעקבות המידות הטובות, שהם ממילא מעשים טובים - אל לו לשכוח תמיד את האידיאל שעדיין אינו יכול להגשים. בכל אשר יפנה ילווהו האידיאל הגדול, אעפ"י שאידיאל גדול זה אינו ניתן לעת עתה לביצוע ולהגשמה בחיים היומיומיים, מפאת גודלו. זוהי הסיבה שהוא, לצערנו, עוד רחוק, אבל לפחות נזכיר את האידיאל הזה בדמות חוט התכלת. רק חוט אחד וגם לא לעיכובא. אי אפשר לומר: מכיוון שאין לי חוט תכלת על כן אינני עושה בכלל. לא, לעשות צריך מכל מקום. צריך להשתדל עד כמה שאפשר שיהיו המעשים טובים, אבל בכל זאת רצוי ומצווה שילוו את האדם חוט התכלת, טוהר השמים, חרדת כסא הכבוד.

תם ולא נשלם. אילו יכולתי הייתי מבקש את סליחתו של הרב זצ"ל, על מה שאמרתי ועל מה שלא אמרתי. שמא שגיתי בהבנת דבריו, והוספתי תבן על הבר שלו. אני מרגיש כי לא יצאתי ידי חובתי, ואפילו באותה מידה קטנה שיש בידי היה צורך וודאי הרבה יותר להתכונן. אבל למשימה זו צריך גם זמן וגם כח, ובעיקר: מח. מכל מקום אני רוצה לבקש את סליחתכם אם קיצרתי במקום שהייתי צריך להאריך, ואם הארכת, וזה יותר נכון, במקום שבו הייתי צריך לקצר.

חג שמח לכולנו, וזכותו תגן עלינו ועל כל עם ישראל אמן!

[שיכתוב שיחה, נדפס בקובץ "שיטתו של הרב קוק במחשבת היהדות", ירושלים תשכ"ג]

ההיסטוריה הישראלית

איתרע מזלה של ההיסטוריה הישראלית שספרי המחקר וספרי הלימוד שלה נכתבו בתקופה האחרונה על ידי אנשים שלא טעמו טעם תורה ולא ראו מאורותיה, ולא נשאר בהם אלא מעט מאד מן הלשד היהדותי שבנפשם פנימה. ומתוך כך סלפו וזייפו בזדון ובשגגה כללים ופרטים במרחבי ההיסטוריה שלנו, ובמקום היסטוריה ישראלית נאמנה הוציאו מתחת עטם איזו תמונה נלעגת, שאין בינה ובין המקור קשר כל שהוא. ובכל זאת הרי הם לוכדים ברשתם את הקורא התמים הנוטה לראות בהם מומחים להיסטוריה, ומאמין להם כי "שולטים" הם בכל אותם המקורות, שעליהם צריכה להתבסס עבודתם בהיסטוריה ישראלית מדעית. ומכיון שלא רבים מהקוראים ההמוניים יש בהם דעה איתנה להתמצא ולהבדיל בין עובדות ממש ובין השערות דמיוניות סובייקטיביות, בין הראשונות המבוססות על משפטים אלקיים ובין האחרונות שהן תחוקת השכל האנושי המצומצם, כלומר בין אמתות נצחיות לשקרים מוסווים: מכיון שכן - הרי כל חידוש, אף זה שמקורו בדמיון רחוק מאד, עשוי להתקבל על הלב, אם הוא מחותל יפה בעטיפה קוסמת, שיש בה כדי להפתיע.

ומתוך צער פנימי אמיתי מן החובה להכסיף, שגם בין היסטוריונים שומרי-מצוה, יש אשר פה ושם אתה מוצא בספריהם פרטים יסודיים מקופחים מבחינה מקורית-תורנית. אם מתוך חסרון ידיעה ושגגת הבנה, ואם מתוך נטיה יתרה לרציונליזציה, אף לגבי תופעות שלמעלה מדרך הטבע, ויש אשר ניכר הדוחק להעמיד גופי מאורעות על חודה של דעת-יחיד לעומת דעת-רבים מקובלת.

ויש אשר ניכר, שהובחן רק צד אחד של איזו אישיות, והדיון וההערכה היו רק לפיו, בלי השתדלות מספיקה להקיף את האישיות מצדדיה השונים כדי להעריכה כראוי לה. ויש אשר בולט הפחד המוזר להבליט את השגב שבאיזה מאורע או אישיות, רק משום שהרחוקים טחו עיניהם מראות, או שנטו בכונה מדרך האמת, בהערכת אותה אישיות וכל אותו מאורע.

וכמה מתמיה הדבר: הללו, שנלחמו בעוז נגד הרבה מסילופי המשכילים למיניהם ולסוגיהם, תוך כדי מלחמתם לא השגחו בכך, שגם הם עדיין משלמים מס מסוים לאותה השכלה שטחית. ודאי שיש מקום ללמד עליהם זכות, שכן קשה לו לאדם עד מאד להשתחרר לחלוטין מן המבוכה הרוחנית של התקופה, ולהתרומם לגמרי מעל לשעתו ומקומו, עם כל כוונתו הטובה והרצויה. הם עשו את שעשו, ועל החיוב הרב שבעבודתם נודה להם ונזכרם לטובה ולברכה, אבל אנו לא נסתפק בהישגיהם אלא

שומה עלינו לעורר ולעודד את המוכשרים לתפיסה היסטורית תורנית נאמנה, להשלים את עבודת קודמיהם ולהעמיד את ההיסטוריה הישראלית על מכונה האמיתי, בצורה ובתוכן שישקפו את התמונה הנשגבה במלואה, עם ד' צועד במהלכו המופלא מן הראשית אל האחרית באור ד' ותורתו, וכל זיע שלו פלאי השגחה, וכל נייע רזי שמים.

אך לא תקום עבודה היסטורית שלמה כזאת, בלי עבודות חלקיות קודמות לה אשר תכשרנה את הופעתה, בשמשן לה חומר ולבנים ומלט ותכנית - לרעיון ולבצועו. ובלי רתוי (=חשש) ניתן לומר: ספר "קורא הדורות" שלפנינו, הוא אחת מן העבודות המוקדמות, שאנו מצפים להן. הוא מוסר לנו את העובדות עצמן כמעט בלי כחל ושרק, מסוגננות לפי טעם הנוער והשדרות העממיות. אין המחבר שלנו מופיע כהוגה דעות או צייר של תיאוריות, אבל הוא שליח נאמן להביא את דברי חז"ל בדייקנות נאמנה. וממה שחננו ד' מן הטעם הטוב הריהו מביא לפנינו: מסדר כל מאמר במקומו לפי סדר המאורעות שבתורה, ומשלב את המאמר בין פסוק לפסוק, עד שיתקבל הכל כמקשה אחת, כדי להקל על קהל קוראיו את הקריאה והקליטה. לא "ילקוט" רגיל הוא נותן לנו, אלא ספר אחיד בסגנונו, שבו הוא כאילו יוצק מחדש את פסוקי התורה ומאמרי חז"ל שעליהם ומסביבם למסכת אחת, מאוחדת ברוחה. ומבחינה זאת, יתר ערך לעבודה כזאת על עבודת כל "ילקוט". המחבר עצמו כאילו עומד מן הצד, ונותן לכתובים עם המאמרים, שיגידו הם את דברם המקורי, אחרי שזיווגם ושילבם כאחד. מכאן האובייקטיביות שבעבודה זו, ומכאן הבטחון, שמה שהובא בה תורה היא: שבכתב ושבע"פ, תרתי דאינון חד: תורת ד' תמימה.

והבחון יבחן: מה רבה היגיעה יגיעת רוח וגוף שהושקעה בעבודה. באיזו מדה של אהבה התמסר לה המחבר, ובאיזו מדה של מסירות, להוציאה כלולה בהדרה - כפי כוחותיו וכשרונותיו וידיעותיו של המחבר, וכפי מדת סייעתא דשמיא, שנפלה בחלקו בשעה שעסק בה, ובאותן שעות שחזר אליה ללטש ולשכלל כל קטע וכל משפט בכל להט לבו ויקוד נפשו, הלא דאג לכל קטע וחרד על כל פרט כאב לבן טיפוחיו. ולכן מלבד היותה עבודה מוקדמת חשובה להיסטוריה ישראלית מלאה-נאמנה הנה בזה קצת מהתועלתיות אשר בה כשלעצמה:

נער כי ילמד חומש או נביאים עם רש"י ומפרשים, ויעבור אח"כ על המקביל אל מה שלמד בספר "קורא הדורות" יתחדש ויתרענן ויתרכז בו תלמודו, וילקט יותר בלבו כחטיבה שלמה אחידה.

מורה כי יבוא להתכונן היטב לשם הוראה מסודרת לתלמידיו הצעירים, יעבור נא גם על האמור והמובא בספר הזה. ובודאי ישכיל יותר להסביר לתלמידיו את תלמודם, בציירו להם תמונה חיה ומקיפה.

מדריך כי ירצה לגולל לפני מודרכיו פרשת איזה מאורע היסטורי קדום, או איזו אישיות היסטורית קדומה, יציץ נא גם בספר הזה ותוקל עליו עבודתו החינוכית, באשר בסיועו יצליח יותר להדגיש את הטעון הדגשה יתרה מבחינה חינוכית, ואת מטרתו ישיג ביתר הצלחה.

איש העם כי ישתוקק לדעת בצורה תמציתית בהירה את ההיסטוריה המופלאה של עמו המופלא, יקרא נא בספר הזה, ויתעורר בו החפץ ללמוד את הדברים ממקורותיהם ביתר הרחבה והעמקה.

וכל איש ואיש אשר יקרא בספר הזה בודאי יתוסף לו משהו: מאמר שלא ידעו, או אשר ראהו ושכחו, או אשר לא ידע נוסחא אחרת שלו, וגם אגב סדור מאמר לפסוק או למאורע, יתעורר לחשוב, ומתוך מחשבה יגיע לידי חידוש ויצירה או לידי בסוס דברים, שכבר עמד עליהם, או לידי ערעור דברים שהחזיק בהם, ומתוך כך תתעשר נפשו.

חבה יתירה נודעה לחלק זה, שכן נכללו בו הסברים ותיאורים להמשכן וכליו בלוי ציורים נאים ומדויקים. מעשה ידי אומן, המוסיפים הרבה להבנת עניני המשכן המסובכים. דבר זה יש בו להקל בהרבה על התלמיד והמורה, בבואם ללמוד ולהבין פרק קשה ועיקרי זה שבתורה. ודבר זה חידוש הוא. וגם על חידוש זה ראוי המחבר לתודה מיוחדת.

אכן, ודאי שעבודה זו ניתנת עוד למילוי ולהשלמה, וידו של המחבר עוד נטויה לשפרה ולשכללה, והוא גם תמיד מוכן לשמוע בעצת מומחים ומבינים. לשם הכנסת שינויים לטובה. לפיכך, הבה נעודדו ונוקירו על שכבר עשה ועל שעוד יעשה אי"ה, ונאציל לו את ברכת-לבנו: יהי ד' עמו ויעל בעבודתו, ותתעלה גם עבודתו אתו, לשמחתם של כל אוהבי תורה, השואפים ועושים להגדלתה, האדרתה והרבצתה.

ירושלים ת"ו. תשרי תש"ח

אלימלך בר-שאול (שאולזון)

[דברי הקדמה שכתב הרב בר-שאול זצ"ל לספר "קורא הדורות" (ח"ג) לרב ישראל חיים בלומנטל, ירושלים תש"ח]

שבח ספר

לכבוד ידידי היקר רבי דב רוזן הי"ו בעה"ק ירושלים ת"ו.

שלום וברכה.

ובכן סוף סוף זכיתי לסיים בכי טוב את קריאת ספרך "עץ הדת", ומתוך השראה זו של סיום ישבתי לכתוב לך מעט מהרגשתי. קודם כל: זהו ספר. לא קובץ רשימות טובות, אלא יצירה. מיצוי של הרבה קריאה של עיון במקורות עשירים, וצירוף פנימי של כל היסודות השונים לכלל בנין השקפתי מרהיב. מיצוי הנפש לתוך כל קנייני הדעה והרגש שנרכשו, ומן הנפש אל הכתב. חש קורא כמוני עם העיון בספר, כי נפש המחבר מדברת אליו כל הזמן במישרין, ואין הספר רק מעשה המחבר, אלא שפת נפשו על כל פרכוסיה הענוגים ביותר. מכאן כנראה הקסם הרב השופע בספר ומן הספר לנפש הקורא. צימאון הנשמה של המחבר לעולם האצילות ולאשר למעלה הימנו, מיטב ערגונו לכל הקדוש והיפה, להט-שאיפתו לתפיסת-חיים מאירה והשקפת-עולם שלימה אחידה, כל אלה וסגולות סגולותיהן סובבים וממלאים את דברי הספר באורם העצמי. "קסם על שפתי מלך" - "נאה היא חכמתו של שלמה, שלימד חכמה לאחרים מנפשו" (משלי, ט"ז, ילקו"ש שם). חכמתו הוארה מנפשו הגדולה גם מחכמתו וכך קסמה לאחרים. ומדה היא וזכות גדולה היא לבני עליה יחידים בכל זמן ועידן. זכאה חולקיה דמר.

איזה טהרה נסוכה על פני כל הספר! מחד גיסא הוא ספר מלחמות בדעות סוטות מכל המינים, ומאידך גיסא מה רב השלום בו. הביקורת והביטול כלפי מה ומי חריפים כמאכלת, וחדים כחודה, אבל הכל נאמר מתוך חסד ורחמים של שכל ורגש גם יחד. כל ביטוי שקול ומדוד וברור וגלוי. כך כותבים לאחר טבילת טהרה באש ובמים בזו אחר זו. כך כותבת הנפש בלי פניות ונגיעות צדדיות, אלא מתוכה ומתוך-תוכה. כך כותבים מתוך יקוד אהבה לתורה ולאדם מישאל ולכלל ישראל קדושים. כך כותב לא מוכיח ולא מטיף אלא מחנך דגול. סופר-מחנך. זהו הספר המחנך, במלוא מובנו של מושג נעלה זה. ואין לי כל ספק, כי עתיד ספרך להיות נלמד בעיון ובהנאה וסופו לחנך רבים לטוהר אמונה ואהבת תורה. ואתה, יקירנו, גדלת בספרך ועלית על "עצמך" שעד עתה. אשריך שזכית.

שלך באהבה גדולה

אלימלך בר-שאול

[מכתב שכתב הרב בר-שאול לר' דב רוזן על ספרו עץ הדת]

מרן הגרא"י הכהן קוק זצ"ל

רבה הראשי של ארץ ישראל. נלב"ע ג' אלול תרצ"ה³.

אישיות גאונית

א.

שני סוגים של גאונים : מי שחונן בכשרונות גדולים, והביא אותם לידי גילוי בתורה וחכמה, הריהו גאון. ברם מי שכל כוחותיו וכשרונותיו הם גדולים, כל אחד לחוד וכולם כאחד, הריהו יותר מסתם גאון. ואם הראשון הוא אדם בעל צדדים גאוניים, הרי השני הוא אישיות גאונית. הראשון יש בו גאונות, ואילו השני כולו גאון. בתוספת הסבר : הראשון יש בו גם צדדים של בינוניות ולמטה מזה, שאי אתה יכול לצרפם אל צדדי גאוניותו, לא כהכנה ובסיס ולא כהשלמה, והרי אותם צדדים בינוניים ולמטה מהם חיים ופועלים לעצמם כפי כחם ורמתם, או גם בניגוד מפורש לצדדי הגאונות שבו. ברם זה השני אין נראים בו כלל צדדים של בינוניות, וכש"כ שלא למטה מזה, אלא כולו מופלג הרבה למעלה מבינוניות. כולו גדלות. כולו גאונות. וגם אם יש אצלו הבדלים מסוימים ברמה או כיוון או ליטוש בין גילוי זה או אחר בצדדי אישיותו הגאונית, הנה כל ההבדלים מתחילים מהרבה למעלה מן הבינוניות המצטיינת. אלה הם הבדלים המתגלים בתוך תחומה של גאונות. מן הקו שלה ולמעלה.

האישיות הגאונית אינה כפולת-כמה של הבינוניות, אלא היא מייצגת מהות אחרת. האישיות הגאונית אינה רק מתעלה הרבה בכמות שבאיכות על הבינוניות, אלא מתגלה בעצמיות יצוקה.

והאור הגדול של האישיות הגאונית אחד הוא בשלל גווניו. הוא מקיף וממלא את כל חללה, את מלא-עולמה. הוא מאיר בכל אשר בה ולה. הוא כל עצמה.

מקרא ומדרשו : "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה' צבאות הוא" (מלאכי, ב', ז) – "אם הרב דומה למלאך ה' צבאות, יבקשו תורה מפיהו" (מו"ק, יז, א). וכך סיפרו חכמים : "כך היה מנהגו של ר' יהודה בר אילעי : ערב שבת מביאין לו עריבה מלאה חמין, ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינים המצויצים, ודומה למלאך ה' צבאות" (שבת, כ"ה, ב). ודומה כי רשאים בהירות מרובה למסור את תוכן התואר "מלאך ה' צבאות", לאור הרעיון בשני המאמרים

3. הקטעים הבאים נמצאו בטיטוה בכתב ידו, וכנראה אינם גמורים.

הנוכחים, בנוסחה כללית זו: אישיות גבוהה שהיא כולה קורנת ומקרינה קדושה. אישיות מופלאה, גדולה ועשירה ועמוקה, שאין כל תואר רגיל של גדלות הולם אותה. אישיות קדושה שזכתה לאחדות בשר-ורוח וכולה לפני ה'.

מִן הָרֶב זַצ"ל הִיא אִישִׁיּוֹת גִּאוּנִית בְּדוֹרָנוּ, בְּמִלּוֹא מוֹבֵנִי הָעֵשִׁיר שֶׁל מוֹשֶׁג זֶה. הִיא הִיא הָרֶבָה יוֹתֵר מִבְּעַל כּוּחוֹת וּכְשֵׁרוֹנוֹת נְדִירִים, וְהָרֶבָה יוֹתֵר מִבְּעַל אוֹצְרוֹת נְפִלְאִים שֶׁל תּוֹרָה וְחִכְמָה וִירָאָה וּמִדּוֹת וּמַעֲשִׂים. הִיא הִיא מִחוּנֵן בְּכָל אֱלֹהִים – וּבְהָרֶבָה יוֹתֵר מִזֶּה. אֱלֹהִים שֶׁהִכִּירוּהוּ מִקְרֹב, וְאֱלֹהִים שֶׁהִכִּירוּהוּ מִרְחוֹק, וְגַם אֱלֹהִים שֶׁרָק נִפְגְּשׁוּ עִמּוֹ בְּאַקְרָאִי, וְגַם אֱלֹהִים שֶׁרָק נִתְבַּשְׁמוּ מִן הָאוֹר הַמְזוּהָר הַבּוֹקֵעַ מִכְתָּבִי, עֲמָדוֹ עַל כַּךְ שֶׁלִּפְנֵיהֶם תּוֹפֵעָה אֵינְדִּיבִידוּאִלִּית שֶׁל אִישִׁיּוֹת גִּאוּנִית שֶׁמַּעֲטוֹת כְּמוֹתָהּ בְּדוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים הָאֵלֶּה.

גאון האמונה

א.

באותו יום מר ונמהר ד' אלול תרצ"ה, למחרת הסתלקותו של רבנו הגדול גאון ישראל וקדושו, מִן הָרֶב רַבִּי אֲבֵרָהָם יִצְחָק הַכֵּהֵן קוֹק זְצוּקֶלֶ"ה, כֹּאשֶׁר הַמוֹנִי אֶלֶפִי אֲבֵלִי בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבִתּוֹכָם רַבִּי וְגִאוּנִי אֶרְצֵנוּ הַקְדוּשָׁה לִיּוֹ אֶת אֲרוֹנוֹ לְהַר הַזֵּיתִים, נִשָּׂא עָלָיו רַעַי מוֹוֶאלוֹזִ"ן, אֶחָד מִגְדוּלֵי גִאוּנֵי הַדּוֹר⁴, מִסַּפֵּד גָּדוֹל בְּבִכִּי תִמְרוּרִים, וְכֵן אָמַר בְּתוֹךְ דְּבָרָיו: "... הוּא זַצ"ל הִיא יַחִיד הַדּוֹר – בְּתוֹרָה לְכָל מִקְצוּעוֹתֶיהָ, בִּירָאָה לְכָל גִּילוֹיָהּ, בְּאַהֲבַת ה', בְּאַהֲבַת יִשְׂרָאֵל, בְּאַהֲבַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, בְּצַפִּיָּה לְגִאוּלָּה וּבִסְלִילַת דְּרֶכֶה".

וְאַמֵּנָם כָּל אֱלֹהִים שֶׁזָּכּוּ לְהִסְתוֹפֵף בְּמַחֲיָצָתוֹ וּלְהִתְבַּשֵּׁם מֵאוֹר תּוֹרָתוֹ וּמִזֵּיו קְדוּשָׁתוֹ, כָּל אֱלֹהִים שֶׁזָּכּוּ לְשִׁמּוֹעַ אֶת שִׁיעוּרָיו וּלְהַקְשִׁיב לְשִׁיחוּתָיו וְהִתְבּוֹנֵנוּ לְדִבְקוֹתָיו בְּתַפִּילָתוֹ, וְרָאוּ כָּל הַלִּיכּוֹתָיו בְּקוֹדֶשׁ, כָּל אֱלֹהִים יָדְעוּ הֵיטֵב כִּי לֹא הִיָּתָה חֲלִילָה כָּל גּוֹזְמָא בְּאוֹתָהּ הַגְּדֵרָה גְּדוּלָּה: יַחִיד הַדּוֹר. כִּי אֲמֵנָם חֵן הַשִּׁי"ת אֶת רַבֵּנוּ זַצ"ל בְּכָל סְגוּלוֹת-הַחֲמֻדָּה, הֵן בְּכוּחוֹת נַפְשִׁיִּים וְהֵן בְּכְשֵׁרוֹנוֹת שְׁכִלִיִּים. וְזֶכֶה רַבֵּנוּ זַצ"ל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָל אוֹצְרוֹת-הַחֲמֻדָּה כְּדִי לְצַקֵּת אֶת אִישִׁיּוֹתוֹ בְּדַפּוּסִיָּה שֶׁל תּוֹרָה, כְּדִי לְגַדּוֹל וּלְעֵלּוֹת מַעֲלָה-מַעֲלָה בְּתוֹרָה וּבִדְעַת אֱלֹקִים וּבְהַלִּיכָה בְּדִרְכּוֹ שֶׁל מָקוֹם. וַיְהִי לְפֶלֶא חֵן, אֲשֶׁר גַּם גְּדוּלֵי-מִדְרִיגָה הִשְׁתָּאוּ וְהִשְׁתּוֹמְמוּ לְרִאוֹתוֹ הוֹלֵךְ וְעוֹלָה בְּצַעֲדֵי-עֵנֶק לְפַסְגוֹת הָרוּחוֹנִיּוֹת הַגְּבוּהוֹת בְּיוֹתֵר בְּדוֹרָנוּ.

---

4. כִּנְרָאָה כּוּוֹנְתוֹ לְגִרָא"ז מִלְצֵר זַצ"ל.

רבי לیب חסמן זצ"ל

משגיח ישיבת סלבודקה-חברון. נלב"ע י"א חשון תרצ"ו.

פטיש המוסר

א.

אוצר גדול העניק רבנו לכל אחד מתלמידיו הרבים. נכסים רוחניים-נפשיים בני-קיום, מעושר רוחו, מרוחב דעתו, מעומק מחשבתו, מלהט נשמתו, מטוהר מצפוננו, מבהירות תפיסתו. ואף כיום, כעבור עשר שנים להסתלקותו מאתנו לחיי-עד, עדיין הוא חי בלבנו, רשמי אישיותו מעורים בהוויתנו, ואור תורתו ועומק מוסרו תוססים בקרבנו ומוסיפים לפעול בתוכנו ולהשפיע עלינו שפע של ברכה רוחנית-מוסרית. משום-כך, הרבה יש לנו לכתוב על דמות-דיוקנו, חייו, דבריו ומעשיו. הרבה-הרבה יש לנו לספר ולתאר מכל אשר שמענו וראינו והבינונו מהליכותיו בקודש ובמקדש – כדי ספרים שלמים, כדי כרכים רבים. אבל הפעם – רק שרטוטים מעטים, רק מקצת ביטוי לגעגועים הלוהטים, רק פורקן כלשהו מעומס הזכרונות, רק קוים אחדים, בודדים, לדמותו המאירה ומזהירה.

יסוד ראשי וראשון אצלו – בתלמודו בהלכה, בכל מהלך מחשבתו, בשיחותיו המוסריות ביחידות ובציבור, בכל גישתו החינוכית, ובכל מעשיו - היה: בהירות עד הסוף. בתלמודו בהלכה...⁵ לא הסברא וההפשטה, שצבעה קלוש ואפיה חיוור. ותמיד חתר אל הסברא הבריאה, שיש בה מן הממש והמוחש, ויכול אתה להשמיעה לאזניך, ולהקיפה בשכלך מכל צדדיה, ואשר יש לה שרשים רחבים ועמוקים גם במקומות אחרים. כמו כן לא גרס כלל את זו הסברא שכל עיקרה לא באה לעולם אלא כדי לשמש תירוץ למקום קשה או דחוק. סברא כזאת לא היתה חשובה בעיניו מאד באשר היא ילידת פניות ונטיות, ולא מסקנא של למוד על מנת להבין את הנאמר. ויותר מכל שלל את החדוד ואת החריפות, ואת היציאה משורת הישרות המאוששת. כי הוא ז"ל אהב את הבהיר בתכלית, ואין לך בהירות שלמה אלא בדבר שהוא מסוים, מיוסד ומבוסס, נשמע ונקשב, ומקורו בריא ואפיו ישר. כל שאינו בכלל זה, אפשר אמנם שיהיה בו קסם ומשיכה, מעוף ומרחב, הפלאה של כשרון ויכולת מפתיעה של חידוש, אבל לעולם לא תמצא בו הרגשה של אמת, שסימנה המובהק הוא: הבהירות השלמה. או שאין שם בהירות כלל, או שהיא שטחית ואינה שלמה.

5. חסרות מילים במקור.

מהלך מחשבתו בכלל – הבהירות היתה חותמו ותבניתו. מה שרכש אצל רבותיו הגדולים ומה שהוסיף ע"ז בעצמו – בהיר היה. אותן מחשבות יסודיות – יסודות היו לו. מהן בנה את עולמו, את עצמו. לאורן ראה את העולם ואת עולמו. מחשבה בהירה שכנה במחו והרגשה בהירה קננה בלבו. ולכן חשב על הכל באופן בהיר, על אנשים, דעות ותנועות גם יחד, ותמיד הוציא מסקנות בהירות.

ולפיכך לא זו כמלוא נימא ממסקנותיו, ולא ויתר אף על פרט קטן מהן. באשר כל נטיה לויתור, כל תזוזה מעקרונות, יש להן מקור של חולשה בלב, או במחשבה. אדם שאתה מוצא בו ויתור ותזוזה, משמע שאין לו יסודות פנימיים איתנים, שאין בו פנימיות מוצקה, שאין בו מעמד של אישיות. והרי הוא ז"ל היה כולו יסודות פנימיים איתנים, כולו פנימיות מוצקה, כולו אישיות.

שיחותיו המוסריות היו שקופות בבהירותן. מן המלה הראשונה של השיחה ועד האחרונה שבה, הכל היה מכוון במדויק אל הענין הנדון. שום חידוד, שום עקיפין, שום שמץ של ערפול, אפילו לא לשם מליצה בעלמא. השיחה כולה חטיבה של בהירות: הרעיון בהיר, ההגדרה בהירה וגם קולעת, ואף ההבעה בהירה. ומתוך כך היתה שיחתו כה לופתת את המקשיב, מעמידתו במישרין מול נקודת-ה"תביעה", ומכריחתו בכח בהירותה המשכנעת לעורר גם בתוך עצמו, בינו לבין לבו, אותה התביעה. ואינה מרפה ממנו עד שמתחיל מיד לחפש אחרי דרכי שפור ותיקון. אותה מתיחות לוחטת ששפעה משיחתו ללבך, יצרה סביבך עיגול של רצינות עמוקה, ולא השאירה לך אפשרות להשתמט לצדדין או לסגת אחורנית. אלא, או שאתה משפר ומתקן את עצמך, או שאתה נאלץ לראות בעצמך יורד רוחני, אדם שהגיע לידי שמיטה נפשית. כשם שהתביעה המדברת אליך מתוך שיחתו היא בהירה עד הסוף, כך יש בכחה להכריחך לראות את עצמך ראייה של בהירות עד הסוף. ואי אתה יכול באותה שעה לדלג על גבי חריצין ונעיצין שבלבך, ולעסוק בפיתוי עצמי מאיזה בחינה שהיא. שיחתו פרצה מחיצות בינך ובין מצפונך, וקרעה מסכים מעל עיניך, ונמצאת עומד לבדך עם עצמך, פצעים פתוחים ומומים גלויים. ואתה יודע ועד שפצעך משלך באו לך, ומומך מעשי ידיך המה.

ב.

וגישתו החינוכית – היא עצמה בהירה, וכן מגמתה: להבהיר לפני החניך את עצמו – למען ידע לתבוע מעצמו ולהוכיח את עצמו. ויצוין: אמנם אין גישה חינוכית זאת מתכוונת לרדת לסוף עומק כוחותיו האינדיבידואליים של כל חניך. אין זו מטרתה לנתח את המצב הנפשי של כל חניך. לעמוד על כל קוץ ועל כל קו-אור, להתעכב על כל צל ולשלהב כל נצוץ חבוי – לא זה דרכה וכוונה. היא פונה אל הכלל, אל האדם

באשר הוא אדם. לא אל פלוני ואל אלמוני, אלא אל כולם יחד. ודאי יודעת היא שיש לכל אחד סבך משלו של מעלות וחסרונות, של כשרונות, כוחות ויציבים, אבל היא מדגישה יותר את המשותף לכולם יחד. והרי אמנם בולטות הן יותר החולשות הכלליות של בני-אדם, ביחוד בשטח המידות, ולכן קל יותר להצביע עליהן, להוקיע את כיעורן, ולהסביר את נזקיהם ליחיד ולחברה. כאן אתה יכול לחפון משלים ועובדות מן החיים הרוחשים סביבך, ולהראות באצבע צרדה עד כמה יש בהן ממאכולת אשן של מדות רעות, של קנאה ושנאה ותאוה וגאווה וכו'. אינך זקוק להעמקה יתרה לעמקי כחות הנפש, כדי לפצל תאים חבויים שבה, ולהגדיר עד דק מן הדק, ששורש נפשי זה יש בו סכנה של גידול ממאיר, ושורש נפשי אחר צופן בחובו כח של הרס, ושורש נפשי שלישי כמוהו ככיעור עצמו אף כי נראה הוא עכשיו נאה ושפיר. אינך זקוק לכל זו ההעמקה ולכל זה הניתוח, כשאתה עומד בתוך החיים עצמם, בתוך כבשן האש הנורא של כל מיני יצרים והשחתות. פה הכל צף כאילו מלמעלה. הכל על פני השטח, הכל גלוי – למי שמסתכל בעיניים גלויות. והמגמה החינוכית כאן היא א"כ: רק לפתוח את העיניים. רק להישיר את המבט, רק להבהיר. לפזר את הערפל העולה מאדי הכבשן, להסיר את המסווה מעל עיניך, לאחוז בידך ולכוונה אל מול גלדי הרע וההשחתה הצפים, לומר לך: הנה הרע. הנה ההשחתה. הרי שם לפניך עוקץ של קנאה, ושם אוד של תאוה, ובצד ההוא קליפה שחורה של שנאה, ובצד השני ריר של גאווה, וסמוך אליה פוך של הונאה עצמית, והלאה משם – שור: מערבולת אחרי מערבולת, עד לקצה אופק הראיה של האדם... והיודע אתה: מי ומה משתקף בנחל גפרית זה של רע והשחתה? – גם פלוני, גם אלמוני, גם אני, וגם אתה, כולנו. כל בני האדם. למקטנם ועד גדולם. חולים אנו כולנו באותן המחלות – אם כי אצל כל אחד המחלה היא בדרגא אחרת, אולם המחלה עצמה אחת היא. וע"כ הבו-בואו ונלחם בעצם המחלה, גורמי התהוותה והתפשטותה, וכל המסתעף ממנה. הקבצו ונכריז יחד על כיעור ותיעובה, נזעק יחד בקול גדול מעוצם מכאובינו, נקבע סדרים וסייגים לבל תתפשט המחלה יותר, נחפש דרכים ונטכס עצות כיצד להשמר ולהזהר, כיצד להנצל מפח המידות וממוקשי היצרים.

ג.

ומתוך שהבהירות היתה אפיו – ממילא גם מעשיו בהירים היו, ברורים וגדורים ותחומים. ראשון-ראשון ואחרון-אחרון. סדורים לזמניהם, ומסודרים למקומותיהם, וקבועים במסגרותיהם. עד כדי השתאות והשתוממות. דומה שמעולם לא היה מאחר לעשות מה שהחליט שיש לעשותו. ומעולם לא נרתע מפני מה יאמרו, כשהוא היה בטוח שאותו מעשה צריך להעשות. וכשהחל באיזה מעשה,

חזקה עליו שיבצעו ולא ישאר באמצע. ובשעה שעשה – ידעו ברורות מה הוא עושה, ולשם מה הוא עושה. ואת מלוא האחריות קבל על עצמו, אם לו היה ברור שצריך עכשיו לפעול. מעשה שהוא עשה, לא היית צריך לנחש מי העושה. אם גלוי וברור לו הדבר – אז המעשה עצמו גלוי וברור, לכל ולכולם.

והרבה הספיק לעשות – הואיל ועתותיו סדורות היו לו עד לדיוק ודקדוק. יכולת לכוון את שעונך עד לרגעים עפ"י סדר יומו. ואם לקחת בחשבון שהיה בתקופת חייו האחרונה חולה ודואב, נתפלא בכפליים על הסדר ששלט – בכל יומו ולילו ממש. אלה שזכו לעמוד במחיצתו, ואפילו רק תקופה קצרה, אין עליהם אלא להעלות בזכרונם מהלכו של יום רגיל, אצלו ז"ל, והתמונה תתקבל בשלמותה: שלטון הסדר.

ו"סדר" אינו סתם ענין של החלטה שאדם מחליט פתאום לקבל על עצמו עול של סדר. "סדר" הוא ענין חיצוני – ששרשיו הם לפני ולפנים. אדם שמחו בהיר ולבו ישר – הסדר הוא אצלו דבר טבעי, "סדר" הוא בטוי של סדר פנימי נפשי רוחני, של בהירות אורגנית. אמנם "סדר" הנובע מתוך לב קפוא ומח מאובן – לא לבהירות פנימית הוא צריך, ולא אליו יש לו זיקה. אדם זה אינו אלא מכונה. אדם כזה ריח של בית עלמין עולה מחיו, ואולם הסדר האידיאלי הוא סדר חי. המח הבהיר מצוה עליו, הלב הישר מחייב אותו. ראי נאמן הוא לאישיות החיה חיים פנימיים בהירים ומסודרים. הסדר עצמו הוא ביטוי של בריאות רוחנית, של חיים מפכים בערוצים ישרים. סדר – ולא כבלים, דרך סלולה – ולא הליכה בנחשתיים.

ובלבו הגדול – לבת אש, סערת שלהבות, לא שקט ולא מנוחה בו, אלא תסיסה תמידית, עולם גועש, מזבח תמידי ועקידה תמידית. אכן, בכל שעה משעות יומו, ראינוהו עוקד את עצמו בגבורה על מזבח הכרתו הפנימית האיתנה. עוקד את מדותיו להיותן כליל לשמים. עוקד את שכלו לדעת-התורה, עוקד את כל כוחותיו וכשרונותיו ומכוונם למפעל חייו. לחנך דור איתן בישראל. איתן בתורתו, יראתו, ומעשיו. מנוחה לא ידע ומרגוע לא אבה, אלא תמיד ותדיר חתר וסער ולחם – עם עצמו. ואף כבושיו מאתמול, לא נשארו היום כקפואים. אף רגע לא בטח בהם, ולא חדל מחרדתו עליהם. כי אף את הכבוש, צריך לכבוש מחדש להלחם מחדש עליו. "עיקר חייו של אדם הוא שבירת מידותיו – ואם לאו למה לו חיים". על מימרא זו היה חוזר בכל עת בלהט ויקוד. והיית רואה בחוש, שמימרא זו היא בשבילו לא שיחה נאה, רעיון עמוק, אלא צו חיים. סוד קיומו של האדם עלי אדמות. הכרזת מלחמה מתמדת של האדם על עצמו, על מידותיו שבגלוי ובסתר. הוא כלל לא הבין כיצד אפשר לו לאדם להיות שקט אפילו לרגע – אם נתון הוא מבית ומחוץ בסכנת נפשות. בפועל ממש. ומה אומלל הוא האדם שאינו חוגר כלי-זין נגד יצרו הרע.

האדם במלחמה ולא יבין – אפילו לבהמות לא נמשילו, שכן גם הבהמה בורחת מן הסכנה.

הוא יקד כיקוד אש. הוא לחם בלי הרף. בכל האמצעים ובכל הדרכים. במישרין ובעקיפין. בגלוי ובמארב. במחשבה ברגש ובמעשה. ואף בהביטך עליו הבטה כלשהו של ממש – הבחנת בעקבות המלחמה. ראית סימני קרבות פנימיים קשים. ולנוכח מראה זה – זע גם בלבך משהו, לא יכולת להשאר אדיש ושוקט. והחילות גם אתה לפקוח עיניים, ולראות מה נעשה אתך ובקרבתך, ונוכחת שאין לך דרך אחרת אלא לחגור כלי זין ולקדש מלחמה, ע"י "למוד המוסר"... הדרך האחת והיחידה!

ד.

ומעולם לא יצא מרשות היחיד שלו. אף בשעה שדבר עם רבים לרבים, ופעל ברבים לרבים, - קבוע היה ומכונס היה ברשות-היחיד שלו. אף בצבור – מתבודד היה. הוא דבר אל הרבים מתוך פנת-היחיד שלו, הוא פעל לרבים – בתחומי רשות-הפנים שלו. הוא לא יצא מעצמו, ולא פרש מהתבודדותו בתוך עצמו – אפילו לשעה. ולכן לא ראינוהו מעולם ברבים שהוא אז אחר – מאשר בהיותו בינו לבין עצמו.

ולפיכך יכול היה בשעות מסוימות, בהיותו בין רבים – להתעלם לגמרי אל "פינתו". להתכנס לגמרי לתוך רשות-היחיד שלו. מי שלא ראה מחזה זה אולי גם לא יבינהו, אבל מי שראה – ראה: הוא כאן – ואינו כאן. וכל השתתפותו במסיבה – נעלמה. באותה שעה ראית ונוכחת מיהו האיש – ומה רחוק אתה ממנו. ואף הכאתו הקלה באצבעותי על לוח השולחן ופיזומו החשאי – דברו אליך בשפה אחרת עמוקה, ותקעו בלבך שפודין מלובנים של חשבון-נפש חותך ונוקב עד המעמקים.

ה.

אכן גדול היה האיש.

אבל לא אנו נמוד אותו. כי לא הכרנוהו ולא עמדנו עד סוף מהותה של אישיותו, של שיעור-קומתו. לא הקיפתו תפיסתנו. תמונה וקול ראינו ושמענו – ואותו לא ראינו. ברם זה ודאי: האיש היה גדול גם משיחותיו ומעשיו. כח-ביטוי אדיר היה לו לבטא את נפשו, את עצמו לא בטא ולא גילה. האור היה גדול מן הכלים – אף כי מעולם לא הביא לידי שבירת הכלים.

הוא היה אישיות. אישיות גדולה.

מחו – משכן הבהירות, לבו – היכל המצפון, אפיו – צור וחלמיש, בקרבו – אש לוהטת, צעדו – איתן ובוטח, דרכו – עקביות נמרצת, מגמתו – מלחמה וכבוש, ועיניו – תמיד לשמים.

מחשבתו – מקדח, מוסרו – צבת, מבטו – שפוד, צעדו – חרדה, דבורו – שאגה.
כארי התהלך בתוכנו, ושאגתו זעזעה לבותינו, ובגבורתו נסך גם בנו רוח גבורה.
אלה מקצות דרכיו אשר ראינו והרגשנו, וגם נראם ונרגישם לעד.
[נדפס ב"הנאמן" חשון תש"ו]

הרה"צ רבי יהושע צמבליסט זצ"ל מהוראדנא

נלב"ע ז' תשרי תש"ח

אב בישראל

הרבה סגולות יקרות שמשו חוטי ארג במסכת אישיותו הדגולה של ר' יהושעליה מהורודנא זצ"ל. הרבה אורות הקרינה נשמתו על כל סביבותיו: בניו ותלמידיו, יחיד וציבור, חיי שעה וחיי עולם, אבל כמדומה, שהנקודה המרכזית שבו, גלגל חמה של חיי העשירים, כך יש להגדירה: היותו אב בישראל. היא הפינה לכל סגולותיו, והיא היתד לכל מפעליו. היא המעין לעומק חיוניותו, והיא המבוע לרב מרצו. ואותה נקודה מרכזית אין סיבתה בעצמה, כי לא ילידת רגשנות היא, ואף לא מזיגה סתם של שכל ורגש, אלא הרבה למעלה מזה: ביטוי של דבקות בה', של "והלכת בדרכיו" - "ובו תדבק". והרי מצוה גדולה זו יש בה פרטים וכלל, פרטים של "מה הוא רחום, חנון, וכו' אף אתה רחום וכו'", וכלל הקובע את שורש כל המעשים: מה הוא אב לכל יצוריו הגדולים והקטנים, אף אתה היה אב לכל יצוריו של הקב"ה. נוסחה זו בפירוש איתמר ב"תומר דבורה": "החכמה אב לכל הנמצאות, כדכתיב: מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית, והן חיים ומתקיימים משם, כך יהיה הוא (האדם) אב לכל יצוריו של הקב"ה, ולישראל שהם הנשמות הקדושות וכו' ויהיה תמיד מתפלל בצרת המצרים כאילו היו בניו ממש וכאילו הוא יצרם שזהו רצונו של הקב"ה וכו' ובה ישא את סבל עם ה' וכו' הנצרכים לכלל, האובדות יחזיר, וירחם על ישראל וישא בסבר פנים יפות משאם וכו' ולא יבוש ולא יתעלם ולא יקוץ וינהל לכל אחד כפי צרכו". (שם פ"ג)

לא מידת חסידות היא זאת אלא חובה, מצוה. חובה של מעשים ומצוה של דבקות. ברם רק יחידים מיוחדים זוכים למילוי החובה וקיום המצוה כאחד, באשר גם לעילא מידה זו מוכתרת בשם "מידת החכמה" ולתתא רק מי שזכה לכך ש"מידת החכמה" היא מידתו, הוא זוכה אב לישראל. כלומר רק מי שזכה להכרה חיה ובהירה ביראת שמים ובערך האדם וישראל. משמעם של דברים: לא הכרה סתם, אלא הכרה שהיא חיה בו והוא חי בה. ברורה ובהירה ומאירה.

בין היחידים המיוחדים בדורנו שזכה למידה ולמצוה, היה הוא ז"ל. ויעידו על כך כל אותן האלמנות ואותם היתומים אשר מצאו בו את הדואג המסור והנאמן, ויספרו על כך כל מרי נפש אשר בהתעטף עליו רוחו מצא אצלו לב ללב, וכל איש ואשה אשר בהמצאם בשעת מיצר, בין הן ללאו, עלו אליו ויצאו הימנו מיושבים בלבם, ודרכם

נכונה לפנייהם, ואור הגינון הבריא מציץ מבין עיניהם, כי כך מחיבת המידה, מידת האב: "יהא נובע חיים לכל" (תו"ד שם).

וכן היה הוא ז"ל אב לתורה בישראל. דוק: לא רק אב בתורה, אלא גם אב לתורה. הוא לא הסתפק בעליית נפשו בלבד בתורה ויראה ומידות טובות. הוא היה אב לרבים אחרים בשטח זה. קיים וחיזק, העמיד והציב, הורה ולימד, חנך וגידל, קיבץ וריבץ, ועשה פעלים ופעילים לאורייתא. לא נח ולא שקט, כרה אזנים ופקח עינים ופתח לבבות לשמוע בלימודים. הוא היה הסרסור הגדול בין התורה ובין כל בן ישראל שיכול היה לקרבו לתורה. הוא עלה והעלה כאחד. הרואה אותו לומד בעצמו - דומה היה בעיניו כאדם שכולו מרוכז בתוך עצמו, מתייחד עם אלוקיו בלבו ומצפוני. והרואה אותו מלמד לאחרים - דומה היה עליו כאדם שכולו מסור לאחרים, בלי שיוור ושיעור. ובעצם הרי זכה למזג את שני אלה בלבו ובהיותו. לכך דרושה סגולה אישית נפלאה. זו מדת החכמה העליונה שחתר וזכה להדמות אליה. "אל החכמה שני פנים וכו', כך יהיה אל האדם שני פנים. הפן הראשון הוא - התבודדותו בקונו כדי להוסיף בחכמה ולתקנה. השני: ללמד בני אדם מאותה חכמה שהקב"ה השפיע עליו וכו'" (תו"ד פ"ג).

ולכן היתה פעילותו לחיזוק תלמוד תורה הרבה יותר מעסקנות, למעלה הרבה ממנה. היא היתה נפשו ונשמתו. תמצית מהותו. כל-עולמו. ממש: חייו ואורך ימיו. האיש עצמו הוא כאן הסיבה לפעילותו ולא רצון מסויים פרטי. ואם אפשר לו לאדם לוותר לפעמים על אחד מרצונותיו, אם כי מתוך צער וכאב, הרי אי אפשר לו לאדם לוותר על מהותו אף לרגע. אין מי שיוותר, ואין מי שיקבל את הויתור. האדם הוא כאן התגלמות חיה של האידיאה הגדולה תרתי דאינון חד. ללא מחיצה קלה. ללא הפסק כלשהו. ללא היסח הדעת וללא היסט הרגש, כלל ועיקר.

בהערכה זו נעריך את המנוח ז"ל. בקנה-מדה זה נמוד את גדלותו. כי היה האיש הזה גדול בדורו. א ב בדורו. אב לישראל ואורייתא.

[מתוך הספר "רבי יהושע מהוראדנא זצ"ל", ירושלים תש"ט (נערך ע"י רבי אלימלך זצ"ל), עמ' לט-מ]

הגאון רבי אייזיק שר זצ"ל

ראש ישיבת סלבודקה בני ברק. נלב"ע י' שבט תשי"ב

נועם המוסר

"קסם על שפתי מלך" - נאה היא חכמתו של שלמה, שלימד חכמה לאחרים מנפשו (מדרש משלי). דומה כי הכותרת אשר ניתנה בראש של רשימה זו, יש בה בעצמה מעין הגדרה לאישיותו התורנית-המוסרית הנהדרה של ראש ישיבת סלבודקה: הגאון רי"א שר זצ"ל, אשר מלאה שנה לפטירתו. ואם אין זו עדיין הגדרה אובייקטיבית ממצה של האישיות העשירה כשלעצמה, הרי ודאי שיש משום הגדרה סובייקטיבית, כפי שנתרשמה נפשם של תלמידיו ושומעי-לקחו המרובים. כי אמנם נעימה היתה עד מאד השפעתו המוסרית, ואף בשעה שחצב להבות על לקויי נפש חמורים, וחתך תחתם באיזמל-בקורתו החד, אף אז נעים היה מאד להמצא בטיפולו. נעים היה לחוש את טעם הריפוי הרדיקלי, את טעם השחרור משיגרה, מקטנוניות. זה טעם המוסר כפי ששפע במישרין מלבו ללב השומע - ללא חיץ, ללא עיסוי וכיסוי, ללא דרכי עקיפין וגיונוני-מארב. וגם כשנכנסת אליו בלב כבד ומעיק, מחמת טרדות פנים וחופץ כאחת, הרי מיד עם תחילת שיחתו עמך, הרגשת כאילו שכחת בחוף את הנטל המעיק. כי במחיצתו שררה תמיד בכל תוקפה האופטימיות הברוכה שהכל קרוב מאד לתיקון, קל מאד לרפוי, ובפיך ובלבבך לעשותו מיד ובמלוא המדה ממש. וכל זה לא נבע אצלו מתוך רצון לראות רק את הצד הטוב והקל, המאיר והבהיר. אדרבה: הוא מן היחידים בדור אשר ראה עמוקות את הצללים העטים מכל עבר אל נפש האדם וגילויה בחיים ובמעשה. את המרמה העצמית שהאדם נופל בה לעתים כה תכופות, ואת נחשי הדעות הזרות ועקרבי המידות הרעות, הכרוכים כמעט בכל מעשי האדם, אפילו במעשים כאלה המוגדרים כבר כטובים ונאים. אלא שיחד עם זאת, ראה גם את המעיינות הזכים של כל נשמה, את היסודות הבריאים הצפונים במעמקים הכי חבויים. והלא אלה הם מבטיחי התקוות לעליית נפש האדם לקראת שיאי תורה ומצוותיה. אלה הם פנסי-הנשמה אשר אם יבינו להדליק אותם כראוי עתידים הם להאיר כאור שבעת הימים. אף חוש ההומור החזק שלו, שידע לנצלו בכל-כך הרבה טקט וחן אישי-נפשי, לא היה אצלו סתם בבחינת ליצנותא דעבירה, אלא גם הוא שימש לו כלי ביטוי רציני, קולע, כדי להבליט באמצעותו כל מיני קמטים דקים מן הדקים בחגווי דבורים ומעשים - על כל האופייני שבהם. כי גם המגוון דורש הבנה וצריך לימוד. זאת ועוד: הרי זה בא להדגיש כי בעצם כל חטא הוא טעות מגוחכת - אם חושפים אותו כל צרכו. כל

חטא הוא בריחה מן המציאות אל הדמיון, מן הבריאה אל התווה. והאם אין זה עשוי להעלות חיוך מר אם אדם מבוגר עדיין משתקע במיני שחוק ילדותיים. ומאידך גיסא: הרי כל-כך קל לו לאדם להשתחרר מדברים שהם גם בעיני עצמו נטולי ממשות, תלושים מן החיים, חלולים מכל עילוי, וריקים מכל תוכן שהוא. ולכן לא פעם בשבתך אל שלחנו, מכונס ורוגע, צמוד לשיחתו הקולחת על הנפש ומידותיה, על מעשי אבות ובנים, נתון תחת רושם דבריו, נעשה לך לפתע כה קל, כאילו הורד מעל לבך משא של משקל כבד, ולא עוד אלא שהנה צמחו לך כנפיים, או יותר נכון: נתגלה לך להפתעתך שהנה לך מאז ומכבר כנפיים נעלמות - אלא שאתה לא הרגשת בהן משום-מה עד רגע זה. ועולם ומלואו התחילו להזדמר לפניך. ומתוכך, מפנים פנימיותך, בוקע ועולה לעומתם כעין זמר פלאים זמר ה"אני" המקורי שלך - אשר זה עידן ועידנים לא חשת אפילו במציאות הפשוטה. מה בשיחתו חולל בך זה עתה את הפלא הזה? הרעיון שבשיחה? יופי סגנונה? חן-שחוקה וברק-דמעתה? - כל אלה יחדיו. המזיגה והברוכה של כל אלה הסממנים המלאים של היוצר-המחנך, של מיטב סגולית נפשו. של חמדת חכמת חייו. של תורתו המוסרית הרעננה תמיד. של נועם מוסרו. אכן תורת מוסרו היתה כולה חכמת חיים מאשר למד מפי רבו המובהק הסבא מסלבודקה זצ"ל, בהרבה סוגיות של נפש ומדות של גדולים וקטנים על כל נפתוליהם וסיבוכיהם, ירידותיהם ועליותיהם, ומאשר הוסיף לקח בעצמו אגב נסיון עשיר בחדירה מעמיקה לנפשות תלמידיו הרבים, ומתוך מגע רב שהיה לו עם חוגי זקנים וצעירים מכל השכבות והסוגים. את כולם למד, חקר ודרש, ונפתחו לפניו שערי נפש וחיים. ולכן כל שיחה שלו הייתה חטיבת חיים רעננה ומפרכסת: נוף מנופי הנפש, אופקי יחיד וציבור, סגנון מחשבה וצורת דבור, טיב מעשים ועושים, פשר ספרים וסופרים, שיעור קומתם של גדולים וקטנים, צער נופלים ונפילים ושמחת קמים ושבים. אגב שיחה היה מעביר תמונות עשירות צבעים, שהיו בעצם שלל חוויות מקוריות משלו. לא אחת היה מתבטא ביחס לנושא מסוים בערך כך, דבר זה למדתי יפה, באסכולה זו עשיתי הרבה. הוא למד תמיד. כל אדם היה לו לנושא, כל תופעה היתה לו לסוגיא, והוא עצמו היה נושא הנושאים לתלמודו. את עצמו למד תמיד מחדש. דומה כי לא השאיר אף פנה חבויה אחת בנפשי וידע היטב את מוצאה ומבואיה. השכיל לפרוט על כל נימיה, והצליח להפיק מהם את מלוא מנגינתם.

ואם כי הוא שאב מעינות תורה וחכמה מהרבה מאד מקורות ראשונים ואחרונים, ולא דרך קריאה בלבד, אלא דרך מיון ודיון והעמקה, מכל-מקום לא נתפקחה מקוריותו כל עיקר. והוא גילה הרבה מאד מקוריות פוריה. ואפילו אותם אריח ולבנה שהביאם משדות אחרים אצלו קבלו גם הם צורה מקורית. וכמעט שלא היה

דבר אחד מדבריו שאפשר היה להחליפו בנקל בדברי אחרים. על הכל היתה דרך מוחו ולבו, נצרפה בכור סגולותיו וכשרונותיו - ורק אז באה אצלו בשימוש גם בשביל אחרים. רק אז הוכשרה אצלו לבוא בקהל תלמידיו ומושפעייו. ומכאן גם הסבר להסתייגויות שהיה מביע לעתים ביחס לשיטות ואישים, כי גם בזה היה משום ביטוי מקוריותו - ותו לא. היה בזה משום הבלטת קו דק מן הדק, משום חדירה לבין השיטין ואל תוך השיטין. כי יותר מכל אהב את הבהירות, השקופה, הצלולה, אשר הן שלה הן ולא שלה לאו. ולכן התרחק מכל ערפל, מכל חשש טשטוש, מכל עב-ענן של מליצות רמות אשר אין מאחוריהן איזה תוכן מבורר, מבוסס, נובע מן המקורות הראשונים, מכיל תמצית השקפה ותמונת חיים. ואת הבהירות שלו שאף להנחיל גם לאחרים, ע"י ברור וסינון, הפשט וניתוח, של דעות ומדות ומעשים. כך למד וכך לימד. כך היה וכך רצה שיהיו גם אחרים.

איש החיים היה. אוהב חיים ורודף חיים. ואצלו ראינו בחוש כיצד מזדהים ממש אהבת חיים ואהבת תורה. כל חייו היו תורתו וכל תורתו הייתה חיים. הביטוי: "תורת חיים" - היה אצלו מציאות. ומכאן רעננותו גם לעת זקנה ושיבה. וגם לעת חולשה ומחלה. תמיד ראינוהו צעיר פורח בעלומיו. מלא תסיסה וסער. שופע חלומות ותכניות למפעלים גדולים. ומוכן להשקיע את כל כוחותיו בביצועם. ולפיכך כה הלהיבה אישיותו לבות בני תורה צעירים, כה הרבתה לתת להם מעוף ומניע לעליה רוחנית-מוסרית גדולה, לבריחה מכל שיגרא וקטנות ונמיכות, להתרומם מעל לכל צמצום. כי הוא פנה לאדם כולו וביקש את האדם כולו. דברים כפשוטם: לא היתה פינת חיים אשר לא הסתכל בה, ולמד איתה, והשתדל להאיר עליה באור התורה. לא היתה פינת אדם אשר לא התעניין בה במפולש והשתדל להקרין אותה ועליה באור המוסר. ומגמתו תמיד: לדובב כל כח וכשרון חיוביים, ולהביא לידי גילוי מלא של החיים הפנימיים העשירים. כך חי האדם הגדול הזה, חיים גדולים ועשירים, ושימש בכהונה גדולה של ראש ישיבת סלבודקה, ונכנס אל היכל לפנים מהיכל: היכל הישיבה והיכל האדם.

[נדפס בהנאמן שנה ה-ב]

מרן הגרא"י קרליץ זצ"ל

בעל החזון איש

נלב"ע ט"ו מרחשון תשי"ד

חזון האיש

א.

גולת הכותרת של הבריאה: האדם, תכלית חייו: חזונו כנברא בצלם אלוקים ודמותו. כרוכים ירדו לעולם האדם וחזונו, למען יהיו זהים לחלוטין. אך גרם החטא הראשון וענפיו, והקרובים האלה נתרסקו. ויש גם שנעשו אויבים זה לזה. ברם אף אם האדם בכללו לא הגשים את חזונו – גם לא חדל להתגעגע לו. ברגעי קשב פנימי עמוק, מתעורר בו הרעב לחזון. בשעות עליה ושפל גם יחד. עם זריחה בנפשו, בהתאזרו להעפיל למרומי זוך, ירגיש בכאב כי משותקות כנפיו – באין חזון. עם הערב שמש בנפשו, בהגותו נכאים על אזלת-לב, יבקש משען-תנחומות ולא ימצא – באין חזון. ובזכות האדם לשעת-בדולח, מקודשת מכל חולין, מזוככת מכל תפלות, אמנם יזהיר אליו החזון ויבוא בו פנימה, אבל כלעומת שבא כן יצא, וישאיר אחריו יקוד געגועים. כי עדיין לא נתאחדו האיש וחזונו, על אף המשיכה ההדדית ביניהם: האיש מתגעגע לחזון – והחזון מצפה לאיש.

במעגל זה יעמדו רוב האנשים. יתגעגעו – ויעפילו, יתגעגעו – ויפלו, ויוסיפו להתגעגע. ויד ה' רשמת כל נייע וזיע בנפשות. ושותלת בני-עליה בכל דור ובכל מקום, למען יתלקטו אליהם כל הרעבים והצמאים להתחמם לאורם ולשאוב ממעיינותיהם. ויחידים-מיוחדים אלה מעלים את הרבים האחרים עם עלייתם הם. הללו הם הסולם הנפלא אשר בשלביו יציבו צעדיהם קטון וגדול, וילבשו עוז ועצמה, אמונה ובטחון, לקום תמיד מחדש בבטחון ואמונה, ולהסתער למעלה למעלה.

אחד גדול ומופלא בסוגו, גאון התורה והיראה, זכה והיה גם גאון יחיד במינו באותה מזיגה אורגאנית של איש וחזון – ויהי לחזון איש. כשם ספרו רב החלקים כן כתר אישיותו, כתר חייו רב-התפארת. בו נתאחדו החזון והאיש לספר חיים. ספר חי – לדורו ולדורות.

הדור כולו, גדוליו והמוניו, ראו בו את האיש. כל סגולות-היקר אשר הזהירו ממנו לא היו אלא גילויים רבים ושונים של עצם האיש. כלגל חמה זה אשר קרני אורו זורחים על פני מרחבים עצומים, והם בטלים כלפי מקורם.

במה זכה? מהו סוד גדולתו? על שאלות כאלה לא ניתן בנקל להשיב בלשון ברורה. כבשונה של אישיות גדולה גם הוא מכבשונו של עולם. אין קטנים ובינונים יכולים לעמוד על מהותה של גדלות אמתית. אין בידם אלא קנה-מידה זה של הכפלת עצמם, ואילו גדלות אמתית אינה כפל-קטנות, אפילו לא פי כמה וכמה. היא אינה גם כפל-בינוניות כמה וכמה מונים. היא לגמרי מחוץ לתחומים אלה. היא גם לא רק טיב שונה. היא סוג אחר, מין אחר. קטע אחר וכתב אחר. מהות אחרת מעיקרה. וכיצד תוכל איפוא לבוא הערכה כלשהי עליה אשר תתקרב לאמת הפשוטה. האמת כשלעצמה. היא – ולא דמוי אליה.

ברם אם תעמוד השאלה בניסוח יותר צנוע: במה זיכה אותנו? מהו סוד גדולתו בשבילנו? על כך אנו חייבים לתת תשובה לעצמנו. חיים גדולים צריכים למוד, כי הם צריכים ללמד אותנו דרך חיים. בתורת ספר חי עלינו להגות בו תוך עיון והעמקה. וכשם שגישתו לכל דבר היתה ישרה ופשוטה, ללא להטי-חריפנות וקסמי-חדשנות. כך מצווים אנו לגשת אל הקודש לפרשת-חיינו בחרדת-כבוד של ישירות ופשטות ללא מרכאות וסוגריים. ואולי בזכותו הגדולה, ובזכות אהבתנו אליו, יאצל גם עתה אלינו מאורו. נחזור כאן על כמה הנחות-יסוד – כפשוטן.

חביב האדם לפני קונו אשר ברא אותו בצלמו ודמותו. אבל אין חבתו שלמה לפני המקום אלא אם-כן יקיים בעצמו: "והלכת בדרכיו". היינו: האדם שנברא בצלם אלקים ודמותו, במבנה נשמתו ומהותה, וגם במבנה גופו יש מרמזי מעלה, ראוי לו שיגלה בפועל את שיש בו בכח מסגולות-נשמה, מצלמו ודמותו. ואם מוצאים בתארי השי"ת: רחום, חנון, חסיד, קדוש - ברור שאלה הם גם תארי נשמתו של האדם. ואם השי"ת מתגלה, כביכול, במדות אלה בעולמו, הרי שאף האדם, צלמו ודמותו, במדות אלה יכול וצריך להתגלות במלוא מהותו. מה שיש ב"כל" יש ב"חלק" ממנו, והמצוה היא: שהאדם יתגלה בכל דרכי חיינו בתור "חלק א-לוה ממעל". וכשהאדם מתגלה בתור שכזה הריהו מרבה התגלות אלקים בעולם. האדם מגלה שמו של הקב"ה בעולם בהידמותו לבוראו ע"י הליכה בדרכיו שהם שמותיו-כינויו של הקב"ה – מגלי אלקותו בעולמו. במיצוי: הידמות האדם לבוראו בדרכי חיינו היא גילוי הבורא בנברא. קנה-המדה הוא: גילוי כל הטוב הגנוז בנפש האדם. תחומיה של מצוה זו הן תחומי הנשמה בכללה. התחומים הסופיים ליכולת האדם. היקף-הנקודה באותה מצוה הוא היקף-נשמה, עומק-נקודה הוא עומק-נשמה. לא באדם היא דורשת מדות טובות, אלא את האדם כהתגלות כל הטוב והיפה. לא אדם לחוד ומדותיו הטובות לחוד, אלא אחדות האדם ומדותיו הטובות. יחוד-עצם. יחוד-מהות. האדם כמעין הרחמים והקדושה. מקור ומבוע כאחד. אור ומאור.

בעל "חזון איש" ז"ל זכה להיות בדורנו דוגמא של תפארת של מי שהלך בדרכי ה' כל ימי חייו, ונתגדל ונתקדש שם שמים בעצם היותו ובכל גילויו.

ג.

מתוך עליותיו בקודש, בתורה וביראה ובדבקות, הלכה והתבלטה דמותו הגדולה בתור אב לישראל. אב לכלל האומה, גם בארצה וגם בתפוצותיה. ואב לכל יחיד ויחיד אשר פנה אליו או אשר בתחום ראייתו. אב – ממש: דואג מסור ונאמן. מורה ומחנך ומרומם. לא היתה שאלה בחיי האומה אשר לא נתן דעתו עליה וקבע עמדתו אליה. בפירוש וברמז, בכתב ובפה. ומשנתן דעתו וקבע עמדתו לא נח ולא שקט, עד אם עשה מה שביכלתו, אם במישרין ואם בעקיפין. אם בעצמו ואם ע"י אחרים. בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו. גם לא היתה שאלה בחיי הפרט, אשר הובאה לפניו או אשר ראה צורך להתעניין בה, שהוא לא חשב עליה במיצוי מוחו ולבו כדי לתת לה פתרון מתאים והולם. כל ידיעותיו בתורה ובחכמה ובחיים היו תמיד מגויסות ועומדות מוכנות לפעולה לכל הנדרש. כל גאוניות מחו ולבו הופנתה לכך. כל סגולות רוחו היקרות האירו אל מול הנידון באותו מקום ובאותה שעה ובאותו ענין. ללא היסח דעת והיסט רגש כלשהם. כלל גדול קבע אצלו שורש לכל המעשים האלה: מה הקב"ה הוא אב לכל יצוריו הגדולים והקטנים, אף על האדם להיות אב לכל יצוריו של קב"ה. נוסחה זו בפירוש איתמר: "החכמה אב לכל הנמצאות, כך כתיב: מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית, והן חיים ומתקיימים משם. כך יהיה הוא (האדם) אב לכל יצוריו של הקב"ה, ולישראל שהם הנשמות הקדושות וכו', ויהיה תמיד מתפלל בצרת המצירים כאילו היו בניו ממש, וכאילו הוא יצרם, שזהו רצונו של הקב"ה וכו', ובזה ישא את כל עם ה' וכו', הנצרכים יכלכל, האבידות יחזיר, וירחם על ישראל, וישא בסבר פנים יפות משאם וכו', ולא יבוש ולא יתעלם ולא יקוץ, וינהל לכל אחד כפי צרכו..." (תומר דבורה, פ"ג).

ועוד זאת: "כשם שהחכמה העליונה פרושה על כל הנמצאים, כך ראוי לאדם שתהיה חכמתו מצויה בכל, ויהיה מלמד להועיל לבני אדם לכל אחד ואחד כפי כחו, כל מה שיוכל להשפיע עליו מחכמתו ישפיעהו ולא תטרידהו שום סבה כלל" (שם).

כללו של דבר: "כשם שהחכמה העליונה תחיה את הכל, כך יהיה האדם מורה חיים לכל העולם, וגורם להם חיי העולם הזה וחיי העולם הבא וממציא להם חיים..." (שם). וכל חובת האדם בעולמו ולעולמו מתמצה בזה. הכלל: יהיה נובע חיים לכל... (שם).

בעל "חזון איש" ז"ל, שהיה אב לישראל, היה ביטוי מוחשי, חי, לכל האמור כאן כצווי וחובה. הוא היה "מורה חיים" ו"ממציא חיים" ו"נובע חיים" – ואלה היו חייו הוא.

הוא עלה והעלה כאחד. הוא חי והחייה עם רב. הרואה אותו לומד בעצמו, דומה היה בעיניו כאדם שכולו מרוכז בתוך עצמו, מתייחד עם אלוהיו בלבו ומצפּונו, ומקיים מצוותיו לשם יחוד שמו, כאילו אין לו אלא עולמו הוא. והרואה אותו מלמד לאחרים ועושה למען היחיד והרבים, דומה היה עליו כאדם שכולו מסור לאחרים, בלי שיעור ושיור. אבל בעצם זכה למזג את שתי אלה בהיותו בקודש ובמקדש. בתלמוד ובמעשה. גם זה מתוך דבקות במדת תיקונו: "אל החכמה שני פנים וכו', כך יהיה אל האדם שני פנים: הפן הראשון הוא, התבודדותו בקונו כדי להוסיף בחכמה ולתקנה. השני: ללמד בני אדם מאותה חכמה שהקב"ה השפיע עליו וכו' (תו"ד שם). מה נפלא החזיון הזה: עליה עצמית בלתי פוסקת – והעלאת אחרים בלי הרף. אבל אין כאן סתם גשר-פלא על פני שני ניגודים קוטביים. אלא יש כאן ממדת החכמה דלעילא. כי בנקודת-הגובה של מדת החכמה אין כלל ניגוד כזה. שם העליה היא צורך העלאה, וההעלאה היא הכרח העליה. האדם הוא גם עולם מיוחד בפני עצמו, וגם ארוג במסכת העולם כולו. ושני העולמות האלה הם בעצם עולם אחד-אחיד, ואין כלל אפשרות להפריד בין הדבקים האלה. היסוד הוא: "ישראל ערבים זה לזה, מפני שממש יש בכל אחד חלק אחד מחברו, וכשחוטא האחד פוגם את עצמו ופוגם חלק אשר לחברו בו, נמצא מצד החלק ההוא חברו ערב עליו, ולכך ראוי לאדם להיותו חפץ בטובתו של חברו, ועינו טובה על טובת חברו, וכבודו יהיה חביב עליו כשלו, שהרי זה הוא ממש, ומטעם זה נצטוונו: "ואהבת לרעך כמוך" (תו"ד, פ"א, ד). מכאן, שכל הפרדה שאדם עושה בינו לבין חברו, בין עולמו המיוחד לבין העולם כולו – מלאכותית היא. אדם זה מעיד על עצמו כי אינו מכיר את מהותו הוא, ולכן גם אינו יודע כי אחת היא בו ובחברו. הוא אדיש לחברו ואדישותו מתנקמת בו בעצמו. ואילו אדם שרואה עצמו בחטיבה אחדותית עם חברו ועם כלל האומה, חי תוך הכרת מהותו האמתית, שמח עם כולם ומצטער עם כולם, והריהו עולה עם כולם ומעלה את כולם. ואף אם יחיד הוא בדורו, בתורתו ויראתו ומידותיו ומעשיו, הרי כל הדור כולו משתקף אצלו והוא משתקף בדמותו הכללית של הדור. הכל נוגע לו ובו, והכל מוקרן מהשראת אישיותו והשפעת חכמתו.

בעל "חזון איש" ז"ל היה יחיד במינו בדורנו. ואף כי לא היה לו כל תפקיד רשמי, ולא קיבל כל מינוי ממישהו ולא הוטלה עליו מטעם מישהו כל משימה שהיא. מכל מקום היה חי עם דורו ובתוך דורו, ער לכל הנשמע והנעשה ומעורה בכל בעיה

ופתרונה. הוא היה סמל של האדם המתבודד עם קונו, וסמל של אדם אשר העולם כולו הוא עולמו. אב רחמן ואח קרוב. הוא האיש והוא חזונו.

וכאשר עלתה נשמתו הטהורה השמימה – נתייתם הדור כולו. צל-יגון ירד על כלל האומה ויחידיה. וגם עם תום שנת האבל, לא תם האבל הפנימי על הסתלקותו של אבינו ומורנו הגדול, והלב בוכה בחשאי על החלל שנשאר ריק, על האי שופרא-דשופרא.

מנחם ציון ובונה ירושלים הוא ינחמנו.

[המאמר התפרסם בעתון בטי"ו חשון תשט"ו, במלאת שנה לפטירתו של החזון איש].

מרן הגרא"ז מלצר זצ"ל, ראש ישיבת עץ החיים. נלב"ע י' כסלו תשי"ד

אבן האזל

א.

אבני השתיה לאישיות הגדולה הזאת היו שתיים שהן אחת: ישרות ויושר. וכל תורתו, כל בנין עולמו, כל מסכת חייו, היו מיוסדים עליהן. וכמין שני מעיינות נעשו לו אלה, ומהם גאו ועלו תמיד אוצרות נפשיים ושכליים עשירים, עד כי גדל האיש מאד, ויהי לעמוד התורה בדורנו, לגדול ראשי הישיבות, לרב רבנן ותלמידיהן, למופת חי של איש התורה בטהרתה, לבאר מים חיים לכל הצמאים לדבר ה' זו הלכה, ומבקשים נתיב לחדרי חדריה.

שכל ישר לתפארת. ללא קמטים וקפלים, עקופין ונפתולים, עיגול והחלקה. כל סברא מחושבת יפה. מתוחה בקו ישר מנקודת-ראשיתה עד נקודת-אחריתה. ללא רפיון כלשהו באמצע. ברורה ובהירה בכללה ופרטיה. שמורה מכל ערפול, נקיה מכל ערבוב, בשלה גמורה ועשויה, ללא בוסר וחספוס. ברק חידוש לא הטוה לצדדין, והמצאת-פתע היתה חשודה בעיניו. כי ישרותו היתה הרבה יותר משיטה: היא הייתה דפוס שכלו. היא הייתה שמנו ולבונתו. היא הייתה בו ולו האור והמאור.

לב ישר להפליא. ללא חריצין ונעיצין, תסביכים ומשקעים. כל רגש בו וממנו פשוט וטבעי, נקי וכנה, מאיר ומחמם. תחילתו תוכו וסופו אמת. מפליג בנהר אהבה אל חופי שלום. גילוי מפולש של נשמה טהורה. פניות לא הטילו בו את צלליהן, ונגיעות לא הכו בו גלים. מופלג מחשבוניות קטנים, ומופקע מלהטי מחשבה ודבור. סער קנאה לא עברהו, וסערת קנאות לא הוציאתו מן המידה. תקיף בדעתו ומכבד דעות נוגדות של אחרים. רך וענוג ואציל, וגם איתן ואמיץ ונועז. תמים וצנוע באהלו, וגם מפוכח וזקוף בשער. רציני ותפוס שרעפים, ובת-צחוק קורנת על שפתיו. איש ההלכה במהותו, וכן פיוט ונועם זמר כנורות לנפשו. מורס מעם בשאר רוחו, ומלבב בעממיותו הבלתי-אמצעית. כי ישרו היה הרבה יותר משיטה: הוא היה תוכן לבו ותבניתו. הוא היה רוחו וריחו. הוא היה בו ולו הכור והמצפון.

ודא בדא תליא. ישרות השכל ויושר הלב הושפעו זו מזו והשלימו זה את זה. ולא באופן עראי ובדרך אגב, אלא היה זה חבור אורגאני נפלא בפשטותו. אחדות מח ולב, מזיגה של רגש ושכל. ברכת שלום ואהבה, שמחת למוד ויצירה.

לפיכך זכה להיות רב גדול למאות ואלפי תלמידים ותלמידי-תלמידים, אשר העניק להם את היקר לו מכל: את האהבה לישרות. דוק יפה: לא "דרך" במובן המקובל

הראה להם, לא "שיטה" המחייבת להכניע לפניו כל נושא תלמודי-הלכתי כדי שיתאים למסגרתה, לא שיטה של הגיון או ניתוח. אלא כלל גדול מסר להם: לבקש תמיד בכל נושא, כגדול כקטן, את קו היושר. אך ורק אותו לבדו. כי רק זהו הפרי של כל נושא, וכל שאר הדברים אינם אלא בבחינת ציצים ופרחים ועלים. ואם לעתים אין להגיע אל קו היושר אלא ע"י שידוד מערכות גמור של הנושא, או ניתוח חד וחריף, או גילוי המושג ההגיוני, או תרבות יסודות שונים - יש לברך על שפע החידוש המתגלה אז. על העושר התורני המופיע לעולם תוך כדי מתח העיון. אבל לעומת זאת: אם לעתים נראה כי דוקא הצעד השקט והמתון מביא אל קו היושר, כי דוקא הפשטות הצנועה מגלה כאן את פני האמת - יש לברך בשמחה גם על כך. ויש להיות אמיץ כדי לוותר על כל מתיחות יתירה והעמקה שלא לצורך ותועלת. ואם לעתים אתה נוכח שבירור גמור של איזה נושא הוא באותה שעה למעלה מכוחותיך, אסור אז גם לבטל את ההליכה בקטנות, את האפשרות לטכס "עצה" כיצד לפחות לסקל במקצת את אבני המכשול המונחים בדרך העולה אל הבירור והמיצוי. ואם לעתים לא יעלה בידך אלא להבהיר את הקשיים עצמם המתעוררים בהבנת נושא מסוים, מבלי שתוכל אפילו לחשוב כרגע גם על איזה פתרון להם – גם זו לברכה. גם זה בבחינת הישג מכובד. כי עומד אתה עכ"פ בשערי היושר, אם כי עדיין לא הצלחת להכנס מהם והלאה יותר פנימה.

[חלק מתוך מאמר ארוך בעיתון "שערים", י"ב טבת תשי"ד⁶]

---

6 מחמת חשיבותו נדפס המאמר כולו במפוזר גם בספר הנודע "בדרך עץ החיים" (תולדות הגראז"מ, י"ל ע"י נכדו ר' ידעאל מלצר נ"י), בשמונה מקומות בספר: עמ' 230, 298, 368, 412, 581, 585, 588, 589.

מאמרי הערכה והספד

- ✧ הרב משה צבי נריה - ר' אלימלך איש נועם
- ✧ ר' דוד זריצקי - הרב אלימלך בר-שאול
- ✧ ר' מאיר חובב - תפארת אדם
- ✧ ד"ר יצחק רפאל - הרב אלימלך בר-שאול זצ"ל
- ✧ הרב ישראל הס - רסיסי אורו
- ✧ הרב כתריאל פישל טכורש - הרב בר-שאול זצ"ל
- ✧ הרב שלמה גורן - מופת הדור
- ✧ הרב מרדכי קוקיס - לשיטתו החינוכית
- ✧ הרב יהודה שביב - נועם אלימלך
- ✧ קובץ אור המזרח - איש האשכולות
- ✧ הרב צבי קפלן - ר' אלימלך בר-שאול זצ"ל
- ✧ ר' בצלאל שאולזון - שבע שנים להסתלקותו
- ✧ הרב יוסף גליקסברג - איש האשכולות

מתוך עשרות מאמרי הספד והערכה על רבי אלימלך, שנדפסו בקבצים
ובעיתונים שונים, קיבצנו כאן מספר מאמרים נפלאים.

ויהי רצון שניקח מהם לעצמנו, איש לפי מדרגתו, להוסיף יראת שמים
ואהבת השם, עמו וארצו.

ר' אלימלך איש נועם

הרב משה צבי נריה זצ"ל

מנופה של ישראל נעקר אילן עמוק-השורש וברוך-הענפים. רב ומורה, מדריך ומשפיע. נואם בחסד עליון וסופר בעט מחונן. אהוב על הבריות ותהלתו בפי נער וזקן גם יחד. משנתו סדורה, הוראתו ברורה והסברתו מאירה. ועל הכל – מתק-שפתיים ונעימת קול, העולים מתוך לב רגש וחם.

"דו האסט א הארץ – אבער דו באהארצט עס ניט"¹ – אמר אחד מגדולי החסידות. לא כן הרב בר-שאול זצ"ל, הוא היה כולו נלבב ומלבב: "מצוה ולב", "מערכי לב", ומשום כך חדרו דבריו כה-עמוק בלבבות, ומשום כך עיף הלב ובדמי ימיו חדל מדפוק.

מיום עמדו על דעתו נמוג בחבלי-אדם אל מעין המחשבה והרגש של מרחן הגראי"ה קוק זצ"ל. מדי שבת בשבתו, בשעת "רעוא דרעוין" שתה בצמא את דבריו, והם התמזגו אצלו עם דפוסי מחשבת בית-מדרש-המוסר.

אם יש במציאות טיפוס של רב ישראלי – היה הוא מייצגו הראשי. תלמיד חכם שבארץ ישראל שכולו נועם – ר' אלימלך איש-נועם. שדרכיו דרכי נועם. ואמריו אמרי-נועם.

אין פלא שכה נמשכו אליו, שכה נדבקו אליו, שבצמא שתו דבריו, וכל פגישה אתו השאירה אחריה רשמים טובים ונעימים.

איני זוכר הלוויה שהיו כה מרובים בה בני הנעורים ובני התשחורת. הוא היה מורם ורבם והוא חדר לנבכי לבטיהם ועזר להם לבנות את הכרתם, להבהיר את השקפת עולמם. ועל כן כה עמוק אבלם ויגונם על פטירתו. קודרים ושחוחים הלכו אחרי מיטתו. הוא חי למענם והוא אבד להם.

לא רק משפחה צעירה נתייתמה - נתייתם דור צעיר. דור אשר נאבק על עצמו, על דמותו, ואשר דמותו הרוחנית והאנושית של הרב בר-שאול זצ"ל היתה לו למאירת דרך.

[הופיע בעתון "הצופה", יום ששי י"ז מרחשון תשכ"ה]

הרב אלימלך בר-שאוֹל זצ"ל

ר' דוד זריצקי

נתחיל ונאמר: אצל הרב בר-שאוֹל זצ"ל, היתה תמיד אהבה תלויה בדבר.

הוא אהב כל יחיד מישראל לא רק את המיוחד שבו, אלא את הישראליות שהוא ניחון בה על ידי יותר הכלל והפרט. היא היתה תלויה והולכת לפניו ובכל מקום שהוא בא, מיד היתה אהבה זו נודפת ממנו, וריחה היה מתפשט בד' אמותיו תדיר. בביתו, שהיה דחוס אהבה לכלל ולפרט, בעבודתו הציבורית, הרבנית, החינוכית. כמה סבל עבר עליו בגלל אהבתו זו שלא ידעה גבול, לא הבדילה בין אדם לאדם, בין גדול לבין קטן. וכל מעינותיו, והם היו מרובים מאד ומפכים תמיד חיות יהודית – היו נתונים לאהבה זו שהורידה מן השמים וחילקה בין בני אדם הקרובים והרחוקים.

וכל מי שבא בד' אמותיו, הרגיש מיד את חוס לבבו הגדול, וכל מי שבא עמו במגע, הרגיש מיד כי לפניו אהבה במלוא עוצמתה היהודית, אהבה המלטפת, מקרבת רחוקים. מסבירה יותר מאשר הרבה שעורים וויכוחים וסימפוזיונים. מתוך לבו הוא דיבר, מתוך לבו הוא הוכיח, ומשום שלבו היה פתוח כפתחו של אולם, מצאו בו אלפים את משכנם, והוא עצמו נמצא מרחף ואינו מוצא מקום לרמ"ח אבריו, כיון שכולם, עד אחד, מסורים היו לו לכל בר-בי-רב דחד יומא, לכל עני וקשה-יום, לכל מי שעינו ביקשה להדמיע ולא ידעה היכן הדמעה חבוייה.

הוא מצא דברי נוחם במקום שמעטים מצאום, הוא מצא שמחה אצל העצוב והגישה לו על טס משובץ יהלומי דברים, שרק הוא, בחוס לבו מצאם כבושים אצלו, והוא חיפש במעמקי נפשו, במקום אשר רק הוא עצמו מסוגל היה להגיע, ומשם דלה דלה דברי יופי בשביל אחרים, שטרחו ולא מצאו. ויש אשר באו אליו אנשים מעולם אחר, אלה אשר ענדו משקפים שחורים והם הסתירו את עיניהם מעיני השמש והם ראו את הכל מבעד לשחור של המשקפים, ראיתי אותם לפני שהם באו אליו, ולאחר מכן, והרי הם הפכו לאנשים אחרים. לא שהם מיד התחילו לסלסל בפיאות, אלא שבלבם פנימה נשבר הקפאון, החרון-אף העוטה רבים מבני ישראל במדינה שלנו נגד היהדות הדתית שכך ובמשך הזמן נמצאה השפה, עדיין לא משותפת, בכל זאת מצאו בעצמם כי היהדות הדתית בכל זאת עדיין אינה בבחינת כלי אין חפץ בו.

הוא הפקיר עצמו בשביל כל יהודי, אף על פי שלא הכירו, אף על פי שלא ידע אם אמנם ראוי והגון הוא שיתן לו את כל אשר לו, שיתן לו מעשר מכל זהב הפרוויים [זהב מובחר, ע"פ דה"י ב, ג, ו] אשר הוא תמיד נמצא על לשונו, מאותם הרעיונות

הלבביים, מאותו ההוד אשר עטף בו את כל מצוות התורה, במשך כל ימיו טרח ומצא יופי נעלה במנהג הקל, במצוה שאנשים רבים דשים אותה בעקבותיהם, ומשהגיש מצוה זו או מנהג זה בפני אנשים בלתי מבינים, הכניס בלבם את השמחה עצמה, את האהבה לכל אשר בשם "מצוה" יקרא.

משום כך מצאנו אצלו תמיד אנשים צעירים אשר הלכו בעולם התווה וחיפשו את אשר נמצא באמתחותיהם והם לא ידעו מזה, הוא לא חיפש עבורם, אולם הכניס בהם את הרצון לחטט בפנימיותם, ומשנשתרש בלבם הרצון הזה, לא יצאו ממנו עד אשר מצאו בעצמם שירה של יופי לעולמו של הקב"ה, שירה של הוד לבריאתו כיצירה אלוקית, שירה של הדר לתורתו אשר כל שלא מובן בה, הוא יותר נצחי, יותר יפה ויותר נעלה מכל אשר מסוגל מוחו של האדם הגאון לחשוב.

והוא נשאר אותו "הרב בר-שאול". אם כשהיה יושב על כסא הרבנות ברחובות, או כשהיה משמיע שיעוריו המפורסמים, או כשהיה יושב עם בני נוער מספר להם על תורת אל-חי, פניו היו תמיד מלאים שמחה ושמחה זו עברה על ואל השומעים לקחו או דברו או אף תוכחתו. כי תוכחתו היתה כה גדושה אהבה לזולת, עד שלא הבינו אם אמנם זוהי תוכחה או שיר אהבה לאדם שבישראל ולישראל שבאדם.

הרבנות ברחובות שהועמסה עליו, כפי שהוא אמר לי לא פעם, נגד רצונו, הטילה עליו עומס של עבודה יותר מאשר אילו כיהן בעיר ענקית, כי הוא לקח את הרבנות וחילקה לאלפי חלקיקים זעירים, והם אלפי האנשים המתגוררים בעירו שהוא היה בעל הבית שלה, וכל אחד חייב היה לקבל חלק זעיר מאותה דמות רבנית נאצלת ששמה: "הרב בר-שאול", כל אחד אשר חיפש בו את הרב שלו, מן הקיצוניים שביהדות הדתית ועד לחברי הקיבוצים החופשיים, הוא תמך תמיכה בלתי מסויגת בחינוך העצמאי, נתן את כוחו ואת כספו כדי לחזק את החינוך הדתי הטהור והבלתי מעורב בשום שמץ של נכריות, כולם מצאו אצלו אוזן קשבת אף אלה שביקשו לשמוע את דבר ה' לא מקרוב, אלא הרחק, כי נתייראו מפני האש הגדולה, והוא היה תמיד המליץ בינם לבין תורת אלוקים חיים, והם באו אליו בהמוניהם, לשמוע לקח, תחילה הם באו אליו מלאי פחד, שמא ימצאו בו אדם נוקשה, רב מחמיר, אולם הוא היה מחמיר לעצמו בכל החומרות, קפדן כלפי עצמו בכל הדקדוקים, שמר על כל סייג עד לקיצוניות גמורה, ואילו בשביל אחרים נתן את כח אבהותו, את כל כשרונו הנדיר, את כל אצילותו – כדי לחפש מקום להניח את כף רגלם במי המבול הגאים בדורנו ומכסים אפילו את ראשי ההרים הגבוהים.

והוא עדיין צעיר לימים, וכבר הפך לסמל של רב בישראל, רב האהוב על כל שדרות העם, היודע לסמל יותר מכל אדם אחר בעירו – את כל הטוב והיפה שבמושג "רב

בישראל", שידע את האחריות האיומה המוטלת עליו, לא רק כרבה של עיר גדולה, כאב בית דין, אלא וזה העיקר בתקופה שלנו – כמורה לרבים, כמחנך שנהרו אליו המונים לשמוע מה בפיו, וביקשו ממנו תשובות על כל השאלות והבעיות המתעוררות אצלנו בתקופה האחרונה, יש בהן כדי להעסיק טובי המוחות, אלא שהמוחות הטובים של אנשים ללא אמונה, מתאמצים ללכת בצדי הבעיות הללו, כדי שלא להיתקל בהן, ובמקרה הגרוע או הטוב – כשהן בכל זאת נתקלים בהן – הם עוברים עליהן מבלי לבקש תשובה.

הרב בר-שאול זצ"ל היה תמיד מוקף צעירים ומבוגרים כאלה ששתו בצמא את פיו ומשום שידע על אחריותו זו, היה תמיד נתון בתוך תוכן של הבעיות ותמיד למד ולימד, צלל במים אדירים ודלה והשקה את העדרים שהתקבצו סביבו בראותם בו את מורם. הוא היה מנהיג רוחני שהדור היה זקוק לו מאד, והדור מצא אותו והושיב אותו על כתר הרבנות בעיר כרחובות, כדי להעמיס עליו יותר מאשר כוחותיו הפיזיים מסוגלים היו לעמוד בו, אלא שלא נשאר לו לעצמו פנאי אף רגע אחד, ביתו המה תמיד אנשים מכל הסוגים ומכל השכבות, שבאו למצוא אצלו תשובה על שאלותיהם או לבקש עזרה בצרתם הכלכלית, שבאו להתייעץ עמו בענייני כלל ופרט, או שבאו סתם ליהנות מזיו אהבתו, ואף אלה שקבלו אצלו נדבה, הוא נתן תמיד פי הרבה מאשר מסוגל היה לתת, בטוחים היו שאינו נותן משלו, כי תמיד היה מוצא את הביטוי הנכון למי שליבו כואב עליו, ותמיד מצא המקבל כי אין הוא מקבל, אלא מלווה או נותן למישהו אחר שמציאה מצא אצל הרב והרי היא שלו משום שבינו של הרב הוא רשות הרבים ללא כל ספק.

נפשו גדולה היתה, מסוגלת לשאת עולם של רבים, להצר בצרתם של אחרים, לא ידעה עייפות ולא ליאות, אולם לבו, לב בשר לא עמד לו בסבלו, יותר מדי הוא נשא בחובו, יותר מדי הביאו לפניו – והוא נשתתק באופן פתאומי. נלקח מאתנו בצהריים – כצאת השמש בגבורתו.

[מתוך עיתון "המודיע", חשון תשכ"ה]

תפארת אדם

ר' מאיר חובב ז"ל

[מתלמידי הרב עוד משיבת קלצק ומקורבו בהמשך השנים]

מבית של חב"ד בא לבית המדרש הסלבודקאי שבישיבת חברון. אזכרה פגישה ראשונה לפני כ' שנים בערך. השיחה נסבה על תנועת המוסר ואישיה. לשואל לא נראתה הדרך והשיטה לא תפסה את לבו. עם עולה מן הכבשנים בדרך לתקומה, וכאן עוסקים בני תורה, עתידה הרוחני של אומה, בעצמם ובנפשם, ואינם רואים אש מהלכת ברשות הרבים. ועוד כהנה וכהנה שאלות ותמיהות הועלו על השולחן בשעת הסעודה השלישית. והרב, שכבר אז היה מבכירי הלומדים שהוציאה ישיבת חברון ומן המסולתים שבתלמידיה, מקשיב בעניין ומשיב בשלוה. דובר אמת בלבבו, ואיננו מנסה לאפר עיני איש שיחו. והשבת יוצאת והשעה מאוחרת. ואז יורדים השנים לבית המדרש הברסלבי שאנשיו מאחרים הרבה לצאת מן השבת. עוד שומעים קטע של ליקוטי מוהר"ן וניגון מלפת אותו. מתפללים מעריב ויוצאים לקדש את הלבנה. ואחרי קידוש לבנה יוצאים בריקוד נלהב.

מנין למתנגד נשמה חסידית כזאת?

ומה לחבד"י בבית מדרשה של סלבודקה?

והתשובה לא באה אז, אבל לימים הובנה מאליה. בבית המדרש הסלבודקאי מצא המשורר הליריקן את שירת המחשבה של הנפש. הרי זו שיטה העוסקת ביחיד ובמידותיו, הרואה באדם, ביחיד, יצור נשגב ונעלה. חלק אלוה-ממעל. כאן עוסק האדם עם עצמו ורואה את נפשו במפולש. כאן הוא שר את שיר "היחידה" שבנפשו שלו. ואמנם כאחד המעולים שיצאו מבית המדרש הזה, ידע לארוג את תורת-המידות של ר' ישראל סלנטר ומפרשיו הסבא מסלבודקא ור' לייב חסמן, במסכת כוללת של השקפת עולם, ושנים הרבה לאחר שיצא מבית המדרש כתב במכתב: "כל הרע מתחיל מן היחיד. מלחמת עם בעם אינה בעצם אלא מלחמת יצרים בלבם של היחיד. לא יקום השלום בין העמים אלא כאשר יקום השלום תחילה בלבבות היחידים. ולפיכך העשייה היעילה ביותר לטובת השלום היא ראשית כל שיפור המידות והדעות שלי, שלך ושל שלנו".

עד כאן הלך עם רבותיו ודרכם. אבל מכאן ואילך נתפצלו הדרכים. מה יעשה היחיד בעולמו ובחיינו ועם חיינו? הוא לא הסתפק ב"מסילות ישרים". הוא חזר אל המהר"ל

ואל [חסרה מילה] הוא שאב מלא חפניים מתורתו. כך נעשה אדם של מזיגה שהכל פנו אליו וראו בו רבם.

היה בן הדור השני לשיבת חברון, ותלמיד חבר לבני הדור הראשון. למדן מופלג ששאב מלוא חופניים תורה מפי רבותיו הגדולים, ועוד יותר מספרי ראשונים ואחרונים. אולם רק מעטים יודעים מה רבה היתה השפעת מורו-חברו הרב יצחק מאיר בן מנחם זצ"ל עליו, כשם שלא רבים הכירו אותו גאון מופלא ואיש ההגות שעשה עמנו ואפילו לא הספידוהו כהלכה.

הדור הראשון לעולי ישיבת חברון נפגש עם ארץ ישראל ותהה על דרכו בה. אלה לא היו בני הישוב הישן, אך גם לא "חלוצים". זו היתה חטיבה לעצמה בראשית העליה השלישית שאין לה אח ורע. ובני הדור השני לישיבה, בני ארץ ישראל מקצתם, היתה להם הישיבה מקום להתנערות והרחבת אופקי מחשבה ועשייה על טהרת הקודש. ואכן יצאו מאותה חבורה של תלמידים רבנים מושכי-בעט-סופר, עסקנים, פרנסים ובנאים. בני חבורה זו לא נצטרפו אל הרב קוק ולא הלכו בדרכו, אך ראו את מעשה הבניין ולא לחמו בבונים. ראו את המהפכה המתרגשת לבוא על הארץ ועל העם, וידעו כי עצימת עיניים לא תשנה כאן דבר. הם היו מעוגנים בבית המדרש ובדף גמרא כבחירי למדנים. אך אותם מצינת הערנות הרוחנית והמתח האינטלקטואלי והאופק הרחב לגבי כל הזרמים שברוח.

מבחירי החבורה ומן המופלאים שבה היה הרב בר-שאול. בקי היה בספרות ישראל לדורותיה וידע גם את הספרות החדשה. הוא תפס בעוד מועד כי כלי ההסברה של הדור משתנים, והכיר בערכה המכריע של הספרות. והוא הגיע למדרגות גבוהות בתחום זה. כשרונו עמד לו. אבל הוא גם עמל והתייגע עד שהגיע למקום שהגיע. וכלי זה שרכש עם ההכרה העמוקה את העולם הזה של רוח, הם שקירבו אליו גם רחוקים.

וצודק ידידי ר' יהודה עמיטל באומרו, שלא לנוער בלבד היה הוא הרב היחיד אלא גם למבוגרים. רבים הם בארץ שרק הוא היה מסוגל לדבר עימם.

דומה, כי בית המדרש של תנועת המוסר הוא גם שהביאו להיות מדריך ומשפיע לצעירים ולמבוגרים תוהים. איש המוסר, המכיר בערכו של כל יחיד כבעולם מלא, חייב להתייחס אליו בכובד ראש ולא להשאר אדיש לצערו-ספקותיו. והמשורר, הרואה בכל נער ונערה צעירים נטעים רכים בגן ה', יודע מה גדולה שמחתם בהתרת ספקותיהם. והוא לבדו, שאוצרות לאין ספור עמדו לרשותו וסבלנות לאין גבול פיעמה בו, נעשה האדם שהכל פונים אליו. הוא ידע מה גדול צערו של השואל ואינו נענה, ולפיכך קיבל עליו אחריותו של פוסק.

על כל אלה היה אב לתלמידיו. הוא הכירם מלבר ומלגו, וחי אותם ועימהם. הוא ליווה אותם בעצה ובאהבה בכל דרכיהם. ואם תלמיד בחזקת בן הוא, היה הרב בר-שאול אב טוב ורחום לתלמידיו. ואף הללו אהבוהו והוקירוהו. מאור פניו, נפשו הקורנת והרחבה ומידותיו התרומיות עשו את ביתו לתל-תלפיות, תל שכל-פיות-שואלים פנו אליו, והוא היה המשביר והמשפיע.

ארכו הדברים ומעט מן המעט ממה שיש לאמור על רבנו נאמר כאן. הלב אינו נכנע עדיין למחשבה, כי אכן איננו עמנו עוד. וכבד העט.

[נדפס ב"הצופה", שבעה לפטירתו]

זה המקום לכתוב מספר מילים על הקשר בין הרב בר-שאול ובין ר' מאיר חובב. מאיר הגיע לישיבת 'חברון' בירושלים בשנת תש"ו, ע"פ עצת המשגיח התוודע לרב אלימלך בר-שאול, ומצא בו מדריך רוחני כלבבו. באלול תש"ז כשייסד הרב צבי יהודה מלצר זצ"ל את 'ישיבת קלצק' ברחובות, היה מאיר בין הבחורים שעברו לישיבה זו מ'חברון', וכך העמיק הקשר בינו לבין הרב בר-שאול, שעבר גם הוא לרחובות. לימים הגיע ר' מאיר אל מקצועו העיקרי: עריכת ספרים והבאתם לדפוס. הוא ניצל את מומחיותו בתחום זה, ובחוש מיוחד היה מאתר רבנים שיש להם שפע של חידושים ומסייע להם לערוך את דברי התורה שלהם לספרים. גם את הרב בר-שאול עודד אבא להפיץ את תורתו בכתב, וסייע לו בהוצאת ספריו. הוא ליווה את הרב בר-שאול בעבודתו על כתביו עד סוף ימיו: בשנתו האחרונה הוא תכנן אתו את הוצאת שיחותיו לפרשות השבוע, אך הצליח להוציא את המלאכה אל הפועל רק לאחר שהמחבר נתבקש לבית עולמו. בעזבונו מצוי שיר "משלוח מנות" שקיבל מהרב בר-שאול בפורים תש"ח, והרי הוא לפנינו [תודה לבנו וביתו של ר' מאיר על עזרתם].

לצורב מאיר ידיד ...

והוא "בחור" כהלכה,

וחיל אמיץ במערכה,

ומשך נקיה וזכה

תורה מהתם והכא

ונפשו טרם נחה...

מלוא החופן ברכה :
אלף פעם ככה –
מאת אלקי המערכה –
לחינוך, ספרות, והדרכה!

מאת חוטב עצים ושואב מים

שלבו פה וגם בירושלים

והוא אביון ולא מלך

ובכ"ז – שמו : אלימלך!

הרב אלימלך בר-שאול זצ"ל

ד"ר יצחק רפאל ז"ל

גדולים וטובים ממני כבר הספידו את הרב אהרן אלימלך בר-שאול (שאולזון) זצ"ל, רבה הראשי של רחובות, רבים ניסו בכתב ובעל פה לשרטט דמותו הנלבבת, עשירת הגוונים. ואמנם רב סגולות היה האיש, בעל תכונות מקיפות, אולם אילו באתי למצות מהותו בהגדרה מייחדת, הייתי מכנהו, על פי מידתו הקובעת והבולטת: איש הלב. כל מחשבותיו והגיונותיו ואף מעשיו והנהגתו עברו את צינור הלב היהודי הגדול. בשורות מעטות הוא מבטא בכך את תמצית ראייתו הכוללת בספרו "מצוה ולב": "המצוות הן עיצומה של נפש. הן חיות בה והיא חיה בהן. על ידן היא יוצאת ממסגר, נפדית ונגאלת ובאה לכלל חירות מלאה, עליונה. ומי שנפשו אינה מתרוננת לקראת מצווה ובשעת עשייתה נפשו נתונה בסד ומבועה אטום, הוא זקוק למאמץ של חינוך עצמי, של גלוי עצמי, של פדות פנימית. דבר זה יכול לבוא ע"י תלמוד תורה ומצוותיה בכל כלי הבינה, בשקיקה וצימאון, בצפיה ונכונות, לעשות את לבו אכסניה של תורה ודרך הלב יפציע האור לנפש פנימה וממנה אל החיים בתרועת שמחה".

איש לבב זה כבר זכה כאמור להערכות רבות וחשובים מכל נראים לי מדבריו של הרב בצלאל זיולטי, חבר בית-הדין הגדול לערעורים, שבאו גם בראש הספר "ריח מים" (רשמי עיון במקראות ובמדרשות, ת"א תשכ"ח), בהם הדגיש במיוחד תכונה יסודית ונעלה אחת: גדלותו בחיי היום יום.

היה לו לרב בר-שאול כשרון מיוחד, שאך מעטים חוננו בו. הוא ידע להרצות דבריו ולבטא דעותיו אגב שילוב הרמוני של מובאות ממקורותינו, המקרא וספרות חז"ל,

ראשונים ואחרונים, ושיבוצם המופלא, מעשה חושב. הקורא יקבל את הדברים כאילו מפי איש אחד נאמרו, כולם מקשה. אלמלא המירכאות וציוני המקורות קשה לעתים להבחין מה המובא ומה משלו, מה האסמכתא ומה המסקנה.

כלל זה יאה ונכון לגבי כל מה שיצא מתחת עטו המבורך, אולם נעמוד עליו כעל קו אופייני ברור, ביחוד בספרו "מן הבאר", המכיל שיחות לפרשיות השבוע ומועדות (ת"א תשכ"ה). לכאורה לפנינו חומר דרושי מנופה, אחד מספרי הדרוש הרבים. באומרי ספר-דרוש, אין כוונתי חלילה למעט מהערך. באלפי ספרי הדרוש, מאז ה"בינה לעתים" עד ימינו, שוקעו הרבה מאד לב ורגש, הגיון ופתוס, הבנה וכשרון, התרשמות מעמיקה וראיה רחוקה. "מן הבאר" הוא בכל זאת סוג אחר. לא נאומים ולא הטפה, גם לא דברי התעוררות וניחומים. לפנינו שיחות נאות כתובות בלשון קלה ומושכת, הדוברת גם ללב הקורא המודרני, כאשר כל אחת מפרשיות השבוע הופכת נושא, שאפשר להתגדר בו ובמסגרתו תובע השקפה מקפת על בעיה יסודית כלשהי.

... העיון בספרי הרב אלימלך בר-שאול נוסך בלבך הרגשה, כי הלך בטרם עתו ולא רק מבחינת שנים וגיל. משנתו אך החלה להבשיל. לא זכה הוא ולא זכינו אנחנו.

[סיני ס"ד]

רסיסי אור

הרב ישראל הס זצ"ל

"אמר ליה רב לשמואל בר שילת: אחים לי בהספדאי, דהתם קאימנא" (שבת קנ"ג ע"א) יש, איפוא, מן ההעזה של תלמיד לספד את רבו ומה עוד בפניו, בנוכחותו, "דהתם קאימנא".

"ולא היה זה ממנו דרך גאווה ורודפו אחר הכבוד, אף כי אחרי מותו. רק כדי שע"י החמום בהספדו יבואו האנשים להרהר תשובה בליבם, וצדקה תיחשב לו בהיותו סבה קרובה לזכות את הרבים. וזה מה שרצה כשאמר "דהתם קאימנא" - כלומר, גם אני אעמוד שם ויהיה לי זכות במה שיהיה סיבה להביאם לידי תשובה. וכשהצדיק נפטר ואין איש שם על לב אז אבד הזכות הזה שיהיה ראוי לבוא על ידו" (דרשות מהר"י מינץ, הדרוש השלישי). זה מקור ההיתר לעזו ולהעזה - שלא תאבד הזכות שהינה ראויה לבוא על ידו, וההיתר הוא רק למה שאנו כתלמידים, כצעירים יכולים - וממילא חייבים - ללמוד מדרכיו על מנת לדרוך בהם.

כח השמיעה

איתא בגמרא (קידושין דף ו' ע"א) "ת"ר: הרי את אשתי, הרי את ארוסתי, הרי את קנויה לי – מקודשת. הרי את שלי, הרי את ברשותי, הרי את זקוקה לי – מקודשת. וליתנינהו כולוהו כחדא (שהרי כשאין שינוי וחדוש בבבות אפשר למזגן?) תנא תלת תלת שמעינהו וגרסינהו" כך, במילים אלה וסדר זה, שמע התנא בנערותו, בלמודו וכך, במילים אלה, גרס ולמד כל חייו ואף בזמן תנאותו. שמעינהו וגרסינהו – הוא כח אדיר של דיוק השמיעה המביאה לזכות ללמד אחרים בדיקנות את ששמע.

כח השמיעה, הדבקות לשמוע, הרצון והריצה העקשנית לשמוע – זאת עלינו ללמוד. מפי הרב סרנא שליט"א ראש ישיבת חברון, נאמר, שבמשך שנים עשרה שנה (כפשוטו) לא החסיר אף שיחה אחת מפיו, מלבד באונס שאפילו רחמנא פטריה, ובאותו זמן קיבל גם מהסבא מסלבודקא (שהעריכו מאד ותמך בו – בדחקותו – בסתר. מפי הרב סוקולובר, עד ראייה) ויחד עם זה ממרן הרב זצ"ל. בלא קטנות של חלוק ופירוד בין אגדה להלכה, חסידות למוסר, ונגלה לנסתר. קו נמשך מצמידות האוזן לשיחות וסיפורי חב"ד מפי סבו העיוור המונהג ע"י נכדו הקטן בדרכו לכותל ועד לשמיעת כל חידוש ומימרא מפי תלמידיו עד ימיו האחרונים.

על כוחה וענינה של שמיעה, שמעתי ממנו: "אוזן ששמעה על הר סיני, כי לי בניי עבדים (ויקרא כ"ה נ"ה) והלך וקנה אדון לעצמו – תירצו" (קידושין כ"ב ע"ב) והלא כל התורה כולה שמעה אוזננו על הר סיני ולמה לא נאמר: אוזן ששמעה לא תאכל חזיר וכו', אלא רק בעבירת "אהבתי את אדוני" (שמות כ"א, ה')? "כי לי בניי עבדים" – עבדות פירושה – מילוי פקודות, ציות, וזה קשור בשמיעה, עבד שאינו שומע לאדונו או שומע גם לדברי אחרים אינו עבד. וכן בגמרא (ב"ק פ"ה ע"ב) "קטע את ידו – נותן לו דמי ידו, שבר את רגלו, סימא את עינו – נותן לו דמי רגלו או עינו. חרשו – נותן לו דמי כולו" (רש"י "חרשו – אין ראוי לכלום"). מי שמוכר עצמו לעבד מסיר אוזנו משמוע דברי אדונו היחיד לשמוע דברי אדון משנה ("עבדי" הם ולא עבדים לעבדים"), מי שפוגם בכח שמיעתו – יסוד עבודת ה' – הוא ראוי שירצע – ודווקא אוזנו.

אהבת ישראל

מעשה בארבעה מתלמידיו, ילידי רוחו ושומעי פיו, שנשאה אותם רוחם להוציא ביטאון לדעות ועיון במחשבת התורה. נמנו וגמרו שיפרוש כל אחד לפינתו ויחבר מאמר כפי שיעלה רעיונו. לסוף חמישה ימים נפגשו ושלף כל אחד מתיקו את חיבורו, והנה – נושאי כל החיבורים היו – אהבת ישראל. כיוונם ותוכנם – כמעט אחד. עד היכן שפעה אהבת ישראל ועד אנה השפיעה לתלמידיו-בניו.

"שלום שלום לקרוב ולרחוק".

לקרוב - תלמידיו שהלך עימם בדרכי קרבה ואהבה ושלום, בביתו וברחובות רחובות. חלק משיחות אלה הונצחו אח"כ עלי ספר (המחכה לפרסומו²) "טיולי ערבית" של רב ותלמידו בדמות "שני רעים", חברים בישיבה, האחד ותיק יותר בישיבה (הוא זצ"ל) וכבר הספיק להתאקלם באוירה של תורה ומוסר ולרכוש מידה נאה של ידיעה והבנה והרגשה (איזו ענוה וצניעות) והשני עודנו טירון וחדש באהלה של תורה ולבו הצעיר שואל ותוהה, והוא דרוך ומתוח ומוכן לקליטה רוחנית רעננה". לא מקרה הוא שזכה להעמיד תלמידים הרבה שהיו קשורים לו - והוא להם - בשמחותיהם ועצבונם.

ולרחוק - ערבים רבים רבים היו צופים תלמידיו מחלון פנימיות הישיבה לחלון ביתו השכן, כיצד היה מנצל את האקט הפורמאלי של רישום זוג לנישואין אצל הרב לשיחה עמוקה ולקירוב הלבבות, ורבים השיב מעוון.

דלות ודחקות

יודעים אנו על דלותו ודחקותו, בימי ילדותו ובחרותו. והוא לא ימיש מאוהל תורה. ואכן, מה נענה אבתריה שיושבים אנו בהיכלות מפוארים של תורה ולחמנו פרוש ומוגש לפנינו? עד כמה עלינו להתחזק בתורה ועמל למודה!

על רקע זה יובנו - ביתר שאת - שירי ההלל המרובים לישיבה המפוזרים בין דפי ספריו. שיאים - המילים האחרונות של "מצווה ולב": "רצונך לקיים ובו תדבק - הוה מקיים: ובה תדבק. בה - בישיבה, בה - בחכמיה תלמידיה, בה - בחייה, בה - במעין היוצא לתוכה מקודש הקודשים, מבית ה' ושכינת עוזו".

תלמיד חכם

במהדורה שניה של "מצווה ולב" נוסף - כדבריו מתוך ראיית הצורך לכך במציאותנו - הפרק על אמונת חכמים: "דבקות בחכמים" (עמ' 208). "משול ת"ח מובהק למעין: "כל העוסק בתורה לשמה... נעשה כמעין המתגבר" וכו'. "מעין - זהותו: מפכה מן המקור, מתמיד בנביעה, שופע מים חיים, מעניק ברכת יצירה". מי מסוגל לתמצת מהותו טוב יותר ובסגנון נאה וקולע יותר: תורתו - מן המקור, מפי ספרים ומפי סופרים ונתינה כשמיעתה. נביעתו - מתמדת, לא היה דבר שלא ידע עליו ולא היה זמן שלא נענה בו, ודבריו - שפעת מים חיים ומחיים שהעניקו והשפיעו על אחרים ברכת-יצירה-ברוכה.

שאלוהו (מערכי לב עמ' 83) "לקבל קצת הסבר על דרשות חז"ל... באותם כתובים אשר פשוטם נראה לנו ברור וגלוי". תשובתו - בהירה ומבררת - הסתמכה על שלושה מדרשים לדוגמא וכולם על פסוק ראשון של פרשת לך לך (נשמתו יצאה-כידוע – ממש עם כניסת פ' לך לך). והרי הדוגמא השלישית: "לך לך - כך אמרו (בראשית רבה י"ב): למה היה אברהם אבינו דומה, לצלוחית של אפופי לסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזווית ולא היה ריחה נודף. כיוון שהיתה מטוטלת היה ריחה נודף. כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו: טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם". לך לך - הוראת הליכה אינה מטרה לעצמה כי אם אמצעי להגיע ממקום שאינו רצוי למקום הנרצה "מארצך... אלי" אך כאן - "בעצם ההליכה של אברהם בעולם יש משום מטרה... וגם על ההליכה עצמה בא הציווי, כי אברהם הוא כולו שליחות, כולו יעוד. עצם טלטולו בעולם יבשם את העולם... הוא (אברהם במשל, רבנו בנמשל) צריך להתגלות בדרכו בין הבריות בעולם. הוא עתיד להפגש עם הרבה אנשים ומסוגים שונים (בחורי ישיבה וחברי קיבוץ, שומרי תורה ועוזביה, נערים גם זקנים) - ומתוך כך להתבלט ולהתנשא במלוא שיעור קומתו הענקית. הוא עתיד להיפגש עם מצבים שונים ותופעות קשות ואירועים נדירים - ומתוך כך להתבלט ולהתנשא בגדולתו הרוחנית הנשגבה עד לשיאים הרמים ביותר". "בן שלוש הכיר אברהם את בוראו", והחל למלא שליחותו בעבודה קשה של לך לך. מפי אמו שתח' שמעתי שבגיל שלוש כששאלוהו - בזלזול כדרך שמקנטרים תינוקות - "מה תהיה לכשתגדל", ענה בכובד ראש: "רצוני להיות רב".

קטע משירי ריה"ל שציטט הרב א. בר-שאל זצ"ל בריש ספרו מערכי לב, כ"נפש" לאחיו - ישמש "נפש" גם לו -

..."וקרה אסון,

והפיל חסון.

והוביש ששון...

מלאכי קדשו

יקדמו נפשו

בכסא קדשו,

ותבא בסודם..."

[שמעתיך]

הרב אלימלך בר-שאוֹל זצ"ל

הרב כתריאל פישל טכורש זצ"ל

פטירתו הפתאומית של הרב ר' אהרן אלימלך בר-שאוֹל, רבה הראשי של רחובות, הדהימה את אנשי קהילתו שהיה נערץ עליהם מאוד, ואת הישוב כולו על כל הוגיו.

והוא עדיין במלוא צעירותו, לבלובו ופריחתו, כולו אומר הוד והדר, חריצות ומרץ רב. לפעול ולהפעיל, בכל שטחי החיים: בתורה רבה ובלמוד, במוסר ובמידות, בדין ובמשפט, ביחסי אדם ובחברה.

יסודו ושורשו בארץ הקודש, משושלת של ארבעה דורות. "ארץ צבי גידלה שעשועיה", הורתו ולידתו בירושלים עיר הקודש, וממנה ובה צמח ועלה, ובעודו באבו הראה כשרונות נפלאים, עד שהתבלט כדמות תורנית-רוחנית מוסרית נעלה ונאצלת, שופעת אור תורה וזיו החכמה והתבונה, חודר ומשפיע על היחיד והכלל גם יחד.

הוא היה אישיות רב-גונית ורבת תפארת: איש ההלכה המעשית, נכנס לפני ולפנים לעניני הלכה שונים, אף סבוכים ומסובכים, חדר לבעיות היום והשעה, מבחינת ההלכה, והתאמץ למצוא את הפתרונות המתאימים ואף חרץ פסקי דין וקבע מסקנות מעשיות, במישור הציבורי.

היה איש המחשבת וההגות, הוא ידע את המזיגה של הלב והמוח, הרגש והשכל, היה בו משום גדלות דמוחין ורחבת הלב גם יחד, כי על כן, ידע את סוד המיזוג של מצווה ולב: לשלב בערכת החוקים והמשפטים עם "מערכת הלב", "וזה ספר תולדות אדם": בספריו "מערכי לב" ו"מצוה ולב" שהעניק לנו, גלומות מערכות לבו הטהור, באשר איש הלב היה: לבביות, עדנת-נפש וחן-אצילות אפפו אותו.

הוא היה עשיר הניב והביטוי, בעל-פה ובכתב גם יחד. פה מפיק מרגליות, מסביר ומשכנע, קולה בשטף דבריו הנעימים החודרים ללב ולנפש, מרביץ תורה בשיעוריו, בהרצאותיו התורניות, מעמיק מחשבה במשאיו, בנאומיו ובהרצאותיו המחשבתיות-המוסריות, השובבות נפשות, בשיחותיו המעניינות, בפתגמיו ובאמרותיו הקולעים.

היה נתון ומסור כל-כלו לנוער הדתי: דור העתיד, הקשיב בקשב רב להמייתו. הוא התקשר אותו בקשר בל ינתק, הדריכו, חינכו, התווה את אורח חייו, ישר הדוריו, ופלס לו נתיבי עולם. הוא היה מורה ופוסק לחברי הקבוצים הדתיים: עמד איתם בקשר אמיץ, התעמק בבעיותיהם, בשאלותיהם ההלכתיות בדרכם המיוחדת

במערכות חייהם, במבנה משקיהם, והתפתחותם התורנית הרוחנית-המוסרית, והנחיל להם עצה ותושיה, חנוך והדרכה.

היה מפורז בכוחותיו הנפשיים בהרבה שלוחות-פעולה, ברבנות, בדיינות, בלמוד, בהרצאות במפעלי "ירחי דכלה", בישיבות ובסמינריונים, בימי עיון, בבמות למחשבת היהדות, בכנוסים ובמסיבות-בית, ואף אל תפוצות ישראל כיוון מעינותיו. השתתף והדריך בסמינרים לצעירים: הרצה בקהילות ישראל בניכר, ועל כל אחת מהופעותיו הטביע חותם של מצוה ולב.

היה חבר וידיד נאמן ל"חבר הרבנים", והשתתף בתדירות ובתכיפות בפעולה, בישיבות, בהכרעות על המצב הדתי בארץ וכו'. השתתפותו במפעלי "ירחי דכלה" שע"י "חבר הרבנים" עוררה התעניינות מיוחדת בין המשתתפים. הרב בר-שאול ז"ל היווה את הציר שעליו סובבו הפעולות הרוחניות: שיעורים בתלמוד, הרצאות מקיפות בהלכה ובמחשבה, ושיחות מוסריות-חסידייות, מלוות לבביות שובבת ומושכת, שהשפעתם ניכרת ובלטת לעין.

עם פטירתו נגדע אילן רב גדול, וגדולה האבידה לרבנות בכלל, שהוא היה אחד מגדוליה וממפאריה. במיוחד גדולה האבידה ל"חבר הרבנים", שרבות פעל בו, וכן לישוב כולו, לכלל ולפרט, ובראש לכל לנער הדתי ולחברי הקיבוצים הדתיים, שניטלה מהם עטרת ראשם ותפארתם.

אנו עומדים כולנו שבורים ורצוצים לרגל הילקחו מאתנו. "כי הלך אדם לבית עולמו", כי אדם גדול ושלם במלא ההיקף וההינף, הלך מאתנו ונעקר מגידולו בעצם עלייתו.

ו"אחד מן החבורה שמת תדאג כל החבורה כולה", הוא היה אחד מהחבורה, ניהן בכשרונות מיוחדים, בסגולות תפארת, איש חמודות, היה בעל נועם הליכות ומדות תרומיות, נקי כפיים ובר לבב.

נדם, ומי יתן לנו תמורתו.

[שבילין י-י"א]

מופת הדור

הרב שלמה גורן זצ"ל

אישיות מופלאה, רבת גוונים וממדים, מקורית ומעמיקה בהלכה, באגדה ובמחשבה, היה ידיד נעורי הדגול והנערץ הרב הגאון ר' אלימלך בר-שאול זצ"ל. זכיתי להכירו ולהוקיר את כשרונותיו, מידותיו ותכונותיו הנפלאות עשרות בשנים, ולעקוב אחרי התפתחותו הרוחנית, מאז כניסתו לישיבת חברון לפני שלושים ושלוש שנים, עד יומו האחרון בשמשו כרב ראשי ואב"ד ברחובות ורבו הנערץ והבלתי מוכתר של הקיבוץ הדתי בארץ כולה. מידת הענוה והצנע לכת, פשטות החיים והערכת הזולת, הגישה האבהית והלבבית ביותר לכל אדם לכל גיל, וההבנה החודרת והישרה לכל בעיה, הקנו לו את הייחוד בין רבני ישראל, ואת ההערכה והמשיכה הנאדרת של הנוער במדינה.

במה היה צפון סוד גדולתו ושיעור-קומתו הרוחני? בתכונה נפשית מיוחדת במינה שעברה כחוט השני על פני יובל שנות חייו, בלימודו, בפעולותיו ובדרכי מחשבתו, והיא: הכושר ליצירת סינתזה רוחנית מתורות שונות ומקצוות שהיו נחשבות לבלתי ניתנות לאיחוד ולהרכבה. הרב בר-שאול זצ"ל, כל ישותו ומהותו היו דוגמה ומופת לאיחוד תורות ומיזוג רעיונות והליכי מחשבה.

דרכו הרוחנית השתרעה על ארבעה שטחי יצירה, ובכולן היה עקבי ונאמן לשיטתו והשקפתו בדבר השלמות המאחדת את כל השקפות היסוד של תורת ישראל, פלגיו ותנועותיו הרוחניות, המוסריות והפילוסופיות.

בהיותו דבק בשלמות יצירה בעולמות העליונים, חיפש ומצא את הסינתזה לתורות השונות שמצאו מחסה ביהדות ואת המאחד בהשקפות עולם השונות. כשם שאנו מאוחדים באמונת היחוד בתחום האלקי, כך מצוים אנו להסיר כל פירוד בהלך מחשבותינו והשקפותינו ולמצוא את המכנה המשותף ואת המסגרת המאחדת והכוללת של חיינו הרוחניים.

הסינתזה הרבנית

בדרכו רצופת אהבת התורה, עם ישראל וארצו, יצר את הסינתזה הנפלאה בין הרב והגאון, איש ההלכה הטיפוסי מהדורות הקודמים שתפקידו היה להורות את דרך התורה המקובלת והסלולה לעם, לבין הרב בעידן השגת עצמאות ישראל, לאחר השואה העולמית - הפיסית והרוחנית כאחת, העומד לפני בעיות ממלכתיות שלא

היו לעולמים, הנובעת מקבלת אחריות ממלכתית ומשימות טרום-משיחיות מעין קיבוץ גלויות של שרידי חרב, וכינון מדינה מודרנית אשר התורה והחזון יאירו את דרכה ויקבעו את מסלול התקדמותה, אם נדע להתעלות ולהעלות את העם לרום פסגתו.

מתוך הכרת רוממות השעה ואחריות התפקידים המוטלים כיום על הרבנות התנשא הרב ר' אלימלך והתאזר עוז. בדק, חקר ומצא את הדרך לנפשות התועות, ונעשה בעצמו דוגמא ומופת של רב המגשר על פני התהום שבין הדורות הקדומים לדור הזה, והראה קבל עם ועולם את המאור שבתורה ושבהלכה ואת החזון הצפון בהפעלת חוקיה ומשפטיה בחיינו העצמאיים.

הסינתזה בין תנועת החסידות לתורת המוסר

בעקביות, בדבקות ובמסירות יצר ברוחו, בנפשו ובכל הליכותיו את היצירה המופלאה השניה. והיא: המזיגה בין תורת החסידות לתורת המוסר. שתי השקפות עולם אלו שהיו שונות זו מזו בתכלית. מצא בהן הרב ר' אלימלך את המזיגה הנפלאה, את המכנה המשותף ואת המאחד בתוך הפירוד, ומהן יצר השקפת עולם ואורח חיים המורכב מן הטוב והיפה של שתי התורות כאחת.

מצד אחד, מושרש מצד אביו ז"ל בתנועה החסידית של חב"ד המבוססת על האמונה התמימה הנובעת מן הלב ועל הדבקות ומסירות הנפש מתוך שמחה עילאית, המעלה את האדם הפשוט לספירות העליונות של חכמה, בינה ודעת.

מצד אחר, תלמיד שקדן שעשה לילות כימים בישיבת סלבודקה-חברון שנחשבה למבצר תנועת המוסר בישראל. ואמנם הרב בר-שאל בשקידתו הרבה שקע גם בלימוד המוסר בכל נפשו ומאדו וראה בה דרך להסתכלות פנימית של אדם בנפשו, על מנת לעצב את אשיותו ומדותיו ולעקור את השגרתיות ואת "מצוות אנשים מלומדה" מחיינו. משתי השקפות-יסוד הוות עולם אלו ביהדות יצר את תורתו המורכבת, עד שחיינו, פעולותיו, הגיגיו וגישתו לכל אדם ולכל בעיה בחיים היו מושתתים על סינתזה עילאית ומורכבת זו, המביאה בעקבותיה עמקות המחשבה, רחבות הלב, התעלות שבנפש, ענוה ופשטות בהליכות חיים.

הסינתזה הספרותית

יצירה שלישית של הרב בר-שאל ז"ל בעקביות רבה, וביסודיות מעמיקה היא המזיגה שבין הספרות המודרנית לבין הספרות העתיקה המשתרעת על פני כל היצירה הרוחנית שלנו בעבר, מאחר שהשוני ביניהם בתוכן, בסגנון ובצורה הוא רב כל כך שלא היה כמעט שום אפשרות של מגע והשפעה מזו לזו.

והנה בספריו, בהרצאותיו ובשיחותיו הקולחות ושופעות הברקות ורעיונות חדשים מורגשת תמיד תופעה זאת של הרכבת החדש על גבי הישן, ולא רק בבחינת "קנקן חדש מלא ישן" אלא בתורת התחדשות של יצירות ששרשיהן נוקבים ויורדים תהום רבה, ונופיהן עולות לרום השמים ולפסגת המחשבה והסגנון הנשגב. ביצירתו הספרותית המיוחדת, בסגנונו המופלא ובצורת הביטוי שלו, הראה בעליל כי היצירה הדתית אינה משועבדת לזמן ולמרחב, לסגנון או לצורה, אלא אורה המקיף והפנימי מתלבשים בכל תקופה בלבוש הנאות וחודרים בעד נימי הנפש לכל יצירה רוחנית ששורשיה יונקים מסיטרא דקדושה ומהיופי העליון הרוחני והמופשט.

הסינתזה שבין הדורות

הסינתזה הרביעית הברוכה והנערצת ביותר בין כל שכבות העם, שיצר ועשה בה השתלב בכל מאדו ונפשו, היא יצירת הגשר על פני התהום המפריד בין הדור הצעיר הגדל והמתבגר בארץ על ערכי עצמאות וחרות מקובלים בעולם, לבין גדולי התורה בישראל ומנהיגיו הרוחניים. הרב בר-שאל זצ"ל, בדרכו הצנועה, המעמיקה חשובה ובישרות הליכותיו, מצא את הגישה המופלאה הזאת ואת השפה המשותפת לנוער מכל הגילים והמסגרות, שנהרו אליו לשמוע לקחו ולהתבשם מתורתו ומחכמת חייו. בצילו מצא הנוער את מזונו הרוחני, ואצלו מצא תשובה להתלבטויותיו הרבות בדור תועה-לבב זה. ביתו היה למרכז רב משיכה לדור הצעיר הנבוכך ומחפש תוכן לחייו. לא רק בארץ ובמדינה פרש את מצודתו. בשנים האחרונות רגיל היה לצאת בימות הקיץ למחנות הנוער באירופה, לחיות במחיצתם ולהעניק להם מפרי רוחו, לחזקם ולאמצם מבחינה רוחנית, לאומית ודתית ולקרנם לערכי ישראל המקודשים ולבנין הארץ והמדינה. בסיורי הרבים לאחר מכן בחו"ל, נפגשתי עם בני נוער אלו שזכו להסתופף בצילו של האיש המורם מעם זה ובפיהם שבח ותהילה לפה מפיק מרגליות זה, על גישתו המופלאה לנוער, על כשרונו הרב לפשט רעיונות נשגבים ולחבנם על שומעיהם כיום נתינתם.

אכן רבה האבידה לכלל ישראל, וגדול הכאב והצער על עוצמת המחשבה, גבורת המעשה, כשרון ההסברה ושלימות המידות, צידקת ההנהגה וישרות הגישה, שהיו מנת חלקו של ידיד נעורי הדגול והנערץ חביבם של ישראל – הרב הגאון ר' אלימלך בר-שאל זצ"ל.

פטירתו באמצע החיים הותירה חלל גדול לתלמידיו הרבים המפוזרים בכל שדרות העשייה התורנית הם בבחינת נר נשמתו המאיר ויאיר לעד.

נר נשמתו יאיר לעד.

לשיטתו החינוכית של הרב א. בר-שאול זצ"ל

הרב מרדכי קוקיס זצ"ל

הרב אלימלך בר-שאול זצ"ל, רבה הראשי ואב"ד דרחובות, היה אישיות נדירה ודמות מזהירה ומופלאה. רבה הראשי של רחובות היה אחד הרבנים המיוחדים שבדור, הן בתורתו והן בחכמתו, הן ביראתו ממי שאמר והיה העולם והן באהבתו לכל אדם אשר נברא בצלם דמות תבניתו. רבנו ר' אלימלך ע"ה, היה מורה דרך ואישיות משפיעה וקורנת לתמימי דרך ולעקומי נתיב, לישרי לב ולנבוכי מחשבה, לתלמידי ישיבה השוקדים על התורה ולתלמידי האוניברסיטאות המתמידים במדע, לחסידים ואנשי מעשה ולי"עמך". עתה, עם פטירת הרב בר-שאול זצ"ל, כאשר הכל סופדים אותו והכל בוכים עליו, הכל מספרים בשבחו והכל מספרים בגדלותו ואנו מאגדים וחורזים את הכל בצוותא חדא, השאלה עמוקה יותר: במה היה טמון וחבוי סוד גדלות האיש וכוחו בחיבור הזולת ובהשפעה עליו? מרן החזון איש זצ"ל קבע מסמרות והתקין דרך איך ובאיזה צורה ומסילה יש לקיים בדורנו "שהם כתינוקות שנשבו" - "עלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה עד כמה שידנו מגעת" (חזון איש, יו"ד, סי"ג סקט"ז). הרב בר-שאול זצ"ל, היה מרבה להזכיר דעתו זו של החזון איש.

מפיו אשר הפיק מרגליות ומעטו המבורך נתפרסמו ונשמעו רחשי לבו והיגיו מוחו על מעלותיו וסגולותיו של האדם מישראל ושל הצעיר אשר נולד בתקופה בה לועגים לכל מוכיח ובזים לכל אידיאל, ואלו דבריו: "האדם הוא עולם קטן בהיקפו הגופני, אבל הוא עולם גדול בהיקפו הרוחני. מבחינת מקומו בחללו של עולם אין האדם תופס אלא מקום של כלום, אבל מבחינת מקומו הרוחני הוא תופש הרבה מאוד" ("דפי רחובות", ער"ה תשכ"ה).

במקום אחר כתוב לאמר: "האדם לא רק גדול כשלעצמו, אלא הוא מרכז הבריאה" (מערכי לב, 158). כאשר הרב מדבר על הנוער התרגשותו גדולה. ואלו דבריו: "האור גנוז בכל נפש אדם, אך בנפש הנוער גנוז אור שבעת הימים". (דפי רחובות, ער"ה תשכ"ה).

מתורת רבנו ז"ל למדנו כי ב' טעמים לדעתו ולשיטתו על גדלות האדם והאור הגנוז בכל אדם:

"חובת כולנו להעמיק בתודעה את האמונה הגדולה באור הגנוז בכל אדם באשר הוא אדם. ואם התודעה שלנו תהייה מלאה אמונה גדולה באור הגנוז בכל אדם באשר הוא אדם, לא יהיה מקום לשנאה כי כל נפשנו תהיה מוצפת אהבה". (דפי רחובות)

"והייב אדם מישראל להכיר את עצמו, לעמוד על סוד גדלותו שהוא מבחר היצורים ונזר הבריאה - וגורל הכל קשור בגורלו הוא. וכל כך למה, מפני שרק הכרה עצמית גדולה ומלאה תניעהו להפעלה עצמית גדולה ומלאה". (מערכי לב, עמ' 158)

דברים אלו ואסכולה זו, הרואה את האדם כמבחר היצורים כנזר הבריאה, תואמת אל נכון עם שיטתם של רבותיו ומאוריו של הרב בר-שאל, ראשי ישיבת "חברון", אשר חונכו וחינכו, הודרכו והדריכו לראות את האדם במרכז הבריאה. אבי שיטה זו הוא ר' נתן צבי פינקל זצ"ל מייסד ישיבת כנסת ישראל בסלבדקא ואח"כ בחברון. בפי תלמידיו הוא מכונה "הזקן מסלבדקא". הרב בר-שאל ז"ל ההולך בעקבות שיטה זו, רואה את מחולל השיטה כ"גאון במוסר וגאון בחנוך. זרחה שמשו בחייו המופלאים, ולא שקעה אחרי שנקרא לישיבה של מעלה, כי אורו הגדול נשאר אצלנו בלב תלמידיו ותלמידי תלמידיו ובמרכזי התורה" (מערכי לב, עמ' 107).

הלך מחשבה זו ודרך שיטה זו, חינכה והדריכה את הרב בר-שאל זצ"ל, לאהבת כל איש מישראל אשר הוא כעולם מלא, ומכאן פתח ושביל לחדור ולהכנס לתוך תאי הלב וחדרי המוח החבויים ונמצאים בלב כל אחד מישראל ובמוחו של כל איש, ת"ח וחבר קיבוץ, תלמיד ישיבה וחניך תיכון. וכך שנו רבותינו ז"ל: "אילו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים: שונא מוכיחנו. ואילו ברכם משה היו או"ה אומרים: אוהבן ברכן. אמר הקב"ה: יוכיחן משה שאוהבן ויברכן בלעם ששונאן, כדי שיתבררו הברכות והתוכחות ביד ישראל". (דב"ר פ"א). לאמור: תוכחה שיש עמה אהבה קיימת ומועילה התוכחה. דברי מוסר הנובעים מלב מסור וידידותי - מתבררת התוכחה ומתקבלים דברי המוסר בכל הכנות. כל שאהבה עמוקה יותר - התוכחה חודרת יותר.

אמונתו באור הגנוז בכל אדם, בטחונו בגדלות כל איש, הרחיבה את אהבתו, גם לנמוכי קומה רוחנית, וגם לאלו שעזבו תורת אבות ונטשו מסורת הדורות. בעיני רוחו הוא ראה: "קול דודי דופק בפתחי כל לב יהודי, בשערי נפש כל אדם מישראל: פתחי לי. וכל אחד ואחד סופו לשמוע דפיקה זו ויפתח לה. מי מיד ומי לאחר זמן. בשמחה ירוץ לקראתה דלוק צמאון לא ירווה". (שבילין, טבת תשכ"ג). קולו של הרב בר-שאל דפק על פתחי הלבבות: פתחי לי. פתחו חביוני הלב לאהבה את ה' ולקיים מצוותיו. פתחו תאי המוח להאמין בתורה אשר ניתנה בסיני.

אהבתו הכנה לכל אדם מישראל, ידידותו הלבבית לכל נער בישראל, העמיקה את האימון והרחיבה את הידידות, גדלה את אהבה ופיארה את הערכה, בין התלמיד ורבו, בין הנבון למאמין, בין השומע ומוכיח בשער, בין חברי קיבוץ ותלמידי האוניברסיטאות - לרבה הראשי של רחובות, הרב ר' אהרן אלימלך בר-שאל זצ"ל. ראייתו את "המונות הצעירים רעננים נוהרים למעיינות התורה, ומביניהם קמים ועולים גדולי תורה בכל מקצועותיה. ועוד מעט ועמדו אלה בראש האומה כמנהיגיה

הרוחניים, ומלאה הארץ דעת תורה" - הביאתהו לידי המסקנה: "עלינו לצאת אם העם על כל עדותיו ושכבותיו ולהגיש לו את המאור בתורה לפי יכולת קליטתו הרוחנית. ואל הנוער נבוא, הלומד והעובד, ונראה לו את היופי העליון של האמונה, של התורה, של המצוות, של כל מנהגי ישראל, של כל החיים היהודיים המקוריים" (שבילין). רבינו קיים צו זה במלואו: הוא יצא אל העם שבשדות והוא פנה אל הציבור אשר בסדנא, הלך לאקדמאים ולסטודנטים להשמיע הרצאות ונס לשיבות להשמיע שיחות מוסר ומחשבה, במטרה אחת: להגדיל תורה.

דעות אלו והשקפות אלו, שיטה זו ואסכולה זו, הכתירה את רבנו ז"ל בכתר ובנזר של משפיע גדול מרבבה, של מנהיג מורם מרבים, של מחנך גבוה משכמו ולמעלה, של רב אהוב על כולם ורצוי לכל אחיו.

באחד המאמרים האחרונים של רבנו ומאורנו כתוב לאמור: "גדולה ומכפרת" (ירושלמי, בכורים, ס"ג, ה"ג) אדם זוכה לעלות לגדולה, הרי הוא עולה על עצמו, הריהו מתחיל בחיים חדשים - ולכן גם מתחילין עמו חשבון חדש. של מצוות ועבירות. מתן גדולה הוא מתן הזדמנות חדשה לאדם להיפרד מן הקטנוניות של העבר, ולא לקחת מהן לדרכו מול העתיד. ואולי מותר לומר יותר: הגדולה כשלעצמה היא עול כבד כזה על האדם המקבלה, עול של סבל גופני ונפשי, עול כובל ומשעבד למשימה, ומה תימה שכפרה יש כאן, ש"מוחלין לו על כל עוונותיו"! כל גדולה היא מזבח המקבלה מביא עליו הרבה קרבנות, וביחוד את עצמו כקרבן. ומה נפש כי תקריב על עצמה ונסלח לה, כש"כ נפש כי תעלה קרבן את עצמה, את חופש חייה הפרטיים, נפש כי תקבל על עצמה עול גדול, ודאי שמוחלין לה על כל עוונותיה". (שבילין, תשרי תשכ"ה).

מה יפים ומה נאים הם הרעיונות, כמה עמוקים וכמה עשירים הם הדברים. וביותר: כמה תואמים הדברים המובאים לעיל עם מעשיו של רבינו. ההלכה הפכה למעשה: "כל גדולה היא מזבח שהמקבלה מביא עליו הרבה קורבנות, וביחוד את עצמו". כן, כך ראה רבינו את מנהיגותו, כך ראה מאורנו את גדלותו, כך ראה הרב בר-שאל את רבנותו: "נפש כי תעלה קרבן את עצמה".

הלב כואב וקשה להביע את כל המתרחש בה, העין דומעת וקשה למצא ניחומים, הרהורים נוגים עולים וכובשים ואין יכולת להשתחרר מהם, מחשבות קודרות מעיבות כל שמחה וששון, על תפארת אדם אשר נגוזה, על מופת הדור שהסתלק, על משפיע דגול שנדם, על רב בישראל שנפטר מעולמנו והלך לו לעולם שכולו טוב.

תהיה נשמתו הגדולה של איש "מצוה ולב", צרורה בצרור גדולי האומה, ודרכו ונתיבתו, דרכיו ומסילותיו, פעולותיו ומעשיו, דבוקים וחרותים על מערכות הלב של כלל ישראל. בזה נמצא נחמה פורתא.

[שמעתין]

נועם אלימלך

הרב יהודה שביב

הצדיק רבי אלימלך מליזנסק, ממאורי החסידות הראשונים, ומסוללי דרכה כותב: "וישא אהרן את ידיו - נ"ל שהיה הצדיק הולך תמיד בדבקות ודבוק בעולמות עליונים, רק מחמת שתשוקתו תמיד על טובת ישראל שייטב להם הקב"ה בכל מיני שפע וברכה מחמת זה הוא יורד קצת ממדרגתו ודבוקתו. אך בכל זאת הוא פועל טוב במה שיורד קצת מהדבקות, שע"י שרואים בני אדם גודל תשוקתו ותאוותו לטובתם, הוא מכניס בלבם יראת ה' ואהבתו, שכולם נתעורר ללבם לעבודתו ית"ש" (נעם אלימלך", פרשת שמיני).

כאן נוגע רבי אלימלך בבעיה הניצבת בפני צדיקי עולם וגאונים. הללו שרויים בספירות עליונות של רוח, הרחק מחיי המעשה האפרוריים, שם למעלה דבקים הם בעולמות עליונים, ואז נשמעת באזניהם הקריאה שקרא ה' לרבם של ישראל, "לך אל העם וקדשתם" (שמות י"ט). רד מרום המעלה בה הנך נמצא, מפסגת ההשגה אל עמק הבכא של המוני העם, נוער ומבוגרים, על התלבטויותיהם ובעיותיהם.

... ספורים המה גדולי האמת שירידתם אינה פוגמת את גדולת, ועלייתם איננה חוצצת בינם לבין עמם. אחד מיוחד בשטח זה היה מורנו ורבנו הרב אהרון אלימלך בר-שאול זכר צדיק לברכה.

"השם הוא עניין המהות. שנקרא כל אדם בשם המיוחד לו" (מהר"ל). שמו של אדם מורה על מהותו, שיתוף השם יכול ללמד לעתים עם על שיתוף במהות. מגדולי החסידות מפורסם ביותר היה רבי אלימלך מליזנסק, בקשריו עם פשוטי העם, ובאהבה הבלתי אמצעית שאהב כל אחד מישראל. יחד עם אחיו רבי זוסיא שרף הוא את רגליו בכפרים נדחים, כדי לעודד נשמות אומללות, לקרב יהודים פשוטים, כפריים מגושמים, למקור מחצבתם לאביהם שבשמים ולתורתו.

דורות חלפו, נשתנו הזמנים, אך המהות נשארה, בדורנו לא היה צורך לכתת רגלים כדי לחפש את הנשמות התועות, הללו באו מאליהן, באוטו, בעגלה וברגל אל אותו בית צנוע, מרוהט בפשטות, בפאתיה של רחובות, ביתו של הרב אלימלך זצ"ל. וכקודמו למהות כן הוא היה "יורד קצת ממדרגתו ודבקותו" להשיח עמם ולהסיר מהם את אבני המשא המעיקים על לבם. לב גדול וטהור היה לו לרבי אלימלך, וכשם שפתח את ביתו לרוחב בפני כל אחד ואחד, כן היה לבו הגדול פתוח בפני כל, יהיה זה גדול שבגדולים ויהיה זה הפשוט בפשוטים, עם כולם היה משיח ועל הכל. היה ניבט בנכנס בפתחי ביתו וכבר היה מבין לנפשו ומגלגל עמו שיחה, מהויות העולם. לכאורה עניינים של מה בכך, ובאמת עניני "יראת ה' ואהבתו" שהיה "מכניס בלבם" קמעה קמעה. והנכנסים היו יושבים וקולטים, והזמן כאילו קפא אצלם, לא אותם

מרוץ, לא אותו קצב מטורף האופייני כל כך לזמננו. אלא, הכל בשובה ונחת מתוך מתון.

נעים היה המשוחח, שכאילו פשט אותן שעות את איצטלת הרב ולבש בגדי חבר, ידיד, רע, קרוב מבין, משתתף, ונעימה היתה השיחה והיה הנכנס חש ב"נועם" מיחד שקשה היה להגדירו במלים אך קל היה עד מאד לחוש בו, להנות ממנו. "נועם" מחמם, מלטף, מסיר כל מעקש, מכשול ומועקה. "נועם אלימלך". (ועיין סנהדרין דף כ"ד על ת"ח שבא"י הנקראים נועם, ורש"י שם).

... כל אותם שהכירו את רבי אלימלך בר-שאל זצ"ל היו עומדים תמהים נוכח התופעה המופלאה הזו. מצד אחד איש הלכה מובהק, איש דקדוק הדין וחקר ההלכה ומיצויה עד תומה, בעל הגיון משפטי-הלכתי, המנתח באיזמל למדני כל פרט, ובוחן כל דיוק, ומסיק מסקנות הגיוניות, ומאידך, איש אגדה מובהק שנפשו משוטטת בעולמות עליונים הרחק למעלה מפרטים קטנים, איש הכלל הגדול, האידאה הפנימית. מכאן רב שכל כולו בפסק המעשי שידיו עסוקות בדם שפיר ושליו, ומכאן חושב ומשורר שמחשבתו שרויה בעולמות טמירין ומכוסין שרק יחידי סגולה, יודעי חן, יבואו בשעריהן.

אין פינה בספרות היהודית המקורית שהוא משך את ידו ממנה. הוא עסק בכל. במחשבה ובהלכה (חדושי הלכה רבים כתב ובעיקר על מסכתות שלא רבים הדשים בהן באותן שבסדר קדשים. לא אחת התאונן באזני מקורביו, על שאין באפשרותו מבחינה כספית להוציא לאור את חידושו ההלכתיים. מכתביו יצאו לאור רק אלו המחשבתיים, עובדה שעוררה לעתים רושם מסולף שלפנינו אדם שכל עסוקיו הם בתחומי מחשבת ישראל), באגדה כבפסק (וכאן המקום להדגיש, שמן הראוי היה לכנס את פסקיו ולהוציאם לאור, באשר הוא דן בנושאים שנתחדשו בזמננו ובמדינתנו. נושאים, שרבנים רבים לא עסקו בהם עקב חידוש שבדבר, והחשש להיות הראשונים להכרעה), בקבלה כבדרוש - בחקירה כבהסטוריה - באמנות כבספרות - בכל עסק ובכל השתמש לעבודת ה'. הקרובים אליו לא הרגישו כל סתירה בתוכו. הכל עלה אצלו בחוברת. עמדתו מגובשת היתה ובהירה.

[שמעתין]

איש האשכולות

כרעם ביום בהיר הגיעתנו הבשורה המרה על הסתלקותו של הרב הגאון רבי אלימלך בר-שאול ז"ל רבה של רחובות, ורבו המוכר אף שלא הוכתר של כל הקיבוץ הדתי בישראל. הרב בר-שאול היה בבואה נאמנה של מורנו ומורה הדורות הגאון רבי אברהם יצחק קוק זצ"ל, הכהן הגדול מאחיו. בעקבותיו הקדושים של הרב קוק הלך רבי אלימלך, ואת מעשיו הכבירים המשיך תוך אהבה ללא מצרים לכל הנברא בצלם אלוקים. כל חייו נתונים נתונים היו לצור תעודה ולחתום תורה. בדרכי נועם ובנתיבות שלום התהלך תמיד והאחיב שם שמים. לבו היה פתוח לרווחה לכל נענה ונדכא, לכל נבוכי הדור ולכל תועי דרך. "מצוה ולב", ו"מערכי לב" לא היו אלא גלויי לבו הכואב כאב אחיו, ולא יכול עוד הלב להכיל את צער כולם, ויתפלץ. את שכמו היטה לסבל הדור וכרע תחת המשא.

גדולה היתה השפעתו לא רק בא"י אלא גם מחוצה לה. ממרחקים נהרו אליו זקנים וצעירים, ואת דבריו שתו בצמא. כולם ראו בו אור חדש מציון, טיפוס של רב ישראלי, במלוא מובנו של המושג המקודש בעמנו מדורות הקדומים.

איש האשכולות היה, בו נשתלבו תורת סלבודקה-חברון עם תורת חב"ד, מוסר וציונות, זהירות בקלה כבחמורה לעצמו וגישה סלחנית לזולת. "על כל פשעים תכסה אהבה", ואהבת ישראל שבליבו לא ידעה כל גבול. מרגלא בפומיה: גם עוברי עבירה הם בכלל "רעך", כי הרי גם על מי שנתחייב מיתת ביי"ד נצטוונו - ברור לו מיתה יפה, ואהבת לרעך. ואם אדם מישראל ירד כה פלאים עד שיש לשונאן, הרי מחובתנו לאהוב את הטוב שבו ולרחם עליו על הרע שנדבק בו, והרחמים מבטלים את השנאה.

וכאהבתו לעם ישראל, אהבתו לתורת ישראל. וכה דבריו במאמרו האחרון "בת ישראל וביתה": "אין צמאון הראוי לציון בתורה אלא צמאון הנפש". ולשתי אהבותיו אלו נצטרפה אהבה שלישית - אהבתו לארץ ישראל ולמדינה. וכבר היה מעשה ובחור האחד, בן ישיבה, שנתגייס לצה"ל, ובליל הסדר הגיע תורות לעמוד על המשמר, ותורו של חברו, בחור לא דתי היה בחול המועד. מכיון שלבחור ההוא היה ענין אישי חשוב לסדר בחול המועד, ביקש מחברו הדתי כי יקח את מקומו בחול המועד והוא ישרת תחתיו בליל הסדר. בא הבחור אל הרב בר-שאול ושאל: ילמדנו רבנו! והרב השיב תשובה שלילית בהחלט. התפלא הבחור והוסיף לשאול: ושמא אפחית ח"ו כבוד שמים בסרבי לעשות טובה לחברי? ענה לו הרב: אם חושש אתה

לכך, קח את מקומו בחול המועד אבל על תורך בליל הסדר אל תוותר. מצוות שמירה על גבול ישראל באה לידך, אל תחמיצנה.

אופייני הוא סיפור זה למהלך מחשבתו של הרב בר-שאול ויחסו אל בבת עינינו - מדינת ישראל.

כהנה וכהנה שמעתי מן הרב בר-שאול מפיו ומכתביו. רק כמלוא נקב מחט סדקית נתגלה לעיני מאורו המבהיק, ומקירות לבי הנני קורא: וי על האי שופרא דבלי בארעא!

"חכם שמת הכל נעשים קרוביו", לא רק לצער נאמרו הדברים, אלא גם לירושה. ירושה גדולה השאיר לנו, נתקדש ונטהר לשמירתה והלוואי ונהיה ראויים לה!

[מתוך קובץ "אור המזרח", יד, עמוד 32 [לא מוזכר שם הכותב]

ר' אלימלך בר-שאול זצ"ל

הרב צבי קפלן זצ"ל

א.

לא ידובר כאן על הרב אלימלך בר-שאול הנודע והנערץ בצבור הרחב וביחוד בנוער, רבה המוכתר של רחובות ורבו הבלתי-מוכתר של הקיבוץ הדתי, סופר והוגה, מחנך ומשפיע לקרובים ולרחוקים, אלא על משהו צנוע יותר, על אותו בחור-הישיבה הירושלמי, שהיה נקרא בפשטות אלימלך שאולזון אשר פגשתי לראשונה בישיבת חברון שבירושלים, בשילהי שנות הצד"י למניננו.

הוא לא היה הבחור ה"חברוני" הטיפוסי. הופעתו החיצונית, בקפוטה הארוכה ובמצנפת השחורה, העידה על היותו בן הישוב הישן הירושלמי. כך, בהופעה זו, עבר לישיבת חברון - משיבת עץ-חיים שלמד בה תחילה. ורוב שנותיו בישיבת חברון לא שינה מהופעתו זו ולא הסתגל לצורה החיצונית ה"אירופאית" של בחורי סלבודקא - חברון. רק סמוך לארוסיו החליף את בגדו הארוך בקצר ואת מצנפתו השחורה באפורה. קודם לכן, יש והיה מחליף בגדו רק דרך-ארעי, כשהיה יורד מירושלים לשפלה.

אך אם בחיצוניותו היה ברוב-השנים "פחות-מודרני" מן ה"חברוני" הטיפוסי - הרי בפנימיותו היה "יותר מודרני". כשם שהיה בן-בית במקצועות תורה רבים ושונים ובזרמי מחשבה אשר בתוך עולמה של היהדות, שאהב לגשר גשרים ביניהם וללמד שאין ביניהם סתירה - כך היה בן-בית ברוחו בכל החדש ובכל המתחדש, בספרות

החדשה העברית והכללית-המתורגמת ובזרמי הרוח החדשים. התעניין בכל וקרא הרבה, בכל מכל כל. ומתוך כך היתה גם שיחתו השוטפת והקולחת מקיפה עולמות הרבה. היה חורז ועובר מהלכה לאגדה ומאגדה לחסידות ומחסידות למוסר וממוסר למחשבה וממחשבה לספרות ומספרות למילי דעלמא וכו' וכו'. ומי לא נפקד בשיחתו? - מהר"ל מפראג והבעש"ט, ור' לוי-יצחק מברדיטשב, ורש"י מלאדי, ור' ישראל סלנטר, וה"סבא" מסלבודקא, והרב קוק, וביאליק, והלל צייטלין - ועוד ועוד.

על אף כל אי-טיפוסיותו, היה מוכר כבר אז, באותן השנים - בשלהי שנות הצד"י וקצת לאחריהן - כאחד מבחירי ישיבת חברון. היו גם שראו בו את בחיר-הישיבה בה"א הידיעה. היה מי שסיפר אז גם זאת, כי ראש-הישיבה אמר פעם לערך כך: "אם ישאלונו: את מי גידלתם? את מי העמדתם? - נשיב: את אלימלך"...

באשר כל אותה רב-צדדיות שמנינו בו לעיל, לא מנעתו מלהיות גם "חברוני טוב", במובן המקובל בישיבה זו. הוא עסק הרבה בהלכה ממש, לא רק במסכתות ה"ישיביות" המקובלות, אלא אף מעבר להן. ביחוד עסק אז בסדר זרעים, היינו: בירושלמי. כבר היה אז מוסמך להוראה, וכך יכלו בני-ישיבה שהתענינו בכך לשוחח עמו גם בעניני "יורה דעה". היה מחדש חידושי-תורה, מתוך נטיה לפשטנות, אך גם ב"דרך ההבנה" המקובלת בישיבות נוסח-ליטא. היה מתווכח מתוך ריתחא דאורייתא בענייני הלכה, כשם שהיה משוחח בניחותא בענייני מחשבה. ואף על פי שהקיפה מחשבתו זרמים רבים, נתייחד אצלו מקום חשוב למחשבתה של תנועת המוסר ושל הזרם הסלבודקאי שבה בייחוד. וכך יכלו גם העומדים בראש ישיבת חברון, הסלבודקאים המובהקים, לראות בו את בחיר-תלמידיהם, מתוך העלמת-עין משאר הגונים שנתגוון בהם. ואולי התייחסו אליו בהערכה יתרה דוקא בשל ריבוי-הגונים הזה.

כבר נודע אז גם כסופר. היה משתתף קבוע בשבועון החרדי התל-אביבי "היסוד" (של ר' ישראל חבס ז"ל), ששימש בדרך-כלל כלי-מבטא לחוגי-הביניים שביהדות החרדית, אותם שלא מצאו את עצמם זהים, לא עם המזרחי ולא עם אגודת-ישראל. בכללם היתה באותן השנים גם ישיבת חברון והחוגים הקרובים לה ברובם. ובכללם היו גם חלק מאותם שנקראו בירושלים של אז - "קוקניקס", דהיינו: אותם ממעריצי מרן הראי"ה קוק ז"ל וממושפעי-דעותיו, שהסתייגו בכל זאת מן המזרחי, כשם שהסתייגו מאגודת ישראל. ור' אלימלך, שנמנה אז הן על "העדה הסלבודקאית" והן על ה"קוקניקס" מאותו סוג - טבעית היתה לו ההשתתפות ב"היסוד". מה לא כתב ר' אלימלך באותו כתב-עת? בכל-מכל-כל: דברי מחשבה, פובליציסטיקה, רחשי-לב, רשימות בקורת-ספרים, לפעמים גם איזה פיליטון או

איזו רפורטגיה. ו"שמותיו של יתרו" היו לו, כל מיני פסיכודונימים, ורק "יודעי-חן" ידעו מי מסתתר מאחוריהם. זכור לי אחד מהם, כמדומני שהיה הרגיל ביותר: א. אמ"ש (ר"ת של שמותיו: אהרן אלימלך שאולזון). היתה לו גם כותרת קבועה לרשימות קטנות בדברי הגות ולב: שבלים. (כינוי זה היה חביב עליו, כנראה, שהרי המשיך בו גם בשנים המאוחרות, בכתבי-עת שונים שהשתתף בהם, עד לזמן האחרון ממש).

כשרונו הספרותי מצא לו דרכי-גילוי אף בעולמה של הישיבה, נוסף על מה שהיה כותב ב"היסוד" גם בעינים "ישיבתיים": רשימות ורפורטגיות מחיי הישיבה, עיונים במחשבת המוסר וכד'; ונוסף על השתתפותו בדברי תורה ובמאמרים ורשימות בכתבי-עת שונים, של חוגי הישיבות ושל חוגים אחרים. גם בתוך עולמה של ישיבת חברון עצמה, היו לו כמה הזדמנויות להפעיל את כשרונו הספרותי.

משנפטר מנהלה הרוחני הנערץ של הישיבה, איש המוסר הקלמאי, ר' ליב חסמן, ובחוגי הישיבה דובר על הצורך להוציא לאור דברי מוסר מעזבונו שבכתב, הרי בדרך הטבע הוטל תפקיד בירור הכתבים, סידורם והכנתם לדפוס - על ר' אלימלך. ואמנם, הכינם וסדרם בצורה נאה - הוא הספר הנודע "אור יהל", חלק א'. ומשנפטר בדמי ימיו אחד מבחירי בני-הישיבה, ר' יצחק ליפשיץ ז"ל, וחבריו שבישיבה בסיוע קרוביו ומיודעיו שמחוצה לה נתעוררו להוציא לאור "נפש לחבר" - קובץ לזכרו, ובו דברי-הערכה ורחשי-לב, בפרוזה וגם בשירה, ואף דברי תורה משלו ומשל חבריו, שהקדישם לזכרו - שוב הוטל תפקיד העריכה, כמובן מאליו, על ר' אלימלך, שגם השתתף כמובן בעצמו בקובץ זה, הן במאמר-הערכה והן בדברי-תורה. אף קובץ זה הופיע בצורה נאה ומרשימה. ועם רבו המובהק, אותו גאון בתורה שנפטר אף הוא קודם שהגיע לזקנה, ר' יצחק-מאיר בן-מנחם ז"ל, השתתף ר' אלימלך בעריכת קובץ בשם "אורות", שנועד להיות "במה למחשבה מוסרית" שתופיע מזמן לזמן. למעשה הופיעה רק חוברת אחת קטנטנה, בת גליון-דפוס אחד בלבד, אך כמדומני שבכל ספרותה של תנועת המוסר לא הופיע עוד משהו יפה ועדין וחינני כחוברת זאת. אותה חוברת הוקדשה לזכר ה"סבא" מסלבודקא. ור' אלימלך פירסם בה מאמר-הסברה תמציתי על "המוסר הסלבודקאי", שיש בו כדי מתן מושג בהיר ממנו גם לזרים לו, ומתגלה בו רוחב-הדעת של כותבו.

אך ר' אלימלך שבעל פה, היה הרבה יותר מאשר ר' אלימלך שבכתב. כבר הוזכרה לעיל דרך שיחתו. והוא היה משוחח כך - הן עם בני-גילו, חבריו וריעיו, והן עם צעירים ממנו שהיו כרוכים אחריו, ביחוד אותם שהיתה להם זיקה לדברים שבמחשבה, ושהציצו - בדומה לו - בתחומים שונים. לא ש"הציצו ונפגעו". ב"נפגעים" ממש לא היה ר' אלימלך מטפל אז, בדרך-כלל. אבל היה משוחח ברצון

ובמתינות עם אותם שנתעוררו אצלם בעיות בתחומי השקת-עולמה של היהדות. כבר אז הכשיר עצמו לתפקיד מחנך ומשפיע על הנוער, אמנם בתחום צר יותר משלאחר מכן. היה משתדל להשפיע על הצעירים הכרוכים אחריו, בדרך "הטיפול האינדיבידואלי" האופיינית למוסר הסלבודקאי (כפי שהדגיש הוא עצמו במאמרו הנ"ל על נושא זה). לאחד היה מעיר על ענין פלוני, ולשני על ענין אלמוני - והכל בראיות ובאסמכתות ובאמצעי-שכנוע מכל תחומי-הרוח השונים שעמדו לרשותו.

אף כותב טורים אלה היה פרק זמן מסויים בין "מטופליו". היזמה לכך היתה כנראה "מגבוה" ר' אלימלך היה כבר מקשישי הישיבה - ואני הייתי מן הצעירים. ומנהג הוא בישיבות, שמחברים ל"חברותא" אחת של לימוד - קשיש עם צעיר, למען יהא הקשיש מורה דרך לצעיר. וכנראה שמכווני הענינים בישיבה מצאו לנכון לחברני ל"חברותא" כזאת עם ר' אלימלך. וכך היינו יושבים ולומדים יחד, שעות אחדות בכל יום כמעט, במשך שנתיים ויותר. ובדרך הטבע, כשיושבים יחד זמן ממושך, מתעוררות גם שיחות ארוכות והתגלויות-לב הדדיות. הרבה שמעתי מפיו על חייו, על חינוכו וגידולו, על הרפתקאותיו, כיצד הגיע למה שהגיע ועל עולמו הרוחני וכו'. מבחינת הגזע היה מאנשי חב"ד שביישוב הישן. ומנעוריו ינק הרבה מעולם המחשבה והרגש של חב"ד וגם של שאר זרמים שבחסידות (ביחוד, כמדומני - ברסלב) ושבמחשבת היהדות בכלל, שידעם בעיקר מפי ספרים, נצטרפה לה השפעת הראי"ה קוק ז"ל, שמנעוריו נמשך ר' אלימלך אחר ספריו ואחר דבריו. היה משתתף בקביעות בסעודה השלישית שבבית הראי"ה, עם דמדומי החמה של השבת היוצאת, ומקשיב לנועם-שיחו. וכן סיפר לי, כי פעם פנה גם במכתב אישי אל הראי"ה קוק. הוא, בן-הישיבה הצעיר, העז והציע לפני הרב הגדול כמה הצעות, דברים אשר לדעתו ראוי היה לו להרב שיעשה. בין השאר העיר להרב במכתבו, כי נחוץ וראוי שיכתוב נגד בקורת-המקרא. והנה - כך סיפר לי - יום אחד מקבל הוא, אלימלך הצעיר, גלויה בכתב-ידו של ר' צבי-יהודה, בו הוא מודיעו כי אביו הרב מזמינו לשיחה, ביום מסוים, בשעה מסוימת. אך הוא, אלימלך הצעיר - התבייש ולא הלך... כך סיפר לי. בכלל, היו לו אז רעיונות וחלומות רבים על יצירת ספרות נאמנה משובחת. ביקר הרבה את הקיים בשטח זה - והטיף לטוב ולמעולה ממה שיש.

ועל למדו תורה מתוך הדחק בנעוריו סיפר לי, ועל המאבק שנאלץ להאבק על כך, על גלגוליו השונים בישיבות עץ-חיים וחברון, על השפעת המוסר עליו, בצורותיו השונות, אם בזו הקלמאית, שיוצגה לפניו על-ידי ר' ליב חסמן ז"ל, שהיה כרוך גם אחריו, ואם בזו הסלבודקאי שיוצגה לפניו ע"י ראש הישיבה הר"י סרנא ז"ל וע"י שיחות ה"סבא" הרשומות; ובייחוד על-ידי הר"י' בן-מנחם ז"ל, אשר ר' אלימלך ראה בו את רבו המובהק גם בעיני הלכה, זה אשר קרבו והעריכו ועודדו ביותר.

גילוי נוסף בתחום זה היה לו, כשהגיע לארץ ראש ישיבת סלבודקה, ר' אייזיק שר ז"ל.

בדעותיו בסוגיות צבור, היה ר' אלימלך נמנה אז - כמרומו לעיל - על הסוג שהיה נקרא "קוקניקעס". ממפלגתיות הסתייג. אהדה היתה לו להפעל המזרחי וגם לפועלי-אגודת-ישראל. אך אהדתו כלפי שתי תנועות אלו, היתה מהולה בביקורת. (לאמיתו של דבר, נשאר כך כל ימיו, גם כשהתקרב ביותר להפועהמ"ז ולקיבוץ הדתי). יש שמשכוהו כבר אז להרצות על נושאים רוחניים, בתנועות-נוער של אלו ושל אלו, אם ב"עזרא" ואם ב"בני-עקיבא". כן נמשך לפעמים לפעילות תרבותית מסוימת בארגונים חרדים בלתי-מפלגתיים כגון "ישראל הצעיר", "מועצת ארגוני הנוער למען השבת" ועוד.

ציבורו הרגיל, היומיומי, היה אז הציבור של בני ישיבת חברון, שהיה מגוון ביותר. ור' אלימלך היה נערץ על כל אותו הציבור. הכל ציפו ממנו לגדולות: הנה הולך וגדל אדם גדול, רב גדול, משפיע גדול בישראל, פועל גדולות לתורה ולתעודה, דבר לדור. כמה התלהבנו מדמותו בכל תום ובכל חום נעורינו.

בא הדבר לידי גילוי בהזדמנות שמחת-ארוסיו, באותה מסיבה שנערכה לו ולבחירתו תבלח"א בבית הוריו, שם דרשנו כולנו "בנערנו ובזקנינו", דרשות מלאות התלהבות לקראת העתיד המזהיר הצפון לר' אלימלך ולדור כולו - בהשראתו של ר' אלימלך.

בשנים האחרונות לא היו לי מגעים רבים עמו. היה ריחוק מקום, ריחוק בשטחי-הפעולה - ועוד. אך בלב נשאר צפון וטמון ר' אלימלך של אז, של הימים ההם. ובהיעקרו מזה העולם, הרגשתי כי ממני נעקר...

תם ולא נשלם.

[מתוך ספר "שורות" (עדיין לא נדפס). תודתנו למשפחה על האישור לפרסם].

שבע שנים להסתלקותו

אחיו, ר' בצלאל שאולזון ז"ל

מלאו שבע שנים ללכתו מאתנו. וכשמגיע יום הזכרון מתעטפים שוב תלמידיו, ידידיו ונאמניו באוירה של זכרונות וגעגועים, של נשימה וכמיהה לרדת לסוד גדולתו. בעיון במשנתו, בהתייחדות עם זכרו אשר אינו מש ואינו פג – ומשנה לשנה גובר ומתחזק. וזה כוחו של איש גדול שאף שהוא אינו בחיים – רישומו וקסמו מתחזקים ומתעצמים.

הרב בר-שאול זצ"ל שייך בלי ספק לאותם האישים הדגולים אשר יכולתם הרוחנית והמוסרית חיה ומתקיימת, ממשיכה לחרוש בשדה-ליבנו, ומוסיפה להניב פריה, כי הוא היה איש החסד והחסידות, איש החכמה וההגיון, איש הרגש וההשראה, רחוק מגינוני יחוס מעמד ורמה. רחוק מדקדוקי גדלות ומגלויי התנשאות, הוא אהב כל אדם גם את הפשוט שבהם. לגביו לא היה קיים המושג יהודי פשוט, אלא פשוט יהודי... לימד את הגדולים מידת הענווה ולימד את הפשוטים מידת הגדלות, ליקט שברירי מידות ואיחה קרעי נפש. חישל רכי אמונה ונישל דעות רמיה, העריץ טללי חיים ליגעים וסתם בקיעי נשמה באהבת אמת. כי באהבתו הרבה ערער את חומת השנאה לדת ולמסורת, קירב את הרחוקים והספקנים לערכי הנצח של ישראל סבא. – העלה אותם ממעמקי הירידה והיאוש. הצילם מסף ההתמוטטות הנפשית וזיככם בקדושתה של תורה. לזה הקדיש את חייו. הקרין מאורו, הפיץ מסביבו נוחם ואמונה, תמימות וחמימות.

לכן נשאר הרב בר-שאול זצ"ל גם עתה אחרי שבע שנים של הסתלקות מעולם זה – לא מסולק מלבנו. לא נפרד מנפשנו, לא מנוטש מתחום מחשבתנו, ולא מנותק מאורח חיינו. השפעתו נמשכת, חיים מהזכרונות עליו, מתקיימים מהנחיותיו, מתחנכים מירושנו הרוחנית והמוסרית הכבירה, לומדים את משנתו, מתעמקים בספריו, מאמריו והגיונותיו, יוקדים באש הקודש כאש התמיד הפורצת מכל שורה ומכל אות שכתב.

יכול היה הרב בר-שאול זצ"ל לשבת בשלוה בצל קורתו להסתגר בדלת אמות של הלכה, ולהסתפק בתפקידיו כרב ראשי וכאב"ד של רחובות. לא לכתוב מאמרים לא לחבר ספרים, לא לכתת רגליים מעיר לעיר ומקבוץ לקבוץ ולהטיף, להתווכח, ולהוכיח ולשכנע, אך האם יכול היה לעשות כך? – לא איש כמוהו יסתפק בשלוה וברגיעה, באדישות ובקשיחות – לא איש כמוהו יסתפק ביש, הוא רצה ליצור יש חדש במגע ממשי ונפשי עם כל שכבות העם, בהתרועעות עם הדור הצעיר, בפתירת

בעיותיו, בבירור לבטיו, בנתינת תוכן וחזון. בקרוב לבבות, ביצירת נוער נלהב לתורה ולמסורת אבות ולערכי הנצח של ישראל סבא – בהיותו הוא עצמו דוגמא לאורח חיים מופלא וקדוש זה, אשר הנחה אותו לאורך כל חייו – וזהו סוד גדולתו של הרב בר-שאול זצ"ל אשר אולי קיצרה את שנות חייו, אך האריכה את נצחיותו לעדי עד... [מתוך עלון הספריה התורנית בבית הכנסת לצעירים בת-ים ע"ש הרב בר-שאול]

איש האשכולות

הרב יוסף גליקסברג שליט"א

שלושים שנה עברו מאז ליווינו לבית עולמו את רבה הגדול של רחובות, הרב אלימלך בר-שאול זצ"ל, ולמרות שדמותו הצטיירה כדמות ענק עתירת חוכמה ומעשים, הרי צעיר יחסית היה ר' אלימלך במותו ושנותיו כמספר "בן", לא יותר מנ"ב שנה שר את שירת חייו, פעל ויצר את יצירתו החשובה בכל התחומים.

אולם יש לומר, לא רק "בן" גדול ויקר לתורת ישראל לעם ולארצו היה הרב בר-שאול אלא גם אב גדול: אב בתורה, אב בחוכמה, אב בעצה ותושיה לרבים, אב לרבנות בישראל, לחינוך ולמחנכים, וכס להמונים שהיו צמאים לדבר ה' והוא ז"ל ריזה את צמאונם במידה גדושה ומבורכת.

אחרי מיטתו הלכו המונים ובראשם רבנים וראשי ישיבות שהגיעו לזקנה, לשיבה ולגבורות, ובכל זאת שררה אווירה של יתמות, הרגשה שעזב את הדור אב רוחני ומורה דרך מקורי ובלעדי, אשר במסירות נפש ממש ובאומץ לב נדיר צעד לפני המחנה כעמוד אש וענן להנחות הדרך לרבים ולהאיר אפילות מבוכה, תהייה, בורות וחוסר אמונה. הוא התווה דרך במדבר התקופה, יישר מסילות מן העקמומיות, ואף קלט בסלחנות ובגבורה חצים ובליסטראות שהושלכו בדרכו. יחד עם זאת היתה הרגשה של שכול על הבן הבכור והבכיר שברבני הארץ שנולדו בה, גדלו והתגדלו בתוכה, האיש שהבין את הדור הצעיר, שידע לבטא את לבטיו ואת צרכיו הרוחניים יותר מכולם ושזכה למצוא מסילות אל לב הדור שהשיב לו בהבנה ואהבה תחת הבנתו ואהבתו.

והנה הורם הנזר, הוסרה העטרה, ויתהלך אלימלך "לפני האלוקים" כאחד מתלמידיו של אאע"ה – ולא כנוח שהתהלך "את האלוקים" – ואיננו! "וימת אלימלך איש נעמי", איש נעים ביותר, איש הצועד תמיד בדרכי נועם. "נעימות בימין נצח". אמנם "בימין" בזרוע ימין עוזו, בכוח ובתנופה ובתחושת אחריות

לנצח ישראל, אבל עם זאת הכל נעשה בנעימות, בלב טוב ורחום ובמאור פנים התהלך לפניו יתברך וקרא תמיד בשם ה'.

ימי דור שעברו מאותו יום לא טישטשו ואף לא עמעמו את דמותו של איש האמונה – המאמין הגדול שלימדה והפיצה ככל יכולתו, שכה נאה דרש אותה וגם כה נאה קיים אותה, בדוגמה האישית, באורחות חייו – חיי רוח, נפש ולב, חיים צנועים תוך הסתפקות במועט, בענוה ובאומץ, בשלום ובאמת, בחסד ובמשפט. שלושים שנה גם לא מילאו את הרגשת החסר על דאבדיו ולא משתכחין, את החלון שנוצר בעולם הרבנות עם פטירתו, בהעדר דמות מופת ודוגמה לרבני ישראל ברמה זו, וכל השאלות שריחפו בחלל עולמנו באותה שעה עדיין מצפות ואף זועקות לתשובה – מי ומי? "ומי ילחום מלחמתה וישוב לשערים, כלי מלחמתה אבדו ונפלו גיבורים".

איש עומד בשער היה ר' אלימלך, לא ספון בדל"ת אמותיו, לא מתחבא ומתבצר בביתו, בלשכתו ובבית המדרש, אלא ניצב בשער הפונה החוצה אל הציבור, אל הדור הנבון, אל הרבים הזקוקים לקירוב ולהסברה, לעידוד ולהדרכה. ובשערי בית המדרש הוא גם נאבק ונלחם, דוחה רוחות זרות מלהתפרץ פנימה, ומביא את האור הטהור והנצחי אל החוץ על המרחבים. זו היתה השאיפה שעטפה את חייו, ומילאה את יומו ולילו בלהט פנימי רב. ומרגלא בפומיה: עלינו לרכז את כל הכוחות הרוחניים המוכשרים שבקרב בני התורה כדי להקים מערכת הסברה יעילה כדי לפרש, לבאר, להפיץ אורה של תורה, את האור הגנוז, את הטעם הטוב שבתורה ובמצוות, את המשיבת נפש, את המאירת עיניים, את המשמחי לב, כל זה נמצא בתורה ועלינו "להראות העמים והשרים את יופיה כי טובת מראה היא".

אישיות רבת גוונים

רבת גוונים היתה אישיותו של הרב בר-שאל. היה בעל נשמה חסידית רגישה וחמה אותה ינק ממשפחה חב"דית ותיקה בחברון, בצפת ובירושלים, ותורת החסידות היתה ביסוד עולם המחשבה שלו. בישיבת חברון העשיר את מחשבתו בתורת המוסר של ר' ישראל מסלנט בפירוש וברחבות הסלבודקאית שלה והיה קשור לראשיה ולר' אייזיק שר זצ"ל. בהמשך דרכו העמיק שורשים בתורה הרב קוק זצ"ל שהיום נפוצה על פני כל ע"י מאות תלמידי תלמידיו של הרב קוק, אבל לפני דור אחד היה הרב בר-שאל אחד מגדולי מביניה, פרשנה ומפיצה. בקיאות נפלאה היתה לו בספרות היסוד של מחשבת ישראל לדורותיה. אמרו עליו שהיה בקי בשמונה מאות ספרי מחשבה, וגם עקב אחרי כל פרסום וגילוי בתחום זה מכל המקורות, גם כאלה שבאים מבחוץ כיופיו של יפת באהלי שם. גם היה בעל הוראה יסודית ומעמיקה, והשיב תשובות בהלכה לשואליו ובבעיות שהזמן גרמן. שימש

כפוסק בעל-סמכא לקיבוצים הדתיים, בתקופה שטרם כיהנו בהם רבנים, ואת פסקי הרב בר-שאול כיבדו וקיימו.

ספריו "מצוה ולב" ו"מערכי לב", היו ממש מהפכה בעולמם של בני תורה מכל החוגים. הם היו תופעה מאירת עיניים ומשמחת לב, והכניסו את הצעיר החושב לתוך תוכן של סוגיות היסוד במחשבת ישראל. והיה זה קנקן חדש בשפה עשירה, בעומק הדברים ובדרך הרצאה מודרנית מסודרת ומקיפה בבקאות רבה. אבל היין היה ישן, יינה של תורה של חז"ל ושל אבירי הרועים מניחי היסודות המחשבתיים של היהדות ומתווי דרכה.

מושך בשבט סופרים היה, בעל לשון עשירה. תיאורים מושכי לב, יחד עם סמכות רבה להבדיל בין הפשט של היהדות לבין הדרוש והרמז. אם אמרו "מברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא", הרי גם מדברי מחשבה ומוסר היהדות ניכר מאד כשהם נאמרים ע"י ת"ח גדול בתורה.

כבר בהיותו עלם צעיר לימים, נתבקש לערוך חוברת של ישיבת חברון לזכר הרוגי פרעות תרפ"ט.

אולם עיקר כוחו וגדולתו, בתורה שבע"פ. בלי כל סממנים של רטוריקה היה כובש את קהל שומעיו בידע הרחב, בשפה העשירה, בדימויים המעניינים, ובעיקר בכוח האמת והשיכנוע הפנימיים בהם נאמרו דבריו.

מעולם לא מנע את טובו מאיש, תמיד נענה לרבים, למעטים ואף ליחידים. חוגים מחוגים שונים היה מקיים לקרובים ולרחוקים, לצעירים ולמבוגרים. היה "מורה נבוכים" אמיתי הן בשאלות אמונה, דת והלכה והן לרבים שנהנו ממנו עצה ותושיה בכל בעיה שהתעוררה בחייהם. והיו רבים שלא זזה ידם מידו בקלות ובחמורות. בזה היה ממש מתלמידיו של אהרן, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה וגם משיב מעוון.

פאר הרבנות

דמותו הרבנית של הרב בר-שאול היתה מיוחדת במינה, ובימינו אף נדירה מאוד. בראש הכל היתה האמת, שקר חנופה והעמדת פנים הו זרים לאישיותו, ועוולה לא נמצאה בשפתיו. הנהגתו ודבריו שקולים במאזני צדק ואחריות. "לא תגורו" – נר לרגליו. איש אמיץ לב בכל דרכיו, עם קטן וגדול כאחד. בין כשהוא יושב בדין, ובין כשהוא דן ומכריע בענייני רבנות ובכל ענייני הציבור העולים על הפרק. יהא זה שר או ראש עיר, או כל אדם חשוב ותקיף, כולם יודעים שאצל הרב בר-שאול ניצבים מול האמת ומול שיקולים לגופו של עניין ולטובת העניין בלבד.

גם במישור הארצי או הלאומי, בעניינים הנוגעים להנהגת הכלל ולעולם הרבנות, או לעניינים אידיאולוגיים של בעיות האומה והיהדות הדתית בפרט, מהרב בר-שאול שומעים את קול האמת, את קול ההגיון החזק, את המבט הצופה קדימה ולרוב צעד אחד רחוק מאחרים, ובעיקר את קול האחריות. הרב בר-שאול לא תמיד כאחד מהמקלה אלא כקול מקורי וייחודי.

לא פעם הוא סובל ממידת האמת שבו. לא תמיד הוא מובן לעסקנים שמודדים דברים במידות שלהם, ובמניעים שהם רגילים בהם. הרב בר-שאול אף מוכן לעזוב את הרבנות בשם האמת ולמענה אם חלילה ייאלץ לסטות הימנה.

כבוד מדומה זר לו ואף מוזר לו, וגם יודע ללעוג לנושא זה בשפתו הציורית. עולות בזכרוני שתי דוגמאות כמה היה כבוד חבריו חשוב בעיניו יותר מכבודו. פעם אחת נסענו ביחד להנחת אבן-פינה לקריית פוניבז' באשדוד, היו שם כסאות מסודרים שורות שורות ומולם שולחן נשיאות שהרב בר-שאול הוזמן לשבת לידו, אך משהשיג שרבני רחובות יושבים בשורות שממול עזב את מקומו ובא וישב בינינו למרות הפצרות כולנו.

פעם השתתפנו במסיבת סיום מסכת באחד מבתי הכנסת וכשהגיע תורי לשאת דברים פתחתי ואמרתי בצורה מובנת וטבעית כבוד רב העיר וכבוד כל הרבנים. לאחר המסיבה פנה אלי ואמר: ר' יוסף! אני מבקש ממך להבא שלא להפריד ביני ובין שאר הרבנים. די לי שאני רב בין הרבנים, אין אני חשוב ושונה מאחרים. והדברים לא היו מן השפה ולחוץ.

לפי רצונו המפורש היה ביתו צנוע ביותר, אם כי מלא תלמידים ושומעי לקחו, וגם מבקשי בקשות שונות.

כל דבר חיצוני היה פסול בעיני איש הפנימיות והתוכן הפנימי. תמיד היו עיניו למטה וליבו למעלה ומחשבתו לא היתה בגובה העיניים הרואות מה שבחוץ ובחומר.

לא אשכח את שיחותיו בפני תלמידי ישיבת הדרום שבעבר היה מנהלה הרוחני ואחרי שנים מספר זכיתי למלא את תפקידו ולא אומר את מקומו. גם לא אקפח את היותו בזמנו בעל תפילה ושליח הציבור בעל נוסח מקורי ושורשי ומדויק מאד. אמירותיו לפני התיבה היו חודרות חדרי בטן בעומק שבו יצאו מפיו, באמת שבהן, ברגש ובדעת גם יחד. ר' אלימלך היה קורא מן המחזור כקורא ברמב"ם ובתוס' וכמרצה שיעור באמונה בדברות, בבטחון, בהכנעה ובתחנונים, וגם בשירה שבלב – "אז עלה בלבו לומר שירה".

לכאורה, נתגלו ברב בר-שאול שתי דמויות שונות. בלשכת הרבנות היה יושב על כיסא שכולו אחריות וסמכות, ונשיאה בעול בהכרעות אמיצות. מאה עשרים ושבעה בתי כנסת היו באותו זמן ברחובות, והרב בקי בנעשה בכל אחד מהם, את מי יש לקרב אל ההנהגה והאחריות – לקרב בימין, וגם את מי נאלצים לדחות בשמאל. אין לך יום שלא מתקיים בירור בפני פורום הרבנות בבעיה של בית כנסת או מוסד ציבורי, והרב תר אחרי הצדק – לא רק של המתווכחים ומתדיינים, אלא בעיקר הצדק של המוסד, של הרבנים, של הקיום וההמשך "עולם חסד ייבנה", קודם חסד עם העולם ואח"כ עם היחיד וגם זה במידה גדושה. הרב בקי בנעשה בכל מוסדות החינוך ומרגיש רגש אחריות לכולם, לכל הזרמים ולכל הרמות מעין "זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב" עם כל מי שמפריע לפעילות הציבור ולשלומו ובמיוחד לפעולות הרבנות והרבצת התורה. ברבנות הוא הרב הראשי ואב"ד וכולו אומר יראת כבוד מצד כולם, כל מילי דמתא מוטלים עליו והוא מכריע בכולם.

רבנות המועצה הדתית, נציגות בעיריה, ח"ק ומוסדות חסד, דינים שבין אדם לחברו ובין איש לאשתו, לא רק בין כותלי בית הדין אלא יום יום בלשכת הרבנות הדלה והצנועה ביחד עם הרבנים בלשכה ובשכונות.

ואילו בביתו הרב הוא המורה והמדריך הטוב והמיטיב שדלתו פתוחה לכל הפושט יד אבל בעיקר לצמאים לדבר ה', חוגים ביום ובלילה, בימי חול ובשבתות ואף בימים טובים. מבוגרים וצעירים, אנשי מדע וסטודנטים, קרובים ואף רחוקים המתקרבים מתוך דעת והבנה. בבית הוא פושט כל הטלת סמכות וכולו חסד, ולו ימין מקרבת, בו ברגע שאין עוסקים באחריות ההנהגה אפשר במליצה לעלות מכיסא דין לכיסא רחמים, מידה שלא אצל כל האנשים הגדולים מוצאים דוגמתה.

האיש שלא ברח

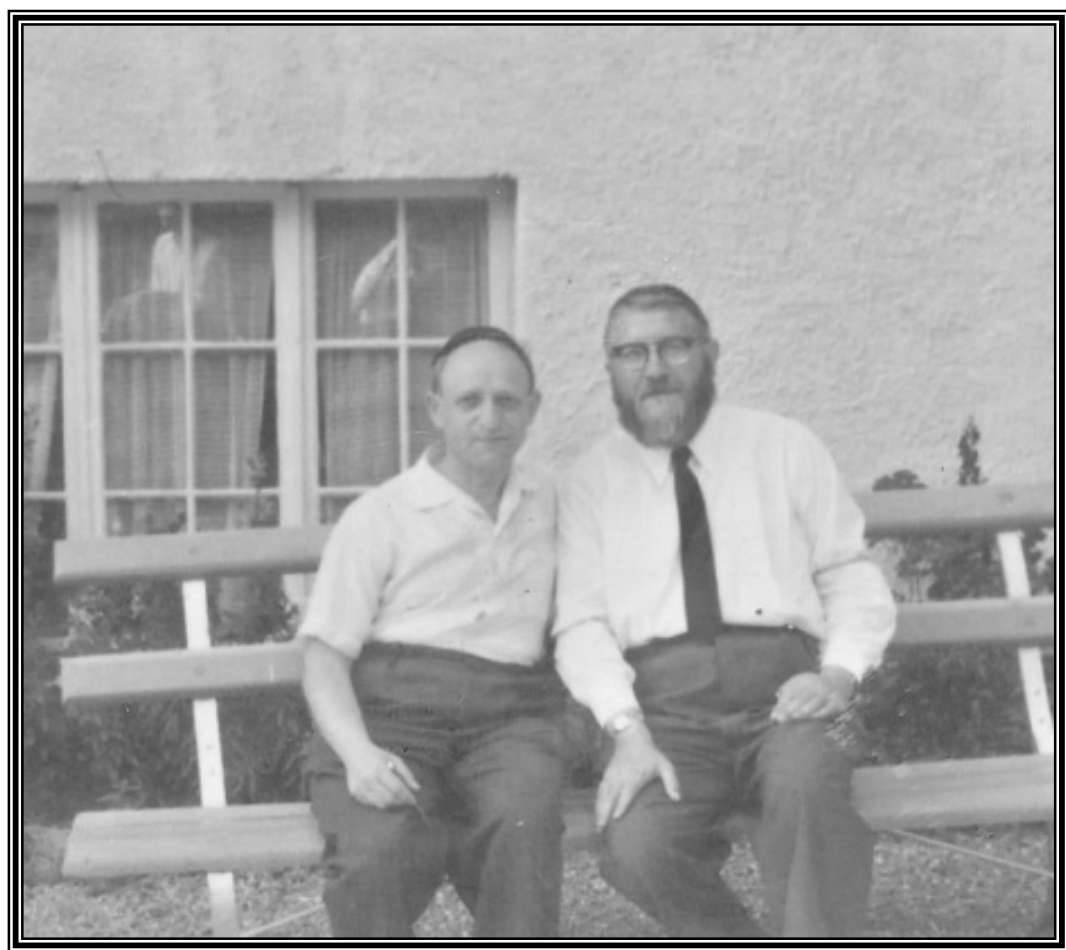
... האיש שלא ברח מהתמודדות עם הנושאים הנכבדים ביותר של הדור, שלא ברח מאף אחד מבני הדור ואדרבא, נמשך תמיד אל שדות המערכה. הרב בר-שאול היה ההיפך המוחלט מבורח אכן הגדרה קולעת של גדול בתורה.

הרב בר-שאול כרע נפל על משמרתו משמרת הקודש, וראוי הוא בהחלט להמשיך ולשמש דוגמא לרבני ישראל, למורי הוראה ומלמדי תורה בישראל. יש אנשי עורף ויש אנשי חזית – ר' אלימלך בר-שאול לא היה איש עורף, תמיד היה בחזית האמתית ואף בשורה הראשונה.

[ה"צופה" חשון תשנ"ה]

בישיבת קלצק ברחובות

מימין לשמאל: הרב בר-שאול זצ"ל, הרב שך זצ"ל, הרב גרז זצ"ל

